

Филозофски факултет, Универзитет у Београду | 2025

1838

Н

еоколонијализам
и инверзни национализам:
случај Србије

Слободан Анђонић

Слободан Антонић
<https://orcid.org/0000-0002-5693-9952>.
Неоколонијализам и инверзни национализам: случај Србије
Прво издање, Београд 2025.

Издавач
Универзитет у Београду – Филозофски факултет,
Чика Љубина 18–20, Београд 11000, Србија
www.f.bg.ac.rs

За издавача
Проф. др Данијел Синани,
декан Филозофског факултета у Београду

Рецензенти
проф. др Зоран Кинђић
проф. др Милош Ковић
др Ивица Тодоровић

Дизајн корица
Ивана Зорановић

Припрема за штампу
Досије студио, Београд

Штампу
ЈП Службени гласник, Београд

Тираж
500

ISBN 978-86-6427-368-8

*Ова публикација је урађена и штампана у оквиру пројекта
Formation of Serbian identity and theoretical controversies concerning attempts
of its deconstruction (акроним FSITC, евиденциони број 1561, програм Идентитетски),
који финансира Фонд за науку Републике Србије.*

Фонд за науку
Републике Србије

Садржај

7		УВОДНЕ НАПОМЕНЕ
11		Прво поглавље 5. ОКТОБАР КАО КОЛОНИЈАЛНА КОНТРАРЕВОЛУЦИЈА
12		Државни удар или револуција?
20		Структурне промене после 5. октобра и „колонијална демократија“
33		Литература
35		Друго поглавље КОМПРАДОРСКА БУРЖОАЗИЈА У (ПОЛУ)КОЛОНИЈИ СРБИЈИ
35		Историјски корени компрадорства
38		Полуколоније и „незванична империја“
40		„Незванична колонија“
43		Разматрања компрадорства у Србији
50		Литература
55		Треће поглавље ДРУШТВЕНИ КОРЕНИ ИНВЕРЗНОГ НАЦИОНАЛИЗМА
55		Инверзни национализам у Србији
60		Инверзни национализам у другим земљама
66		Теоријско објашњење
72		Литература
76		Интернет извори
79		Четврто поглавље СЛИКА СРБИЈЕ У ИНВЕРЗНОМ НАЦИОНАЛИЗМУ
79		„Смрдија“
82		„Србијатрија“

86		„Гецованија“
89		„Четникија“
93		„Србистан“
97		Инверзни национализам као нормализација антисрпског становишта
101		Литература
102		Извори
111		Пето поглавље „СРПСКИ НАЦИОНАЛИЗАМ“ КАО СТИГМА И ЊЕНА ГЕНЕАЛОГИЈА
116		Стигма „српског национализма“ данас
129		Историјски корени стигме о „српском национализму“
153		ЗАВРШНО РАЗМАТРАЊЕ
159		SUMMARY NEOCOLONIALISM AND INVERSE NATIONALISM: THE CASE OF SERBIA
163		БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Уводне напомене

Ова књига разматра феномен инверзног национализма и његов друштвени корен – неоколонијални карактер српског друштва.

У првом поглављу говори се о 5. октобру као колонијалној контрареволуцији. Није посреди само начин обарања старог режима, већ је реч и о дубоким и негативним друштвеним променама које су уследиле: јавна својина у привреди постала је маргинална, странци су преузели власништво над економијом (готово потпуно у банкарском и трговачком сектору), у привредној политици доминацију преузима увознички лоби, Србија се убрзано дезиндустријализује, страни фактор постаје кључан и у унутрашњој политици... Ако су 1804, 1815. или 1941. биле године антиколонијалне (антиимперијалистичке) револуције, онда је, фактички, 5. октобар 2000. био датум суштинске колонијалне контрареволуције.

Друго поглавље „Компрадорска буржоазија у (полу)колонији Србији“ почиње описом историјских околности у којима је настао појам компрадора. Затим се објашњава концепт „неформалне империје“ и његов значај за анализу данашњих односа доминације и хегемоније у малим и неразвијеним земљама. Представља се и појам „незваничне колоније“ и разматра улога глобалне олигархије и компрадорске класе. Такође се даје преглед како су друштвени научници у Србији користили компардорску концепцију. Из светскосистемске перспективе се објашњава зашто је Кина успела не само да се ослободи компрадорства, већ и да се бори за статус најразвијеније привреде света – из чега се извлаче и извесне поуке и за данашњу Србију.

Ниподаштавање, презир, непријатељство, па чак и мржња према припадницима сопственог друштва – тај феномен је уочен у многим земљама. Он се у овој књизи назива *инверзним национализмом*, и о

њему се расправља у њеном трећем поглављу „Друштвени корени инверзног национализма“. Наводе се и друга имена за овај феномен која се користе у Србији, а затим се даје преглед именовања и описа инверзног национализма у другим земљама (самомржња, ојкофобија, етномазохизам, смердјаковштина, малиницизам...). Потом се прелази на нека објашњења овог феномена и указује на то да он нема исте узроке у земљама центра светског капиталистичког система и у земљама (полу)периферије. За објашњење инверзног национализма у Србији најкорисније је теоријска концепција малиницизма у Мексику: *као њоунушрење неоколонијалној сисџема вредности у функцији нормализације неоимџеријалне доминације*.

У четвртном поглављу „Слика Србије у инверзном национализму“ описује се нормализација слике Србије као места примитивизма и зла. То показују ниподаштавајући називи за Србију попут „Смрдије“, „Србијатрије“, „Геџованије“, „Четникије“, „Србистана“ итд. Ова негативна (ауто)есенцијализација наизглед може да делује као плод пре-радикалне (само)критичности. Али, субјект који користи овакав дискурс смешта себе на привилеговану позицију изузетка, оног који се гади „недостојног другог“, у овом случају најчешће класно депривилегованог сународника. Таква дехуманизујућа стигматизација постаје део културног обрасца, преко ког се затим код средњих и нижих класа врши интериоризовање инфериорности. Захваљујући медијима, овај токсични дискурс продире дубоко у друштво, налазећи на плодно тло у аспирационим слојевима који очекују привилегије средњих и виших класа Запада, као привилегованог центра светског капиталистичког система. Дехуманизујућом стигматизацијом српског друштва заправо се деконституише, а онда и реконструише колективни идентитет. Фреквентна употреба одређеног дискурса ствара језичке рутине које затим бивају општеприхваћене као колективна значења. У предочени дискурс уграђен је вечни положај инфериорности, као оправдање колонијалне управе над једном варварском земљом и њеним примитивним народом. А успостављеним компрадорским самопрезиром уконачује се њен колонијални положај.

У петом поглављу „‘Српски национализам’ као стигма и њена генеалогија“ описује се реторички топос о српском национализму као извору сваког зла – толико карактеристичан за инверзни национализам у Србији. Најпре се објашњава истраживачки приступ, који подразумева генеалогичку као историјску онтологију дискурса – у овом случају наратива који се односи на српски национализам. У првом аналитичком делу поглавља дају се бројни примери савремених наратива о српском национализму као најопаснијем национализму

на Западном Балкану и, уједно, као највећем друштвеном проблему у самој Србији. Овакви наративи приписују се утицају неоколонијалне идеологије као доминантне у савременом српском друштву. У другом аналитичком делу поглавља показује се сличност ових наратива са идеолошким топосом о српском национализму као најопаснијем национализму у Југославији, а који је доминирао у КПЈ–СКЈ готово током целе историје ове организације. Указује се и на персонални континуитет носиоца „антинационалистичке“ реторике седамдесетих и деведесетих година XX века, као и на истоветне структуралне детерминанте које су подстицале такав дискурс. На крају се објашњава идеолошка функција стигме „српског национализма“ и њен утицај на деконструкцију идентитета.

У *Завршним разматрањима* указује се на својеврсну неоколонијалну културу која се развила у Србији, као учинак њеног положаја у светском капиталистичком систему

Књига је настала систематским писањем студија на неоколонијалну тему¹ и ауторов² је део рада на пројекту Фонда за науку: „Формирање српског идентитета и теоријске контроверзе око покушаја његове деконструкције“ (Formation of Serbian identity and theoretical controversies concerning attempts of its deconstruction, FSITC 1561).

1 Прво поглавље је прерађен и допуњен рад „О карактеру 5. октобра: револуција, али каква?“, *Двадесет и једна година 5. октобра*, ур. Славиша Орловић и Деспот Ковачевић, стр. 47–70; Београд 2020: Факултет политичких наука, Центар за демократију и Hanns Seidel Stiftung; основ за друго поглавље је рад: „Кинеско искуство компрадора данас“, *Кинески социјализам и модеран светски поредак: сто година комунистичке партије Кине*, уредници Владимир Н. Цветковић, Жарко Обрадовић и Владимир Ајзенхамер, стр. 49–70. Београд 2022: Факултет безбедности; основ за треће поглавље је рад: „Друштвени корени инверзног национализма“ *Социолошки преглед*, vol. LVIII (2024), no. 4, стр. 862–894; основ за четврто поглавље је српска верзија рада писаног за тематски пројектни зборник на енглеском (2025, у штампи); основ петог поглавља је мој реферат с конференције „Концепти национализма и патриотизма у српском политичком дискурсу“ одржане на Филозофском факултету у Београду, 30–31. маја 2024; основ Завршног разматрања је део рада: „Остати свој у колонији: очување српског идентитета на периферији атлантистичког царства“, у: *Српски идентитетски кријеријуми у процесу глобализације*, ур. Милимир Мучибабић и Милош Ковачевић, Београд 2019: СКПД „Просвјета“, стр. 55–76.

2 santonic@f.bg.ac.rs; <https://orcid.org/0000-0002-5693-9952>.

Прво њоїлавље

5. октобар као колонијална контрареволуција

Није исто разматрати 5. октобар годину дана после (2001), након десет година (2010) или четврт века доцније (2025). На прву годишњицу 5. октобра имали смо много очекивања од будућности, и када је реч о економији, и везано за наш брзи улазак „у европску породицу народа“ (у ЕУ). После десет година, пак, могли смо да констатујемо да је привреда остала слаба, да су плате и даље мале, да је много незапослених, као и да је Србија још увек далеко од чланства у ЕУ – али, могли смо и да се похвалимо да нам је, макар, 5. октобар донео *изборну демократију*: избори 2003, 2004, 2007. и 2008. били су поштени и слободни, и на њих опозиција практично није имала примедбе³. Коначно, данас, 2025. године, више не можемо рећи чак ни то, јер смо после избора 2012. почели повратак у *изборни ауторитаризам*: избори 2014. и 2016. већ су били „под сумњом“⁴, а од председничких избора 2017. опозиција је у тој мери незадовољна изборним

3 Види опширније: Душан Павловић и Слободан Антонић, *Консолидација демократских установа у Србији после 2000. године*. Службени гласник, Београд, 2007; Небојша Владисављевић, *Усход и пад демократије после Петог октобра*, Архипелаг, Београд, 2019.

4 Слободан Антонић, „Избори под сумњом: како је дошло до избора 2016. и шта се тада збило“, у: *Избори у Србији 2016. године: „историјска“ или „Пирова“ њобеда* [приређивачи Милан Јовановић и Душан Вучићевић], стр. 9–45, Београд, Институт за политичке студије, <https://sn.rs/e3jxh>.

условима да или бојкотује изборе (2020), или организује велике протесте против ауторитарне власти⁵.

Карактер постпетеоктобарског друштва битан је за одређење природе преломног друштвено–историјског догађаја какав је 5. октобар. Наравно, битан је и начин на који је извршена промена. О томе расправљам у првом делу овог поглавља – државни удар (пуч) или револуција? Пошто остајем при својој ранијој оцени да је 5. октобар био револуција⁶, у другом делу одговарам на питање – каква револуција? Шта се суштински променило у друштвеним односима у Србији и какав је, уопште, карактер данашњег српског друштва у односу на оно пре 5. октобра?

Државни удар или револуција?

У делу публицистике⁷, па чак и литературе⁸, каткада се 5. октобар означава као пуч или државни удар. То је погрешно. *Пуч* (Putsch) се у науци, традиционално, сматра подврстом *државног удара* (Coup d'Etat), који се одређује као *изненадно и насилно обарање владе и пре-*

-
- 5 Видети: Слободан Антонић, *Може бити само један: њовсти председничких избора у Србији 1989–2022*. Андрићград–Вишеград: Андрићев институт, <https://sn.rs/bhk4v>, стр. 189–249.
 - 6 Слободан Антонић, „5. октобар и изгледи за демократизацију Србије”, *Нова српска ђолићичка мисао* (посебно издање 2001), стр. 9–25; доступно и на: <http://www.starisajt.nspm.rs/Tekstovi/txt%20sr%20p%20m%20-%20s%20antonis.htm>; „Природа Петооктобарског преврата, Милошевићево завештање, и демократска Србија”, у: Ивана Спасић и Милан Суботић (ур.), *Револуција и ђоредак: О динамици ђромена у Србији*, стр. 33–40, Институт за филозофију и друштвену теорију, Београд 2001, http://www.komunikacija.org.rs/komunikacija/knjige/index_html/knjiga06/04AntonicS_ser.pdf
 - 7 На насловној страни листа *Велика Србија* (год. XI, бр. 1584, октобар 2000, Земун, Српска радикална странка), 5. октобар је назван „пучем” који је „извршила ЦИА”; Милорад Улемек Легија тврдио је да је реч о „класичном државном удару” („Легија: 5. октобар није могао да се спречи”, РТВ, 22. септембар 2007, http://www.rtv.rs/sr_ci/politika/legija-5.-oktobra-nije-mogao-da-se-spreci_32328.html); Дубравка Стојановић изјавила је „да се радило о некој врсти пуча” (Драган Штављанин, „Пуч или победа? Двадесет година од 5. октобра”, Радио Слободна Европа (РСЕ), 5. октобар 2020, <https://www.slobodnaevropa.org/a/peti-oktobar-dvadeseta-godisnjica-puc-ili-pobeda/30873365.html>, итд.
 - 8 Никола Старчевић, *Државни удар и ђуч као облици ђолићичкој насиља*, дипломски рад (ментор: Мирослав Младеновић), Универзитет у Београду, Факултет безбедности, стр. 10; аутор се позива на оцену: Monty G. Marshall and Donna Ramsey Marshall, *Coup d'État Events, 1946–2017: Codebook* Center for Systemic Peace (Vienna, Virginia, USA), May 2, 2018, <http://www.systemicpeace.org/inscr/CSPCoupsCodebook2017.pdf>, p. 16.

узимање власџи које врши мањи круџ људи из дела државној апарата⁹. Приликом дворској преврати (Palace Revolution) учествују непосредни учесници власти, при чему се мењају носиоци моћи, али не и њен распоред; код Ѣронунсјамјенти (pronunciamiento – шпан. „објава“) преврат изводи војска као целина; код Ѣуча преврат врши део војске (неке јединице, неки официри...); посебна врста пуча је кварџелацо (cuartelazo), код ког се најпре побуне једна јединица, после чега остале следбено пристају уз њу¹⁰.

Државни удар се разликује од револуције или грађанског рата и по броју учесника, и по временском обухвату¹¹. Он је „кратко и оштро дејствовање усмерено на запоседање кључних полуга у устројству државне власти, а које обично успе или пропадне у оквиру двадесет четири часа“¹². Да би се преврат назвао пучем, власт мора да преузму војни или полицијски официри или, формално, грађански политичари, док стварну власт држи „револуционарни комитет“ или „војни савет“. Међутим, ни једно ни друго не налазимо код 5. октобра. Нити су војска и полиција извршиле преврат, нити су нове власти биле под њиховом контролом. Напротив, управо су оне ставиле под надзор оба вида оружане силе.

Реч ли је, пак, о револуцији, она је релативно насилна смена власти¹³ од стране људи који нису део актуелног државног апарата, при чему се превратом успоставља и нови поредак – Ѣолиџички у случају политичке револуције, а друџивени у случају друштвене. Револуција подразумева активно учешће дела грађана у побуну – не нужно и већине („вероватно и мање од два до три посто“¹⁴). Од прашке „баршунасте револуције“ (1989), међутим, почиње да се говори и о посве

9 Donald James Goodspeed, *The Conspirators: A Study of the Coup d'Etat*, MacMillan, London 1962, p. ix; Edward Luttwak, *Coup d'Etat: A Practical Handbook*, Penguin Books, Harmondsworth 1969, p. 20; Steven R. David, *Third World Coups d'Etat and International Security*, The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1986, p. 7; Gregor Ferguson, *Coup d'Etat: A Practical Manual*. Arms and Armour Press, Poole 1987, p. 13; Rosemary H. T. O'Kane, *The Likelihood of Coups*, Avebury, Aldershot 1987, pp. 22; 37; Bruce W. Farcau, *The Coup: Tactics in the Seizure of Power*, Praeger, London 1994, p. 2.

10 Luttwak, p. 25; Farcau, p. 3.

11 Luttwak, p. 24; David, p. 7.

12 Farcau, p. 7.

13 Револуција увек значи и извесну оружану побуну: одметнутог дела власти (парламента) против краља – као у случају Енглеске револуције; или колоније против метрополе, као код Америчке револуције; то може да буде и јуриш страначких јединица, као код Октобарске револуције, или пак напад наоружане светине, као код Француске револуције; али, једна мера оружаног насиља увек је присутна.

14 Gordon Tullock, *Autocracy*, Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1987, p. 213.

„мирним револуцијама”, код који се поредак распада, а да власт није водила последњу оружану битку¹⁵. Ипак, „мирне револуције” су изузеци: мирни демонстранти не изводе револуцију. Власт их једноставно може игнорисати, а може их и сломити ако употреби силу¹⁶.

Када, дакле, оцењујемо 5. октобар, то је несумњиво била револуција. Преврат су, најпре, извеле политичке снаге које нису биле делови владајућег устројства. Такође, у преврату је од пресудног значаја било учешће народа – више стотина хиљада грађана било је тог дана на београдским улицама¹⁷. Ти људи су, добрим делом, имали већ десетогодишње искуство с протестима против Милошевића. У зимским протестима 1996/1997, на стотине хиљада људи три месеца је шетало Србијом само да би Милошевић признао исход општинских избора. Овога пута, већина демонстраната била је решена да уради *нешто* што би коначно отерало Милошевића. Опозициони прваци из ДОС-а имали су своју замисао: да запоседну Савезну скупштину, Телевизију, зграду Савезне владе, Аеродром и Градску полицију, после чега би захтевали да једна скупина међународних стручњака утврди тачан исход протеклих избора. Они нису рачунали на обраћање Милошевића тога дана¹⁸. Међутим, убрзо се овај план распао, јер су протестници који су дошли из унутрашњости спонтано кренули на Скупштину¹⁹. Чак и јуриш на Скупштину уследио је више

15 Управо то се десило у прашком случају. Када се на Венцеслављевом тргу окупило 50.000 протестника, Централни комитет се, 24. новембра 1989. године, нашао пред питањем да ли да свакодневна негодовања заустави силом. Чехословачка полиција и војска несумњиво су располагали средствима, па је недостатајала само политичка одлука. Али, Централни комитет је одлучио да се сила не употреби. Ускоро је на улицама Прага било пола милиона људи а комунистичка власт се распала (George Schöpflin, *Politics in Eastern Europe 1945–1992*, Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA 1993, p. 231).

16 Већа је опасност за власт, у тим приликама, неодлучност да се иде до краја у сламању демонстрација, неголи број или разбеснелост метежника: „За владаоца је нарочито опасно да убије неколико људи, а онда одлучи да више не убија. Баш то се, заправо, и збило са иранским Шахом. Стварно немилосрдни вођ који располаже са оданим јединицама и добром унутрашњом службом безбедности не треба да се много брине око народне побуне” (Tullock, p. 69).

17 Новине су сутрадан писале о преко 500.000 демонстраната (*Блиц*, 6. октобар 2000, стр. 3), док је полицијска процена у једном тренутку наводно износила и свих 800.000 (*Недељни шелејраф*, 1. новембар 2000, стр. 6).

18 Зоран Ђинђић, „Како смо срушили Слободана Милошевића”, *Blic News*, 8. новембар 2000, стр. 36; уп. *НИН*, 12. октобар 2000, стр. 14.

19 Новосађани, који су по плану имали да запоседну СИВ, једноставно су прошли поред зграде и упутили се у средиште града; исто су урадили и Шапчани, који су морали да запоседну Аеродром, као и Зрењанинци, чији је задатак био да опколе полицијску станицу у улици 29. новембра; Ђинђић, који је уживао

као заједнички чин окупљеног народа, него као последица успешног спровођења замисли опозиционог „генералштаба”. „Скупштина је освојена а да нико од лидера ДОС-а предходно није викнуо ‘Јуриш’”²⁰. Тако је *сјонџаност* надвладала *орјанизацију*.

Такође, 5. октобар је имао и црте оружане побуне. Вођи опозиције су, према сопственом признању, обезбедили „озбиљну стручну помоћ међу бившим (или активним) полицајцима и официрима, а затим су стварана и увежбавана језгра оперативне акције. Водило се рачуна о свему: о наоружању и опреми, о телекомуникацијама, о логистици, о транспорту, а највише о планирању”²¹. Небојша Човић је набавио камион пун пушака и наоружао 150 људи, „углавном бивших полицајаца”²². Ђинђић каже да је, у ноћи између 4. и 5. октобра, седиште Демократске странке у Крунској бранило 20 људи с аутоматским пушкама, којима је у помоћ, за случај напада, требало да притекне чак хиљаду наоружаних људи²³. У рекама аутомобила које су се, 5. октобра ујутро, сливале из унутрашњости ка Београду, такође је било пуно оружја. „На челу колоне били су жестоки момци. У свакој од тих група било је по 15–20 наоружаних људи, имали су експлозив, имали су панцире и било је пуно приватног оружја”²⁴. „Само у једним колима избројани су: карабин снајпер са две стотине метака, краћена заставина бокерица, тетејац 7,62, заставин пиштољ 7,65, шкорпион са пригушивачем и осам бомби”²⁵. У самом Београду, као заштита од могућег напада тенкова, поједини људи били су наоружани „ракетним ручним лансерима”²⁶, а јединица од дванаесторо њих имала је спремљене молотовљеве коктеле²⁷.

у гласу „доброг организатора”, описује у сећањима (*истио*) забринутост која се код њега појавила због таквог развоја догађаја.

20 Драган Бујошевић и Иван Радовановић, *5. Октобар: Двадесет четири сат* *ијевраша*, Медија центар, Београд, 2000, стр. 165.

21 Милош Васић, „Румунски модел на српски начин: критична 24 сата”, *Време*, бр. 510, 12. октобар 2000, стр. 14–16; 14.

22 Бујошевић и Радовановић, стр. 30.

23 Зоран Ђинђић, „Како смо срушили Слободана Милошевића”, *Blic News*, 15. новембар 2000, стр. 33–36; 34.

24 Ђинђић, *истио*.

25 Бујошевић и Радовановић, стр. 75.

26 Бујошевић и Радовановић, стр. 87.

27 Ђинђић, стр. 36; такође, постојале су скупине које су се унапред припремиле за обрачун с полицијом; једна од њих је била Богољуба Арсенијевића Макија, која је бројала двадесетак људи, а увежбавани су у бацању молотовљевих коктела; другу скупину су чинили *Ошјораш*, који су вежбали „где ко треба да буде; шта ради ударна група; шта позадина наоружана каменицама ако полиција интервенише; како сачувати најважније људе; како комуницирати; где са опремом...” (Бујошевић и Радовановић, стр. 27; 65.

Срећом, ништа од тог оружја није морало бити употребљено, јер се поредак распао без оружаног отпора. „СДБ је, са својим озбиљним ресурсима, могао да неутралише догађаје од среде и четвртка, немојмо се заваравати око тога – само да је хтео: МУП Србије могао је у критичној ноћи да разбије и спречи масовни долазак у Београд и да јутро дочека спреман и у пуној контроли главног града, чак и без помоћи војске – али није”²⁸. Полиција није спречила колоне из унутрашњости да дођу до Београда: Новосадску колону је требало да заустави блокада састављена од – саобраћајних чуњева; када су људи из колоне почели да вичу и гурају полицајце они су се повукли уз речи „Па добро, што нисте рекли да хоћете да прођете”²⁹. Грађани Ковина причају да им је сама полиција рекла да „морају да их зауставе бар на десет минута, реда ради”, после чега су им допустили да наставе пут³⁰. Затим, полиција је слабо бранила кључне зграде поретка. За здања обе скупштине, Председништва, РТС-а, СтБ-а итд. – било је предвиђено мање од 500 људи из Београда и њих 600 из унутрашњости³¹. Приликом напада на Скупштину „полицајци нису интервенисали већ су, утисак је, више гледали да се сачувају од каменца и других предмета који су летели на све стране”³².

Такође, нису употребљене специјалне јединице полиције спремане за овакве прилике. Највећи део јединица јавне безбедности за посебне намене био је распоређен око Београда, у три прстена одбране; када су, међутим, прстени пробијени, наводно се нико није сетио да јединице сакупи и околним путевима доведе у Београд³³. Жандармерија која је остала у Београду углавном је бацала сузавац и млатарала дугачким палицама унаоколо: није било борних кола са нарочитим решеткама за сузбијање масе (виђеним 9. марта 1991), није било водених топова (којима су „хлађене усијане главе” у ноћи између 2. и 3. фебруара 1997), није било залетања у масу коњичке полиције (као 9.

28 Васић, стр. 15; „За почетак, замислите шта би се догодило да је снајпер са Поште или Дома синдиката размрскоа главу возача булдожера и побио још неколико најборбенијих демонстраната”, пита се један бивши полицајац (*НИН*, 12. октобар 2000, стр. 14).

29 Бујошевић и Радовановић, стр. 76.

30 *Блиц*, 6. октобар 2000, стр. 9.

31 Али, чак ни та бројка није достигнута. Пола предвиђених полицајаца уопште није успела да се пробије до престонице (Бујошевић и Радовановић, стр. 54–5).

32 *Блиц*, 6. октобар 2000, стр. 3; „Кордон није постојао, нити је било ма каквих полицијских препрека, уобичајених у сличним ситуацијама” (Бујошевић и Радовановић, стр. 131). Полиција је, истина, бацала море сузаваца, а неке јуришнике и претукла. Али, ништа више од тога, иако је закон дозвољавао полицајцима да, у одбрани обезбеђивањем објекта, могу да употребе и ватрено оружје.

33 Бујошевић и Радовановић, стр. 83.

марта) или интервентних џипова (којима су разбијене демонстрације 17. и 18. маја 2000). Истина, појавило се 6 борних кола Јединице за специјалне операције (ЈСО СДБ), наоружане тешким митраљезима (12,7 мм), пиштољима, па чак и секирама³⁴. Али, и они су се само до-везли до Главне поште, осмотрили шта се збива и вратили се одакле су дошли.

Слично је било и с војском. Осим Прве оклопне бригаде, смештене на Бањици, Милошевићу су на располагању стајале и посебне јединице, попут Специјалне седамдесетдруге или Шездесетреће падобранске бригаде. Међутим, војска је остала у касарнама. По паду Скупштине, Милошевић је телефоном тражио од начелника генералштаба, Небојше Павковића да пошаље војску на побуњени град. Павковић је примио наређење, али је отезао с извршењем, па је Милошевић опет звао. Павковић је опет отезао, да би у 7.30 било објављено саопштење Генералштаба да ће војска “поштовати изборну вољу грађана”³⁵.

Полиција и војска нису хтели да бране Милошевића из два разлога: 1. и многи нижи и средњи официри/дужносници били су уверени да је Милошевић изгубио изборе, те нису желели да се због тога туку с побуњеним народом; и 2. многи високи официри/дужносници имали су договор с опозицијом и страним фактором да се пребаце на њихову страну тако што ће, у одлучујућем тренутку, остати пасивни. Небојша Човић каже да је опозиција, најпре, задобила за сарадњу Јовицу Станишића³⁶ (за кога се после сазнало да је и иначе радио за ЦИА³⁷), те да је преко њега успоставила везу с генералима

34 *Време*, 12. октобар 2000, стр. 7; *Недељни џелеџаф*, 1. новембар 2000, стр. 6.

35 Види: Слободан Антонић, *Још није јошово: Слободан Милошевић*, Вукотић медија, Београд 2015, стр. 385–390.

36 Филип Шварм и Радослав Ђебић, *Коначни обрачун*: документарни филм о Петом октобру или како је срушен Милошевић, продукција *Време*, 2010, датум постављања: 25. фебруар 2015, <https://www.youtube.com/watch?v=6fTMatYw4SY>, 23:47–24:29.

37 Током суђења Станишићу у Хагу, *Лос Анђелес Тајмс* је објавио (2009) да је ЦИА доставила трибуналу поверљиви документ с доказима да је Станишић за њу радио још од 1992. Станишић се, наиме, тада повезао с официром ЦИА Вилијамом Лофгреном. После тога, по писању *Лос Анђелес Тајмса*, „Станишић је осам година био главни човек ЦИА у Београду. Током тајних састанака на сплавовима и сигурним кућама дуж Саве, он (Станишић) откривао је детаље о унутрашњим приликама у Милошевићевом режиму. Пружио је информације о локацији НАТО талаци, помогао оперативцима ЦИА у потрази за гробницама и помогао агенцији да успостави мрежу тајних база у Босни. Од почетка, Станишић је био жељан да зацементира свој однос са ЦИА. На једном од састанака са Лофгреном, предао му је свежањ докумената, укључујући дијаграме склоништа и осталих структура које су српске компаније у Ираку изградиле за Садама Хусе-

полиције и задобила њихову наклоност – првенствено с начелником јавне безбедности, генералом Властимиром Ђорђевићем³⁸. Он се, 4. октобра, састао с још једним полицијским генералом и тројицом пуковника, и одлучио „да одбије наређење, с образложењем да је ‘Милошевић изгубио изборе, па нека се он сналази како зна и уме, а нас да не увлачи’”³⁹. Драган Хаџи Антић овако описује једну сцену у ноћи Петог октобра: „Кад се полиција пред демонстрантима повукла из зграде *Полиџике*, кренуо сам у МУП да видим шта се дешава. Кад тамо, у једној соби седе сви генерали, од Властимира Ђорђевића Рође па надаље, а у другој канцеларији потпуно сам министар МУП – а Влајко Стојиљковић. Зноји се. Звао је Рођу и питао га што је то дозволио, а Рођа је тада на Влајка потегао пиштољ. Још сам дакле тада видео, по понашању неких генерала, да су они део завере за рушење Милошевића. Међу њима је био и Сретен Лукић који је у новој власти, одмах аванзовао”⁴⁰. Разуме се, све ово не даје довољно разлога да се *цели* 5. октобар прогласи учинком војне или полицијске завере⁴¹. Војска и полиција нису активно учествовали у обарању Милошевића, већ само нису извршавали његова наређења.

Коначно, када је реч о 5. октобру треба имати у виду и учешће страног чиниоца. Најпре, ту је велика количина новца дата свима који су били спремни да обарају Милошевића. Вилијем Монтгомери, тадашњи амбасадор САД за СРЈ, каже да је, те 2000. године, на рушење Милошевића потрошено „много више од 100 милиона долара, много више...”⁴². Будући да је просечна месечна плата овде, у то време, била 40 долара, дат новац био је раван 2,5 милиона месечних плата – то је исто као када би за обарање Вучића данас било уложено

ина” (нав. у: Слободан Иконић и Никола Врзић, „Ледени загрљај ЦИА“, НИН, 5. март 2009, бр. 3036, <http://www.nin.co.rs/pages/article.php?id=43051>). Да је ово тачно потврдио је и бивши амбасадор Велике Британије у Србији Ајвор Робертс (Ivor Roberts), који је „изјавио данас пред међународним судом у Хагу да је некадашњи шеф Службе државне безбедности (СДБ) Србије Јовица Станишић био ‘тајни агент Централне обавештајне агенције (ЦИА)’ САД, преноси агенција Бета” („Ајвор Робертс: Јовица Станишић био тајни агент ЦИА“, *Радио Слободна Европа*, 15. октобар 2019, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30218026.html>).

38 *Коначни обрачун*, 23:05–23:23.

39 Ђинђић, *истио*, стр. 34.

40 Јасна Јојић, „Драган Хаџи Антић потврђује аутентичност стенограма“ (интервју), објављено у компанији *Новосџи*, 2008, <http://jasnajojic.com/dragan-hadzi-antic/>.

41 Успешни државни удари које је извела полиција и иначе су права реткост. Литвак као успешан наводи само полицијски пуч у Панаму, 20. новембра 1949. (Luttwak, стр. 195).

42 *Коначни обрачун*, 40:48–41:07.

преко милијарду долара. За те паре вероватно би се могла оборити било која влада на свету (не рачунајући велике силе).

Деловање тог великог новца могло је да се види на сваком кораку. Тако је Отпор имао довољно пара да може да отвори своја представништва у 123 града у Србији⁴³. Када је полиција пленила пропагандни материјал Отпора, требали су камиони и камиони да би се он превезао⁴⁴. Сличну платежну способност показивале су и опозиционе странке. Демократска опозиција Србије имала је довољно новаца да, по Ђинђићевом сведочењу, закупи сво време које су изнајмљивале месне ТВ и радио станице у целој Србији⁴⁵. Никада грађани нису били засути толиком количином летака и других врста огласа као за те изборе. Опозициони прваци су имали довољно новаца да могу да изнајмљују собе у Хајату, како би приметили траг полиције⁴⁶.

Али, оно што посебно пада у очи јесте ванредна техничка опремљеност опозиционих делатника. Они су били снабдевени панцир прслуцима, уређајима за спречавање радио ометања, просторијама обезбеђеним од прислушкивања, нарочитим уређајима за убацивање у програм државне телевизије, опремом за прислушкивање полицијских веза итсл.⁴⁷ Ђинђић сведочи о 35 сателитских телефона, отпорних на прислушкивање (тзв. скремблованих телефона) преко којих је опозиција усклађивала своја дејства⁴⁸. Такође читамо да је опозиција не само имала опрему којом је ометала полицијски радио саобраћај у опасним приликама (попут покушаја жандарма да заузму Тамнавске руднике), већ и да је 5. октобра опозиција могла да прислушкује и, рецимо, везу оперативног штаба Градске полиције и посаде која је бранила зграду РТС у Таковској⁴⁹.

43 *Глас јавности*, 6. јули 2000, стр. 4; то је значило закуп мноштва станова или пословног простора. Само у Београду, Отпор је, осим главног стана у најскупљем делу вароши (Кнез Михаиловој), држао и најмање један тајни стан у близини Зеленог венца (Бујошевић и Радовановић, стр. 109).

44 Према једној апликацији коју је поднео Отпор ("Пројекат финансирања студентског покрета Отпор"), за деловање у 2000. години од неименованог страног дародавца тражено је укупно 508.398 америчких долара: по \$200 месечно за изнајмљивање канцеларија у 24 града, по \$150 за плату секретара сваке канцеларије, по \$1.500 за трошкове рада канцеларије, итд. (*Српска слободарска мисао*, год. 1, бр. 5, стр. 676–688).

45 Зоран Ђинђић, „Како смо срушили Слободана Милошевића”, *Blic News*, 8. новембар 2000, стр. 33–36; 33.

46 Бујошевић и Радовановић, стр. 60.

47 Бујошевић и Радовановић, стр. 28; 42; 49; 53; 67.

48 Ђинђић, *исто*, 15. новембар 2000, стр. 33.

49 Васић, *исто*, стр. 14–15.

Не треба много промућурности да би се наслутило и колика је могла бити снага уплива страних обавештајних служби на људе у Милошевићевом апарату, посебно у полицији и војсци. Обавештајне службе су, као и у другим сличним случајевима, имале најмање два моћна оружја за придобијање сарадника: прво је новац, а друго нагодба о опрощају после преврата. Ако је цена опроста грехова каквог полицијског или војног официра било само нечињење, пропуштање да се ревносно обави посао, уз обећање да ће задржати положај и после преврата, то је свакако могла бити сасвим прихватљива понуда.

Наравно, ни овај чинилац, у оцени збивања 5. октобра, не сме да се прецени. Тачно је да је, од рата 1999. године, влада најмоћније земље света прогласила обарање Милошевића за један од својих главних спољнополитичких задатака. Али, да није било кобне Милошевићеве грешке да иде на председничке изборе; да народ у Србији није листом гласао за промену; да се грађани нису наљутили због краће избора и истрчали на улице да се коначно обрачунају с режимом; и, да обичном полицацу и војнику није Милошевића постало преко главе – тешко да би и најбоље обавештајне службе могле да приреде 5. октобар. Њега је ипак, суштински, извео ојађени и наљућени народ.

Структурне промене после 5. октобра и „колонијална демократија“

Но, да видимо сада шта је тај ојађени народ добио од 5. октобра. Најпре, добио је радикалну промену својинске, друштвене и економске структуре.

У Србији је, пре 5. октобра, од 1.963 хиљаде људи у радном статусу (1999) тек 292 хиљаде (или 14,87%) било у приватном сектору⁵⁰ (ради поређења, у приватном сектору 1989. радило је само 2,02% упослених⁵¹). У години када се десио 5. октобар, удео приватног сектора није прешао 16,30%⁵². Тако је било свуда по Србији, чак и у Бео-

50 *Статистички годишњак Србије*, год. 33 [уредник Јованка Шалиновић], Републички завод за статистику Србије, Београд 2000, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2000/Pdf/G20002001.pdf> стр. 77; радни статус обухвата запослене у сва четири облика својине и то: друштвеној, приватној, задружној и мешовитој, као и власнике радњи, лица која самостално обављају делатност–професију, као и код њих запослене; нису обухваћени подаци за Косово и Метохију.

51 У бројкама: 53 хиљаде од 2.622 хиљаде; *ист.*

52 У бројкама: упослених 1.907 хиљада, од тога у приватном сектору 311 хиљада; *Статистички годишњак Србије*, год. 34 [уредник Јованка Шалиновић], Репу-

граду: у 1997. години свега 10,65% запослених радило је у приватном сектору, да би се до 2000. тај удео попео на испод просечних 14,32%⁵³. У Србији до 5. октобра није било приватизовано ни 10% капитала друштвеног сектора⁵⁴

Табела 1. Структура запослених
у предузећима СРЈ (без КиМ) 1999.

својина	запослених (хиљ.)	%
друштвена	747	48,63
мешовита	491	31,97
приватна	230	14,97
државна	38	2,47
задружна	29	1,88
без ознаке	1	0,65
укупно	1.536	100,00

Извор: *Статистички годишњак Југославије 2000*, Савезни завод за статистику, Београд 2000, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2000/Pdf/G20002003.pdf>, стр. 50.

А онда, после 5. октобра, дошло је до радикалне промене својинских односа, и некада доминантна јавна својина прешла је у руке страних и домаћих капиталиста. У периоду од 2002–2015. продато је 3.047 домаћих предузећа за 3,6 милијарди евра, „што је будзашто“⁵⁵. Број радника у предузећима друштвеног сектора смањио се са 444,9 хиљада (2004), на 39,2 хиљаде (2009), а у државном сектору са 678,9 хиљада на 482,5 хиљада⁵⁶. „У процесу приватизације (до 2011. – С.

блички завод за статистику Србије, Београд 2001, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2001/Pdf/G20012001.pdf>, стр. 77.

53 У бројкама – за 1997: 59.884 од 562.474, а за 2000: 79.622 од 555.826; *Статистички годишњак Београда 2001*, Градски завод за статистику Београд https://zis.beograd.gov.rs/images/ZIS/Files/Godisnjak/Godisnjak_Arhiva/G_2001S.zip, стр. 84.

54 Борис Беговић, Бошко Живковић и Бошко Мијатовић, *Нови модел приватизације у Србији*, Центар за либерално–демократске студије, Београд, децембар 2000, <http://www.clds.rs/newsite/Novi%20model%20privatizacije.pdf>, стр. 6.

55 Иван Раденковић, *Стране директне инвестиције у Србији* [превод с енглеског Мaja Солар], Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Београд 2017, https://www.rosalux.rs/sites/default/files/publications/RADENKOVI%20C4%86_INVESTICIJE.pdf, стр. 62; Најинтензивнија продаја била је од 2003–2009, када је продато 76,4% домаћих предузећа (*истио*). Само од 2002–2009. продато је 2.337 друштвених предузећа за 2.716,9 милиона евра (Соња Ђуричин, „Транзиција и кретање запослености у јавном и приватном сектору“, *Активне мере на тржишту рада и њихова запошљивост*, Институт економских наука, Београд 2011, стр. 298–318, <https://core.ac.uk/download/pdf/33812044.pdf>, стр. 303).

56 Божо Драшковић, „Крај приватизације и последице по развој“, *Зборник радова Крај приватизације, последице по економски развој и незапошљивост у Србији*,

А) посао је изгубило 74,41% радника запослених у друштвеном сектору⁵⁷. Већ 2011. године, однос запослених у јавном и приватном сектору био је 1:2⁵⁸, да би до 2020. (последњи подаци званичне статистике) у приватном сектору радило 74,1% запослених, а у јавном само 24,9% („остали“ 1,0%)⁵⁹.

У чијем власништву су завршила наша предузећа? Бранко Павловић израчунао је да је укупан износ трансакција током српске приватизације износио око пет милијарди евра, од чега су странци купили предузећа за 4,1 милијарду, а домаћи капиталисти за 0,9 милијарди⁶⁰. Из тога је закључио да, ако већ говоримо о *иљачкашкој љивајизацији*, „највећа пљачка у приватизацији била је у корист странаца“⁶¹.

Статистички завод, који је некада водио евиденцију о структури власништва (домаће – страном⁶²), то више не ради, нити се у статистичким годишњацима могу наћи подаци за БНП⁶³, из чега би се, поређењем са БДП, могао проценити обим дохотка исисаног из Србије. Ипак, процена Ивана Раденковића је да „одлив капитала (из Србије – С. А) прикупљен по основу дивиденди, реинвестираних профита, камата итд. (у корист странаца – С. А), у просеку годишње износи преко милијарду евра“⁶⁴, чему треба додати још и „две милијарде евра годишње, колико се из Србије одлије кроз

уредник Божо Драшковић, стр. 3–40, Институт економских наука, Београдска банкарска академија и Савез самосталних синдиката Србије, Београд 2010, http://ebooks.iien.bg.ac.rs/251/1/bd_2010_01.pdf, стр. 33.

57 *Ефекти приватизације у Србији*, [приредио] Стално радно тело Социјално-економског савета Републике Србије за економска питања, Социјално економски савет Републике Србије, Београд, 2011, <http://www.socijalnoekonomskisavet.rs/cir/publikacije/efektiprivatizacijeusr.pdf>, стр. 83.

58 У јавном сектору 2011. радило је: 430 хиљада у буџетским институцијама и 140 хиљада у јавним предузећима, „што је нешто мање од трећине формално запослених у Републици Србији“; Иван Ловре, *Анализа ефикасности у јавном сектору*, докторска дисертација, ментор Бојан Димитријевић, Универзитет Едуконс, Факултет пословне економије, Сремска Каменица, 2015, https://educons.edu.rs/wp-content/uploads/2016/02/Doktorska-disertacija_2.pdf, стр. 129.

59 *Статистички годишњак Србије*, Републички завод за статистику, Београд 2021, <http://skr.rs/zkxS>, стр. 79.

60 Бранко Павловић, *Искорак у слободу: измишљавање слике геополитичких процеса*, Филип Вишњић, Београд 2018, стр. 73.

61 *Исто*, стр. 73; такође, исто и на стр. 69.

62 *Статистички годишњак Југославије 2000*, стр. 48.

63 БНП (брuto национални производ) представља вредност свих производа и услуга остварених средствима за производњу која су у власништву домаћег становништва.

64 Раденковић, стр. 53.

трансферне цене⁶⁵. Ово значи да је страни капитал, после 5. октобра, из Србије исисао преко 50 милијарди евра (првих година екстракција је вероватно била мања, па је за раздобље 2001–2010. узет износ од 20, а не од 30 милијарди евра). Ако је у првој деценији 21. века обим улагања страног капитала у Србију износио 8 милијарди евра (четири милијарде за куповину предузећа⁶⁶ и још толико за „гринфилд“ инвестиције⁶⁷), онда је сразмера оплодње страног капитала у Србији била 1:2,5 (на уложени евро добит од 2,5 евра). То сасвим одговара Манделовој рачуници сразмере од 1:2,5 оплодње америчког капитала у Латинској Америци 1957–1964.⁶⁸ – што је права слика нашег (полу)колонијалног статуса, односно (полу)периферијског положаја данашње Србије у светском капиталистичком систему.

Барем да су приватизација и доминација страног капитала додатно индустријализовали Србију... Али не, оба процеса праћена су убрзаном дезиндустријализацијом. Индустрија је некада стварала 44,8% БДП (1988), а због санкција и рата тај удео је пао на 29,0% (2000)⁶⁹. Али, после 5. октобра, уместо да дође до обнове индустријске производње, она је наставила да пада: на 20,2% (2007)⁷⁰, па на 18,1 (2011–2013)⁷¹, до 17,5% (2014)⁷², да би, према последњим подацима (за 2020), у Србији учешће индустрије у БДП, и поред извесног опоравка,

65 *Истио*, стр. 54–55; трансферне цене представљају лажно приказивање цена по којима домаћа подружница неке транснационалне компаније купује или продаје производе централи; то значи да се увозне цене надувавају, а извозне багатишу, како би се смањио или савим избегао порез на профит; то се, рецимо, види из податка да је извоз из Србије у Аустрију износио 267 милиона евра (2011), али аустријски подаци о увозу из Србије (за исту годину) приказују 385 милиона евра – што значи да је само у Аустрију, те године, овим путем трансферисано преко сто милиона евра (*истио*, стр. 54).

66 Б. Павловић, стр. 73.

67 Раденковић, стр. 66.

68 Ернест Мандел, „Империјализам и национална буржоазија у Латинској Америци“, *Марксизам у свету*, година 3 (1976), бр. 4, стр. 109–120 („Imperialism and national bourgeoisie in Latin America“, *International: Theoretical Journal of the International Marxist Group*, no. 5, pp. 7–17), стр. 112.

69 Драшковић, стр. 30.

70 *Истио*.

71 Љубодрог Савић, „Индустријализација – мит или стварност?“, *Мојуће сипраије развоја Србије*, уредник Часлав Оцић, Српска академија наука и уметности, Београд 2014, стр. 297–308; стр. 298–299; ради поређења, удео БДП тада је био: у Кини 47%, Румунији 41%, Норвешкој 40%, Јужној Кореји 39%, Русији 37%, Чешкој 36%, Словачкој 35%, Словенији 32%, Мађарској 31%, Немачкој 28%, Јапану 26%, итд; *истио*, 300.

72 Љубодрог Савић, *Нова индустријска љолићика Србије*, Економски факултет, Београд, 2016, <http://www.ekof.bg.ac.rs/wp-content/uploads/2016/06/Ljubodrag-Savi%C4%87-NOVA-INDUSTRIJSKA-POLITIKA-SRBIJE.ppt>, стр. 5

било тек 18,3%⁷³. У Србији је, пре 5. октобра, у индустрији⁷⁴ радило 760.008 радника (1998), односно 732.678 (1999)⁷⁵, у години 5. октобра радило је 643.298 (без КиМ)⁷⁶, док данас, према званичним подацима, у индустрији ради тек 507.459 радника (без КиМ) или мање од четвртине упослене радне снаге⁷⁷. Ниво индустријске производње у јануару 2020. износио је 38,1% у односу на јануар 1989. године⁷⁸. „Таква дезиндустријализација није забележена ни у једној европској земљи након Другог светског рата“⁷⁹.

Табела 2. Индустријски радници у Србији 1990–2007.
(индустријски центри)

град	1990.	2007.
Београд	245.390	13.842
Крагујевац	57.574	8.331
Ниш	25.285	3.358
Нови Сад	24.848	5.512
Крушевац	23.378	3.653
Врање	20.357	6.907
Суботица	16.130	2.374
Пирот	13.362	2.126
укупно	426.324	46.103

Извор: Савић, 2016, 6.⁸⁰

73 Статистички годишњак Србије, 2021, <http://skr.rs/zkxS>, стр. 145.

74 Обухвата рударство, енергетику и прерађивачку индустрију.

75 *Статистички годишњак Србије*, год. 33, [уредник Јованка Шалиновић], Републички завод за статистику Србије, Београд 2000, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2000/Pdf/G20002001.pdf> стр. 79; подаци су заједно с КиМ.

76 *Статистички годишњак Србије*, год. 34 [уредник Јованка Шалиновић], Републички завод за статистику Србије, Београд 2001, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2001/Pdf/G20012001.pdf>, стр. 79.

77 Статистички годишњак Србије, 2021, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2021/Pdf/G20212054.pdf>, стр. 74; Посебно велики пад запослености у индустрији настао је после 2008, као учинак Светске економске кризе; до 2009. број радника у индустрији пао је на 400 хиљада (Драшковић, стр. 31–32), а до 2013. на свега 340 хиљада (Милан С. Шојић, „Индустрија Србије (1990–2013)“, *Моћуће стварање и развоја Србије*, уредник Часлав Оцић, Српска академија наука и уметности; Београд 2014, стр. 287–296; 291); неки економисти за 2013. чак дају податак од свега 275 хиљада индустријских радника у Србији – „исто као и далеке 1955. године“ (Савић, 2014, стр. 300).

78 Мирослав Здравковић, „Индустријска производња у ЕУ и у Србији 1990–2020“, *Макроекономија*, 14. маја 2020, <https://www.makroekonomija.org/0-miroslav-zdravkovic/industrijska-proizvodnja-u-eu-i-u-srbiji-1990-2020/>.

79 Шојић, стр. 288.

80 Званична статистика даје другачије бројке од Савића. Према *Статистичком годишњаку Београда 2001*. (Градски завод за статистику, Београд https://zis.beograd.gov.rs/images/ZIS/Files/Godisnjak/Godisnjak_Arhiva/G_2001S.zip, стр.

Домаћа индустрија која је најпре обogaљена санкцијама и НАТО бомбардовањем, додатно је сасечена шпекулантском приватизацијом коју је извршио страни и домаћи капитал. Шпекулативни капитал првенствено је занимало домаће тржиште и грађевинско земљиште, а страни капитал је инсистирао на стабилном курсу динара, неограниченој могућности увоза у Србију и несметаној трансакцији профита. Страни и део домаћих капиталиста чине снажан *увознички лоби*, који је наметнуо политику безусловног спољнотрговинског дефицита. Према званичним подацима (в. Табела 3), разлика између српског увоза и извоза, 2001–2020, износи –129 милијарди долара, што је 6,5 милијарди долара годишње, или 538,6 милиона долара месечно! Ради поређења, годишњи дефицит Србије у 1988. био је свега 80 милиона долара. Тих 6,4 милијарди долара разлике између онда и сад, управо и јесте разлика између привреде у сувереној земљи и привреде у (полу)колонији⁸¹.

Табела 3. Спољнотрговински дефицит Србије

година	у мил. \$
1988.	–80
2000.	–1.772
2001.	–2.540
2002.	–3.539
2003.	–4.718
2004.	–7.230
2005.	–5.979
2006.	–6.744
2007.	–9.729
2008.	–11.902
2009.	–7.462

84), у престоници је 1990. године у индустрији радило 160.466 радника (или 26,83% од укупно запослених; ради поређења, тај удео је 1960. био 30,18%, 1970. 26,20%, и 1980. 24,25%); до 1995. број индустријских радника пао је на 129.269 (27,27 %), до 1999. на 107.835 (25,94%), а до 2000. на 101.219 (25,27%); према последњим подацима (*Статистички годишњак Београда 2019*, Секретаријат за статистику Београд https://zis.beograd.gov.rs/images/ZIS/Files/Godisnjak/G_2018S.pdf, стр. 120), у Београду има 85.125 радника запослених у индустрији, или 11,85% упослених Београђана; то значи да се, и према званичној статистици, од 1990. број индустријских радника у Београду практично преполовио.

- 81 То се може видети и ако, у три историјске тачке – од којих прве две означавају привреду у сувереној држави – упоредимо разлику између БДП по глави становника Србије и Немачке: Србија 1913. – 39% од немачког; Србија 1960. – 40% од немачког, и Србија данас – 13% од немачког; Слободан Г. Марковић, „Балкан: 100 година пута од полупериферије ка периферији“, *Политика*, 5. јануар 2015, стр. 6, www.politika.rs/rubrike/Politika/Kako-da-prezivimo-novi-hladni-rat.sr.html.

година	у мил. \$
2010.	-6.675
2011.	-8.081
2012.	-7.700
2013.	-5.939
2014.	-5.351
2015.	-4.499
2016.	-4.016
2017.	-4.923
2018.	-6.644
2019.	-7.098
2020.	-6.732
Σ2001–20	-129.273

Извори: за 1988–2008: Јасмина Црномарковић, „Преглед спољнотрговинске робне размене Републике Србије у периоду од 1988–2009. године“, *Трендови*, Републички завод за статистику, Београд 2010, https://www.stat.gov.rs/media/1648/spoljna_092010.pdf, стр. iii; за 2009–2013: *Стајистички годишњак 2014*, главни и одговорни уредник Андра Милојић, год. 24, Републички завод за статистику Србије, Београд, 2014, <https://publikacije.stat.gov.rs/G2014/Pdf/G20142013.pdf>, стр. 309; за 2014–2018: *Стајистички годишњак 2019*, стр. 299; за 2019–2020: *Стајистички годишњак 2021*, стр. 313.

Дефицит од 129 милијарди долара покривен је:

- дознакама наших радника из иностранства, које су 2001–2020. изнеле 77 милијарди долара⁸²;
- страним кредитима: укупно 38,3 милијарди долара⁸³;
- приходом од приватизације: преко 7 милијарди долара⁸⁴.

82 Не постоје поуздани подаци о висини дознака; Светска банка даје процену од 54,022 милијарди долара за раздобље 2007–2020. (World Bank, *Annual Remittances Data*, updated as of April 2020, <https://www.knomad.org/sites/default/files/2020-04/Remittance%20inflows%20April%202020.xlsx>), што даје годишњи просек од 3,859 милијарди долара; овај просек сам применио на цело раздобље 2001–2019.

83 „Стање спољног дуга по врсти дужника и по инокредиторима“, *Народна банка Србије*, 30. јуни 2022, <http://skr.rs/zktx>.

84 Данас не постоје званични подаци колики су укупни приходи од приватизације (Мирјана Н. Стевановић, „Ни Министарство привреде нема податке о томе колико је држава приходовала од продаје друштвених предузећа: да ли је приватизација била криминогена, буразерска, тајкунска или неоколонијална?“, *Данас*, 7. август 2020, <https://www.danas.rs/ekonomija/da-li-je-privatizacija-bila-kriminogena-burazerska-tajkunska-ili-neokolonijalna/>). Агенција за приватизацију својевремено је објавила да је у раздобљу 2001–2008. Србија приходовала 6,7 милијарди евра од приватизације („Приходи од приватизације 6,7 млрд.€“, Б92, 24. март 2009, https://www.b92.net/biz/vesti/srbija.php?yyyy=2009&mm=03&dd=24&nav_id=351890).

Србија је, дакле, у ових двадесетак година, сервисирајући модел привреде (полу)колоније, потрошила оно што смо зарадили ми и наши преци (приватизација), оно што је зарадило и послало милион наших радника у иностранству (дознаке), и оно што ћемо тек зарадити ми и наши потомци (кредити).

Постоји још неколико чисто економских показатеља (полу)колонијалног положаја данашње Србије⁸⁵. Први је банкарски сектор. У Немачкој, Француској или Британији већина банака је у власништву домаћег капитала. Већ у периферним земљама ЕУ (на екс-социјалистичком Истоку), доминантан је страни банкарски капитал⁸⁶. Али у Србији, *све* банке су у власништву иностраних, првенствено ЕУ структура. Само у једној години стране банке су из Србије извукле 1,5 милијарди евра⁸⁷. Једино су у колонији *све* банке стране: Србија је управо такав пример⁸⁸.

Друго, у Србији првенствено страни капиталисти добијају од српске владе субвенцију од 10.000 евра по запосленом, чиме обезбеђују бесплатну радну снагу за пет и више година⁸⁹. Нису доступни подаци колико је до сада Србија дала таквих субвенција, али 304 потписана уговора 2006–2016. садрже износ од укупно 439 милиона евра⁹⁰. Домаћи капиталисти се жале да, поред ове дискриминације,

85 О политичким и културним показатељима нашег (полу)колонијалног положаја видети више: Слободан Антонић „Остати свој у колонији: очување српског идентитета на периферији атлантистичког царства“, у: *Српски идентитетски кријеријуми у процесу глобализације*, зборник радова с научног скупа [ур. Милимир Мучибабић и Милош Кнежевић], стр. 55–76, СКПД „Просвјета“, Београд 2019.

86 Арсеније Ј. Душанић, *Власничка структура банака: разлика у саставу учешћа страних капитала у земљама „Сјаре“ и „Нове Европје“ и специфичност Словеније*. Београд: Београдска банкарска академија, 2011.

87 Реч је о 2012. години; за ово смо сазнали само захваљујући једном страном истраживању (Данијела Нишавић, „Банке изнеле 1,5 милијарди евра“, *Блиц*, 9. мај 2013, <https://www.blic.rs/vesti/ekonomija/banke-iznele-15-milijardi-evra/8r9jdbj>), јер систематске јавне евиденције те појаве нема.

88 И не само да су у Србији све банке у страном власништву, већ Народна банка готово ништа не предузима да заштити грађане од страних банака. Добар пример су лихварске камате стамбених кредита у „швајцарцима“ – банке нису упознале грађане с ризицима, а Народна банка Србије није спречила пословне банке да масовно склапају ризичне уговоре с грађанством (Наташа Анђелковић, „Кредити у швајцарским францима ујединили Балкан – сви као Ел Дорадо“, *ББЦ на српском*, 29. март 2019, <https://www.bbc.com/serbian/cyr/balkan-47659600>). Основни показатељ да је нека држава сведена на колонију јесте да институције увек штите странце на рачун домаћег живља.

89 „Страним инвеститорима у Србији: од владе гратис радна снага + 10.000 евра“, ЦАРСА, 5. мај 2016, <http://www.carsa.rs/stranim-investitorima-u-srbiji-od-vlade-gratis-radna-snaga-10-000-evra/>

90 Раденковић, стр. 68.

највећи део профита странац може легално да изнесе из Србије, а домаћи предузетник не може; странац је ослобођен царине на увоз производне опреме, а домаћи капиталиста не, итд.⁹¹

Треће, положај домаће радне снаге. Закон о раду 2014. донет је тако што су овдашње власти „прихватиле 65% препорука Савета страних инвеститора у Србији“ везаних за измену дотичног закона (како се похвалила сама председница српског Foreign Investors Council-a⁹²). Нове измене тог закона раде се, опет, на основу захтева FIC⁹³. Некад и девет десетина запослених код странаца ради на одређено време, што значи – нема синдиката, нема плаћања прекоревених сати, нема паузе за тоалет, нема одмора за викенд... Као што је лепо примећено: „Страни инвеститори осећају се у Србији као британски туристи на Закинтосу: све норме, социјалне, правне и моралне, укинуте су, и – идемо!“⁹⁴

Становништво се умирује да је, без обзира на све, просечна нето плата ипак скочила са 100 евра (2001)⁹⁵ на 500 евра (2020)⁹⁶, односно 614 евра (2022)⁹⁷. Међутим, као прво, главни део тог раста десио се до 2008.⁹⁸ (када је просечна плата достигла 402,4 евра⁹⁹), што се може

91 „Зоран Дракулић о Бору и српским привредницима“, *Време*, 8. децембар 2016, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1449058>

92 Д. И. К. „Михајлова: Највећи успех Закон о раду“, *Вечерње новости*, 11. октобар 2017, <http://skr.rs/Pne>

93 Те „препорукe“, на пример, укључују и то да жене на породичном одсуству, као и труднице на боловању, могу да добију отказ или да буду проглашене „технолошким вишком“, захтева се радикално смањење казни за послодавце у случају да инспекција рада уочи неправилности у третману радника, као и продужење могућности рада на одређено време, са 24 месеца на 36 месеци; тражи се и да послодавац може, после три године, поново да склопи уговор на одређено време с радником, истина, само за *групо* радно место; тражи се и да се прошири могућност да послодавац сваком раднику може да уведе додатни, прекоревени рад, итд. (Екипа сајта *Радник*, „Радна права по мери страних инвеститора“, *Radnik.rs*, 31. март 2017, <http://radnik.rs/2017/03/radna-prava-po-meri-stranih-investitora/>)

94 „Марио Рељановић, Црни дани за раднике“, *Време*, 15. децембар 2016, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1450807>

95 Александра Анић и Немања Вуксановић, „Ниво, динамика и неједнакост зарада у Србији“, *Квартални мониторинг економских трендова и индикатора у Србији*, бр. 57, април–јун 2019, стр. 64–74, <https://fren.org.rs/wp-content/uploads/2019/10/Nivo-dinamika-i-nejednakost-zarada-u-Srbiji.pdf>, стр. 73.

96 „Новости сазнају: први пут плата у Србији преко 510 евра“, *Вечерње новости*, 24. септембар 2020, <https://www.novosti.rs/c/vesti/ekonomija/920181/novosti-saznaju-prvi-put-plata-srbiji-preko-510-evra>.

97 „Просечне зараде по запосленом, јул 2022“, Републички завод за статистику Србије, Београд 2022, <http://skr.rs/zktD>.

98 Анић и Вуксановић, *истио*, стр. 66–67.

99 Савез самосталних синдиката Србије, *Анализа основних макроекономских показатеља у Републици Србији (2007–2012)*, Београд: Савез самосталних синдиката

приписати првенствено укидању санкција и једнократним приливом од приватизације који је искоришћен за повећање плата и пензија¹⁰⁰. Друго, и евро је доживео инфлацију – само у раздобљу 2008–2019. кумулативна инфлација у ЕУ износила је 23,7%¹⁰¹, 2020 0,7%, а 2021 2,9%¹⁰², 9,1% 2022¹⁰³. Због тога је „у последњих десет година куповна моћ просечне нето зараде готово непромењена“¹⁰⁴. Треће, просечна плата не показује стварна примања већине наших запослених, будући да је „Србија, према подацима Еуростата, земља најекстремнијих (доходовних – С. А) неједнакости у Европи“¹⁰⁵. Због тога, „само 15% становништва има приходе једнаке или веће од званичне `просечне зараде`“¹⁰⁶. Већина запослених у Србији је, заправо, далеко од „просечних 500 евра“, а куповна моћ њихове плате, после продаје највећег дела јавне имовине и непрестаног новог задуживања код страних банака, сасвим одговара положају које има становништво једне (полу)колоније.

На крају ваља рећи да су три важна дела јавних служби (услуга) после 5. октобра доживела деградацију чак и у односу на деведесете: здравство, образовање и судство. По оцени Европског парламента, здравство Србије је међу најгорим у Европи¹⁰⁷. Свако од нас ко има

Србије, https://www.sindikats.rs/ekonomija_files/analiza/privredna_kretanja_08-12.pdf, стр. 3.

100 в. Петар Ђукић, „Приватизација и државна моћ: неодољива привлачност корупције“, *Данас*, 1. децембар 2019, <https://www.danas.rs/nedelja/privatizacija-i-drzavna-moc-neodoljiva-privlasnost-korupcije/>.

101 Израчунато према подацима: „HICP – inflation rate (online data code: TEC00118)“, *Eurostat*, <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tec00118/default/table?lang=en>.

102 <http://skr.rs/zktQ>

103 https://www.ecb.europa.eu/stats/macroeconomic_and_sectoral/hicp/html/index.en.html

104 Анић и Вуксановић, *истио*, стр. 67.

105 Маја Крек, „Шта значи `просечна зарада` ако је већина нема?“, *Пешчаник*, 4. јануар 2018, <https://pescanik.net/sta-znaci-prosecna-zarada-ako-je-vecina-nema/>; неједнакост се рачуна тако што се укупни приходи 20% становништва на врху лествице (тзв. пети квинтил) упореде с приходима 20% становништва на дну лествице (први квинтил); у Србији је приход петог квинтила 9,7 пута већи од прихода првог квинтила; због тога је доходовна неједнакост у Србији готово три пута веће него у Словенији, Чешкој или Словачкој, па је чак већа него у САД – земљи с огромном разликом у имовини и приходима – где је овај квинтилни однос 1:8,3 (Крек, *истио*).

106 *Истио*.

107 Оцењивало се пет области: поштовање права пацијената и информисаност; време чекања на операције и прегледе; исходи по здравље пацијената; превенција и доступност услуга које се пружају; фармацеутска средства која пацијенти добијају; Оливера Поповић, „Зашто је здравство Србије на европском

довољно година да се тога сети зна да је, рецимо, „Дом здравља био бољи за време Милошевића“¹⁰⁸. И образовање је било квалитетније пре 5. октобра¹⁰⁹. Није реч само о томе да је у нашој просвети далеко мање запослених од европског просека¹¹⁰. „Болоњска реформа“ упропастила је српске државне универзитете¹¹¹, а приватни „универзитети“, којих није било у време Милошевића, до краја су деградирали наше високо школство и квалитет знања дипломираних студената¹¹². Коначно, када је реч о судству, чак и Србијанка Турајлић, горљива противница Милошевића, признаје да је „сада судство горе него пре 2000. године“: „у доба Милошевића судство није ваљало за политичке ствари“, каже она, „али у чисто грађанским парницама, није било организованог изигравања правде“¹¹³. „Судство је данас толико упропашћено да се оно тешко може само од себе регенерисати. Потребна је помоћ са стране“, мишљење је и Бранка Павловића¹¹⁴.

дну“, *Политика*, 16. мај 2012, <http://www.politika.rs/scc/clanak/219022/Zasto-je-zdravstvo-Srbije-na-evropskom-dnu>

- 108 <https://dostajebilo.rs/blog/2017/02/19/poniranje-avion-drzave/#comment-34780>; мој отац има 87 година, а мајка 83, они чак и пре короне нису могли месецима да преко свог Дома здравља закажу преглед код лекара специјалисте – наводно, „нема места“; тако ипак није било у доба Милошевића; такође, моји одласци с трећим дететом у надлежни Дом здравља скопчани су или с немогућношћу да уопште закажем преглед или с вишечасовним узалудним чекањем; не, тако није било под Милошевићем; моје прво дете рођено је 1999, и признајем да сам био пријатно изненађен како је све у вези са здравственом заштитом деце добро функционисало – чак и у време бомбардовања; данас су ти исти Домови здравља претворени у „блокаторе“ који нас, заправо, уверавају да здравствене проблеме ипак морамо да решавамо у приватној пракси.
- 109 О томе сам опширније писао у: Слободан Антонић, *Лоша бесконачност: ирилози социологији српској групишва*, Службени гласник и Досије, Београд 2012, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:3996/bdef:Content/download>, стр. 93–118.
- 110 У Србији у образовању ради око 140 хиљада људи, што је 1,95% укупне популације, док је европски просек 3,46%; такође, и запослених у здравству (са социјалном заштитом) има око 161 хиљаду, или 2,24% укупне популације, док је европски просек 4,74%; Горан Николић, „Мит о предимензионираном јавном сектору у Србији“, Б92, 17. новембар 2012, <http://blog.b92.net/text/21417/Mit-o-predimenzioniranom-javnom-sektoru-u-Srbiji/>.
- 111 Као професор Филозофског факултета могу да посведочим да је ниво знања толико снижен да „болоњски“ студенти сада могу да добију диплому, рецимо, социолога, а да нису прочитали *ниједну* целу стручну књигу – довољно је да са владају „ридере“, тј. приручна скрипта, па да положи све испите; тако студенти постају „социолози“ без прочитане књиге, рецимо, Маркса, Диркема, Вебера или Рајта Милса – то апсолутно није било могуће деведесетих.
- 112 Слободан Антонић, *Колонијално (анђи)образовање: српско школство под ијом ајланијизма*. Београд, 2024: Catena mundi, <https://sn.rs/j6od8>.
- 113 „Седмица“, *Радио Београд 1*, 19. фебруар 2017, <https://www.rts.rs/page/radio/ci/story/27/radio-beograd-1/2633452/sedmica.html>, 42:46–43:46.
- 114 Судство је затрпано великим бројем нерешених предмета, који се рачунају буквално у молионима („Како раде судови у Србији: Анализа рада судова опште и

* * *

Имајући у виду промену карактера својинских односа, губљење радних права и степен експлоатације запослених, левичари 5. октобар карактеришу као „петооктобарску контрареволуцију, која је ставила тачку на пет деценија реално–постојећег (државног) социјализма на овим просторима“¹¹⁵. Из те визуре, иако је после 5. октобра дошло до извесне демократизације политичког система, то није могло дуже да потраје. Наиме, српски 5. октобар само је једна од епизода „светске неолибералне контрареволуције“, како то назива Растко Мочник, која за нужну последицу има „успостављање више или мање ауторитарних режима“¹¹⁶ – поготово на (полу)периферији Европе.

Аутор овог рада, међутим, будући да себе види као класичног националног либерала¹¹⁷, не мисли да је главни проблем што је извршена приватизација – мада је она увек неправедна, баш као и национализација¹¹⁸. Проблем је што је приватизација урађена у корист страног (али и домаћег) крупног, првенствено шпекулативног капитала. Уместо приватизације која би довела до „народног капитализма“ – оно што је Честертон називао: „три јутра и крава“ (*three acres and a cow*)¹¹⁹ – добили смо капитализам у коме је комплетно станов-

посебне надлежности, извештајни период 1.1–31.12.2014“, *Време*, 27. март 2015, <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=1283954>; уп. Матија Јовановић, „Јавни сектор: с друге стране статистике“, *Машина*, 8. септембар 2015, <https://www.masina.rs/?p=1697>.

115 Дарко Делић и Давид Новаковић, „Потреба за политичком реконтаминацијом: прилог дебати о популизму, народу и другим значајним местима леве политике у Србији“, *Нови йламен*, 25. новембар 2019, <https://www.noviplamen.net/glavna/potreba-za-politickom-rekontaminacijom-prilog-debati-o-populizmu-narodu-i-drugim-znacajnim-mestima-leve-politike-u-srbiji/#easy-footnote-1-7713>; да је реч о „контрареволуцији“ мисли и Милутин Мркоњић (СПС); Р. Е, „Изјаве социјалиста и ДОС-а: ово су рекли о 5. октобру 17 година после“, *Експрес*, 11. октобар 2017, <https://www.ekspres.net/tema/izjave-socijalista-i-dos-a-ovo-su-rekli-o-5-oktobru-17-godina-posle>.

116 Растко Мочник, „О културним разликама“, *Форум: њједни мајазин*, 8. септембар 2017, <https://forum.tm/vijesti/o-kulturnim-razlikama-6077>.

117 Слободан Антонић, *Елиџа, ирађанство, слаба држава: Србија после 2000*, Службени гласник, Београд 2006, стр. 31–33.

118 „Наметнута и убрзана приватизације је једна од највећих неправди која може да задеси неко друштво. Штавише, приватизација је једина неправеднија ствар од национализације. Национализацијом се најчешће чини неправда једном власнику или његовој породици. Али приватизација је још гора – у приватизацији се број оштећених мери милионима“, Миланко Шеклер, „Поново приватизација или нова шанса за нове играче“, ЦЕОПОМ, 12 јануар 2014, <http://www.ceopom-istina.rs/ekonomija/ponovo-privatizatsija-ili-nova-shansa-za-nove-igrache/>.

119 Gilbert Keith Chesterton, *What's Wrong with the World*, 1910, http://www.gkc.org.uk/gkc/books/whats_wrong.html.

ништво у дужничком *ројсџу* код страних банака, те принуђено да за мизерне наднице ради за транснационалне трговачке и производне компаније¹²⁰. Добили смо модел зависне, (полу)колонијалне привреде, којим се никада ниједно друштво није успело истински развити и придружити се *ценџу*¹²¹.

У сфери политике, пак, и пре ауторитарне рестаурације из 2012, добили смо, суштински, оно што Александар Зиновјев назива *колонијалном демократијом*¹²². На изборима су се такмичиле странке, али скупштина је бирала владу само условно, тек када би се о томе договорили амбасадори и тајкуни¹²³, а тако изабрана влада мање је доносила важне економске и друге одлуке о Србији него што су то радили ММФ, Светска банка или Савет комесара ЕУ¹²⁴. Наша земља је изгубила сувереност – макар онакву какву смо имали пре 2000. године¹²⁵.

Дакле, ако су 1804. и 1815. биле године српске *антиколонијалне револуције* – после које је, до 1878. успостављен пуни политички и економски суверенитет српског друштва, онда се 5. октобар 2000. слободно може назвати *колонијалном контрареволуцијом*, после које је српско друштво запало у економску и политичку (полу)колонијалну зависност. Оно што је најгоре, а што је до апсурда иронично, ту контрареволуцију помогао је сам народ. Желећи више политичких слобода и бољи живот, издан и изуманипулисан како од домаћих, тако и од страних елита¹²⁶, народ је, практично, сам себи намакао омчу око врата. Радништво је своја предузећа предало страним и домаћим капиталистима готово без икаквог отпора¹²⁷ и тако, великим делом, себе као класу укинуло.

Транзиција је завршена, Србија је постала *шрафцијер-колонија*¹²⁸.

120 За мене је узимање столице касиркама прави симбол нехуманог и понижавајућег третмана који наше раднице имају у страним трговинским ланцима, какви су Идеа, Макси, Лидл или Аман.

121 в. Антонић, *Лоша бесконачност*, стр. 75–92.

122 Александар Александрович Зиновјев, *О руској катјастрофи* (из разговора с Виктором Кожемјаком), Информатика, Београд, 2019, стр. 37–38 и даље.

123 Антонић, *Може бити само један*, исто, стр. 137–146.

124 Антонић, *Елиџа, крађанство, слаба држава*, стр. 33–37, и даље.

125 в. Антонић, *Још није јошово*, стр. 481–482; *Лоша бесконачност*, стр. 139–142.

126 в. Антонић, *Ђаво, историја и феминизам, социолошке јусџоловине*. Центар слободарских делатности, Крагујевац 2012, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:5162/bdef:Content/download>, стр. 77–80.

127 Нада Г. Новаковић, *Раднички штрајкови и транзиција у Србији од 1990. до 2015. године*, Београд: Rosa–Luxemburg–Stiftung Southeast Europe и Институт друштвених наука, 2017, https://www.idn.org.rs/biblioteka/radnicki_strajkovi_1990_2015_web.pdf.

128 уп. Небојша Катић, *Сурови нови свет*, Catena mundi, Београд 2018, стр. 358–360. Ханес Хофбауер, *Наручена истина – куйљена правда: колонијализам Евројс-*

Литература

- Антонић, Слободан, *Још није јошово: Слободан Милошевић*. Вукотић медиа. Београд 2015.
- Антонић, Слободан, *Лоша бесконачност: џрилози социологији српској друштва*, Службени гласник и Досије, Београд 2012,
- Антонић, Слободан, *Ђаво, историја и феминизам: социолошке џусиловине*. Центар слободарских делатности, Крагујевац 2012.
- Антонић, Слободан, *Елиџа, џрађанство, слаба држава: Србија џосле 2000*, Службени гласник, Београд 2006.
- Бољевић, Драгана, *Устојавни суд Републике Србије и џравосудна реформа*, Досије студио, Београд 2019.
- Бујошевић Драган и Иван Радовановић 5. Октобар: Двадесет џеџири саџа џревраџа. Медија центар, Београд 2000.
- Владисављевић, Небојша, *Устојон и џаг демократије џосле Пеџоџ октобра*, Архипелаг, Београд, 2019.
- Garfinkle, Adam et al. *The Devil and Uncle Sam: A User's Guide to the Friendly Tyrants Dilemma*. Transaction Publishers, New Brunswick and London, 1992.
- Goodspeed, Donald James, *The Conspirators: A Study of the Coup d'Etat*. MacMillan, London 1962.
- David, Steven R. *Third World Coups d'Etat and International Security*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore and London 1986.
- Душанић, Арсеније Ј. *Власничка струкутура банака: разлика у стоејену учешћа страноџ кайџџала у земљама "Сџаре" и "Нове Евроје" и стоеџичности Словеније*. Београд: Београдска банкарска академија, 2011.
- Elster, Jon, Claus Offe and Ulrich K. Preuss, *Institutional Design in Post-Communist Societies: Rebuilding the Ship at Sea*. Cambridge University Press, Cambridge 1998.
- Катић, Небојша, *Сурови нови свеџи*, Catena mundi, Београд 2018.
- Ломпар, Мило, *Слобода и истина: белешке о џромени свесџи*, Catena mundi, Београд 2018.
- Luttwak, Edward, *Coup d'Etat: A Practical Handbook*, Penguin Books, Harmondsworth 1969.
- Новаковић, Нада Г., *Раднички шџрајкови и џранзиција у Србији од 1990. до 2015. џодине*, Београд: Rosa–Luxemburg–Stiftung Southeast Europe и Институт друштвених наука, 2017.
- O'Kane, Rosemary H. T. *The Likelihood of Coups*. Avebury, Aldershot 1987.

ке уније, Јасен, Београд, 2012; Данијела Ружичић, *Економска колонијализација Србије*, Д. Ружичић, Београд 2017; Мило Ломпар, *Слобода и истина: белешке о џромени свесџи*, Catena mundi, Београд 2018; Мирјана Н. Стевановић, „Мршави резултати 'шрафцигер индустрије'“, *Данас*, 1. мај 2018, <https://www.danas.rs/ekonomija/mrsavi-rezultati-srafciger-industrije/>.

- Орловић, Славиша, *Политички животи Србије: између парламентаризма и демократије*, Службени гласник, Београд 2008.
- Павловић Душан и Слободан Антонић, *Консолидација демократских устанака у Србији после 2000. године*. Службени гласник, Београд, 2007.
- Павловић, Бранко (2018): *Искорак у слободу: измишљавање слике европолитичких процеса*. Београд: Филип Вишњић.
- Раденковић, Иван, *Смркане директне инвестиције у Србији* [превод с енглеског Маја Солар], Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe, Београд 2017.
- Ружичић, Данијела *Економска колонијализација Србије*, Д. Ружичић, Београд 2017.
- Schöpflin, George, *Politics in Eastern Europe 1945–1992*, Blackwell, Oxford UK & Cambridge USA 1993
- Tullock, Gordon, *Autocracy*. Martinus Nijhoff Publishers, Dordrecht 1987.
- Farcau, Bruce W. *The Coup: Tactics in the Seizure of Power*. Praeger, London 1994.
- Ferguson, Gregor, *Coup d'Etat: A Practical Manual*. Arms and Armour Press. Poole 1987.
- Хофбауер, Ханес, *Наручена истина – кувљена правда: колонијализам Европске уније*, Јасен, Београд, 2012.
- Статистички годишњак Србије*, Републички завод за статистику, Београд 2019, <http://skr.rs/zkx0>,

Друїо ѿоїлавље

Компрадорска буржоазија у (полу)колонији Србији

Поглавље почиње описом историјских околности у којима је настао појам компрадора. Кина је средином 19. века полуколонија, у којој компрадорска буржоазија помаже странцима у експлоатацији домаћег тржишта, ресурса и радне снаге. У другом делу поглавља објашњава се појам „неформалне империје“ и његов значај за анализу данашњих односа доминације и хегемоније у малим и неразвијеним земљама. У трећем делу представљен је појам „незваничне колоније“ и размотрена улога глобалне олигархије и компрадорске класе. У четвртном делу дат је преглед коришћења компрадорске концепције од стране друштвених научника у Србији. У закључку се, из светскосистемске перспективе, објашњава зашто је Кина успела не само да се ослободи компрадорства, већ и да се бори за статус најразвијеније привреде света. Из тога се извлаче извесне поуке и за Србију.

Историјски корени компрадорства

Компрадори су, у 19. веку, били Кинези који су помагали страним трговцима у освајању и експлоатацији кинеског тржишта. Али, злу репутацију компрадори су стекли првенствено зато што је главни артикал који су Кинезима препродавали био – опијум.

Наиме, у Кини је, почетком 19. века, држава надзирала трговину, а међународна размена била је допуштена једино преко луке Кантон. Зато су страним трговцима били нужни домаћи посредници – компрадори. Кључно место у трговини је заузимао опијум, а земља која је предњачила у продаји опијума Кини била је Британија. Она је у Кину извозила 1,4 милиона килограма опијума. Дрога се производила у британској Индији, где је монопол на њену куповину и даљу продају имала Британска источноиндијска компанија. Кина је званично забрањивала нарко–трговину. Али, компрадори су подмићивањем и везама у администрацији успевали да постигну да се ова забрана масовно крши. Због тога се, између 1821. и 1837, извоз дроге у Кину повећао пет пута, а два милиона Кинеза постали су нарко–зависници. Зато су компрадори у Кини и изашли на зао глас као „уништитељи нације“ и „демони“ (Мур, 2000, стр. 161).

Кинеска влада је схватила опасност од брзог ширења наркоманије и одлива сребрног новца. Стога је одлучила да обнови забрану трговине опијумом. То је, међутим, разгневило Британце. Они су решили да ратом једноставно натерају Кину да толерише трговину дрогом. Тако је дошло до „Првог опијумског рата“ (1839–1842). Британија је у том рату победила и трговина опијумом је могла несметано да се настави. Ипак, продаја опијума још није била легализована. Британци су, стога, повели још један рат – „Други опијумски рат“ (1856–1860). Пошто су победили и у овом рату, трговина наркотицима је у Кини законски дозвољена. Компрадори и Британци су, тако, могли слободно да продуже своју „трговину смрти“.

Овај чудовиштан случај послужио је марксистима да направе разлику између две врсте буржоазије у земљама које су предмет колонијалне експанзије. Једно је *национална буржоазија*, која развија домаћу индустрију и брани националне политичке, економске и културне интересе. Она је основни носилац борбе за независност и економску модернизацију земље. Насупрот ње стоји *компрадорска буржоазија*, која је помагач колонизатора и живи од продаје домаћих ресурса странцима или продаје стране робе на домаћем тржишту. Она је незаинтересована не само за развој домаће индустрије, већ и за било какву антиколонијалну борбу.

Први пут је разлику између националне и компрадорске буржоазије, колико сам успео да утврдим, направио Мао Цедунг 1926. године, у раду: „Разматрање друштвених класа у Кини“ (Mao Tse-tung, 1926; уп. Меена, 2021, р. 1; Li, 2018, pp. 1303–1304). У Кини је разликовао следеће класе: земљопоседнике, компрадорску буржоазију,

националну буржоазију, ситну буржоазију, полутане (раднике–сељаке), пролетаријат и лумпенпролетеријат. Прве две класе су биле непријатељи револуције, а са осталима се могло склопити савезништво. Овакво гледиште ушло је у званични документ Коминтерне – „Тезе о револуционарном покрету у колонијалним и полуколонијалним земљама“, усвојеном на 6. конгресу 1928. (CI, 1971, р. 538). Подела на компардорску и националну буржоазију је, затим, доспела и у Велику совјетску енциклопедију (*Большая Советская Энциклопедия*, 1. издање 1926–1947), као уобичајени начин објашњавања политичких дешавања у земљама Азије, а затим се учврстила и кроз дефинисање појмова (одреднице „компрадорская буржуазия“ и „буржуазия“, 3. изд. ВСЕ 1969–1978).

Међу марксистичким теоретичарима, разлику између националне и компрадорске буржоазије користили су пре свих теоретичари „зависног развоја“ (Dependency theory) Пол Баран (Paul Baran, 1957) и Андре Франк (Andre Frank, 1967; срп. прев. Франк, 1987). Међу структуралистичким марксистима, појам компрадорске буржоазије усвојио је Никос Пуланцас (Nicos Poulantzas), дефинишући је као „фракцију (буржоаске – А. С) класе чији су интереси конститутивно повезани са страним империјалистичким капиталом (...) и која је, стога, потпуно политички и идеолошки везана за страни капитал“ (Poulantzas, 1973, р. 39). У Пуланцасовом виђењу, компрадори сами не поседују значајнија средства за производњу, већ свој део вишка вредности добијају преко странаца. Пуланцас је овај појам употребљавао и приликом анализе неких мање развијених европских друштава (Poulantzas, 1976). Занимљиво је да неки савремени аутори управо Никосу Пуланцасу погрешно приписују ауторство над овом разликом (Vliegthart and Overbeek, 2007, р. 182).

У облику „компрадорске елите“, овај појам данас користе и поједини социолози који пишу у марксистичко–веберијанској традицији, попут водећег канадског социолога за подручје социјалне стратификације, Валаса Клемента (Wallace Clement, 1983, р. 16). Он „компрадорску елиту“ дефинише као „највише менаџере и директоре корпорацијских огранака који следе упутства и политику добијену од мултинационалних штабова“ и налази да, међу канадском пословном елитом, припадника компрадорске елите има 24 посто (Clement, 1983, р. 39; Клемент користи пар „компрадорска–домаћа“ елита: *comprador-indigenous elite*). У сличном значењу помиње се и „компрадорска класа“ у једној анализи савремене Кине (Ho, 2013), или у неоколонијалним студијама (Iqbal, Arif, Jamil 2015).

Полуколоније и „незванична империја“

Кинески марксиста Ванг Јанан (Wang Yanan, 1901–1969) кинеску компрадорску буржоазију видео је, међутим, не као колаборационистичку елиту својствену Кини, већ као део глобалне класне структуре који олакшава процес првобитне акумулације у глобалној капиталистичкој економији (Јанан, 1980 [1946]; према Osterhammel, 1986, pp. 296–297). Компрадор за Ванга није толико део колаборационистичке политичке елите, колико је економски актер неопходан глобалном (страном) капиталу у потчињавању и експлоатацији мање развијених подручја, и то не само на крају 19. и почетком 20. века, већ и кад год је на делу првобитна акумулација повезана с надмоћним страним капиталом (в. Karl, 2017). Земљопоседници, компрадори и корумпирана државна бирократија – то су типична три владајућа слоја деветнаестовековних „полуколонија“, попут Кине, Персије, Сијама или Османског царства (Osterhammel, 1986, p. 296).

Полуколонија је природно друштвено окружење компрадора. Лењин (Владимир Ильич Ленин, 1870–1924) држао је за полуколоније, почетком 20. века, готово све номинално независне земље Азије и Африке („Персија, Кина и Турска“; Ленин, 1951[1916]: 73). Сматрао је то „прелазним обликом“ (Ленин, 1951, стр. 74): „Персија ... већ је скоро потпуно постала колонијом, а ... Кина и Турска ... то постају“ (Ленин, 1951, стр. 73). Лењин одмах каже да се финансијски капитал у његово време толико осамосталио, да је постао „одлучујућа снага у свим економским и у свим међународним односима, тако да може да себи потчини, а стварно и подвргава, чак и оне државе које уживају потпуну политичку независност“ (74). Његов пример су оновремене јужноамеричке земље, попут Аргентине – која је зависна од британског капитала (78; уп. Winn, 1976). Али, сматра Лењин, ипак је класични колонијални статус најбоља средина за оплодњу финансијског капитала (74–75).

Међутим, Лењинов савременик Џон А. Хобсон (John Atkinson Hobson, 1858–1940) у својој класичној студији о империјализму проценио је да би привреда Кине, њени ресурси, тржиште и радна снага, могли пасти под страну контролу без формалног губљења политичке независности (Hobson, 1902, pp. 325–330). Хобсон је веровао да империјализам наступа онда када не може више да се одржи или успостави монопол на неком тржишту (Hobson, 1902, p. 72), али Кина је довољно велика да у њој сасвим лепо може да функционише и олигопол. Полуколонијализам би у том смислу могао бити и *шрајније сћање*, а не прелаз ка статусу колоније.

Ову концепцију полуколоније као успешног потчињавања неке формално независне земље даље су развили Џон Галагер (John Gallagher, 1919–1980)) и Роналд Робинсон (Ronald Robinson, 1920–1999) у раду „Империјализам слободне трговине“ (The Imperialism of Free Trade; Gallagher and Robinson, 1953; в. расправу о овој концепцији у Louis, ed., 1976). Слободнотрговачки империјализам, по овом становишту, користи разне притиске – укључив политичке и војне – да отвори тржиште неког мање развијеног друштва за оплодњу свог надмоћног индустријског, трговачког и финансијског капитала. Империјалне државе, затим, користе неформалне облике контроле како би осигурале несметану репродукцију капитала. Галагер и Робинсон ово називају *незваничним империјализмом* (informal imperialism; Gallagher and Robinson, 1953, p. 1). Он, за разлику од класичног, првенствено почива на израженој асиметричности политичке и економске снаге супериорне и инфериорне државе, као и на дипломатији, култури и, уопште, оним што бисмо данас назвали меком моћи (уп. Winseck and Pike, 2007, p. 8).

Незванична империја, тако, влада ресурсима, тржиштем и радном снагом формално независне, али знатно слабије државе, обезбеђујући да економски интереси супериорне нације увек буду изнад интереса домаћег становништва. Неке земље, пре Првог светског рата, биле су дуго у овом статусу – Сијам, Персија, Занзибар, Османска Турска, Мароко (Gallagher and Robinson, 1953, p. 11). Друге пак, попут Индије, најпре су биле под влашћу незваничног империјализма, па званична колонија (Индија 1877–1947), па су после формалног стицања независности опет остале под доминацијом незваничног империјализма (7). За разлику од Лењина, Галагер и Робинсон, међутим, тврде да се капитал сасвим лепо плоди и у незваничном империјализму, а да је претварање афричких и азијских територија у формалне британске колоније било пре последица страха да ће их војно преузети нека друга, конкурентска империја, него учинак инхерентне економске нужности финансијског и другог капитала. У тој тачки они заправо следе Шумпетера (Joseph Alois Schumpeter, 1883–1950), који је чак налазио да агресивни империјализам смета капитализму, будући да су империјални ратови скупи, разорни, заустављају трговину и доносе револуције ако се заврше поразом (Schumpeter, 1966[1919], pp. 69–73). Све што је капиталистима потребно је пак отворено тржиште (75–81), а освајање других земаља реликт је земљопоседничке аристократије која и почетком 20. века даје тон државној управи (92–94).

Појам незваничног империјализма прихваћен је у делу савремене литературе као погодан за означавање облика савремене политичке и економске хегемоније. То није обичан економски експанзионизам, већ код њега најчешће постоји *ефективна моћ крајњеј већи* за многа кључна питања: од спољне и унутрашње политике, до економије – посебно за јавне финансије и банкарски сектор (Osterhammel, 1986, pp. 298–299). Код ове врсте економског империјализма или структуралног колонијализма, главно средство застрашивања је претња политичким и економским санкцијама, а основна покретачка полуга је колаборација дела домаће економске и политичке елите, која је у интересној симбиози са странцима (Barton and Bennett, 2010, p. 67). Наравно, крајња батина је војна интервенција, која се ипак предузима тек местимично, како би се егземпларно пацификовала одметнута држава или пак ставила чизма у неко новоотворено подручје (Darwin 1997, p. 614).

„Незванична колонија“

Ако је супериорна нација незванична империја, инфериорна нација, тако, постаје *незванична колонија* (informal colony; Winn, 1976, p. 126). Њихов однос увек је уговор неједнаких: на једној страни је партнер који је економски, војно, медијски и културно супериоран, а на другој вишеструко инфериоран уговарач. Отуда амбасадор супериорне нације често постаје прави незванични проконзул у подложничкој земљи (Osterhammel, 1986, p. 299). И док се у класичној колонији доминација остварује преко непосредне *управе*, у незваничној колонији господство се заснива на непосредном *утицају* (Barton, 2014, p. 16). Први облик подразумева видљиво присуство и чвршћу контролу, други значи лабавији надзор али је и комотнији због мање одговорности према домаћем становништву. Пошто утицај зависи не само од структуралних већ и од ситуационих чинилаца (не само од структура већ и од актера), он се временом може мењати – некад може расти, некад слабити. Раст утицаја незваничне империје води смањењу стварног суверенитета незваничне колоније, док опадање утицаја носи обнову и пораст подложникове суверености (Thompson, 2008, p. 233).

Субјекат утицаја првенствено је *елиџа*. Империјална елита тежи да доминантно утиче на регрутовање, вредности и понашање домаће елите, чак да обликује њен идентитет (Barton, 2014, p. 17). Ако у томе успе, настаће *комџрадорска елиџа*, која заједно с елитом неформалне империје чини *империјалну мрежу* (imperial network; Barton, 2014, p.

23). У 19. веку образована је светска империјална мрежа, у чијем средишту је била Британија (Ferguson, 2008; Barton, 2014). После Другог светског рата, међутим, на чело неформалне империје дошле су САД. Британија је, крајем 19. века, и званично постала колонијално царство: држала је четвртину светског копна, на ком је живело 444 милиона људи (Ferguson, 2008, р. 202). Данашње САД пак имају јачу неформалну империју од британске: „САД су данас знатно богатије у односу на остатак света него што је Британија икада била; британски удео у укупној светској производњи 1913. износио је 8%, док је тај удео 1998. за САД био 22%“ (*истио*, 314).

Има мишљења да ће и САД, у страху од супарничких сила, такође поћи путем изградње класичног царства: „Попут САД данас, ни Британија није намеравала да влада четвртином светског копна. Њено царство је почело као мрежа поморских база и неформалних сфера утицаја, слично америчком `царству` после 1945. године. Ипак, стварне или претпостављене претње њиховим трговачким интересима непрестано су изазивале Британце да праве кораке од неформалног ка формалном империјализму. Нико не може порећи величину данашње америчке незваничне империје – царства мултинационалних корпорација, холивудских филмова, па чак и ТВ еванђелиста. Не одговара ли то раном Британском царству монополистичких трговачких компанија и мисионара? Да ли је случајно што мапа која приказује главне америчке војне базе широм света изузетно личи на карту станица за снабдевање угљем британске краљевске морнарице, од пре сто година? Чак и данашња америчка спољна политика неодољиво подсећа на дипломатију Британског царства у време њеног викторијанског врхунца; тада су се проблеми на његовом ободу решавали кратким и оштрим `хируршким резом`; једина разлика је у томе што данашње топовњаче лете“ (Ferguson, 2008, р. 314–315).

С друге пак стране, има мишљења и да је неформално царство облик доминације који сасвим одговара свету којим управља челична мрежа интегрисаних елита (Barton, 2014). Империјална и компрадорска елита стопљене су интересима и културом: за милионе амбициозних младића и девојака, са светске (полу)периферије, прикључење *мрежи* (imperial network; Barton, 2014, р. 23) значи улазак у канал *реалне вертикалне њокрећљивости* којим се најбрже и најсигурније долази до новца и моћи. Такође, то је улазак и у свет *модерних вредности*, на чијем почетку је заједничко образовање на неком од вестернизованих приватних универзитета, у средини је рад за какву глобалну компанију или транснационалну (пара)политичку институцију, а на чијем крају се налази свима обећани хедонисти рај,

с бескрајним журкама у вили с базеном, крстарењем јахтом по топлим морима и летом у шопинг личним авиончићем (Barton, 2014, pp. 1–29; 194–197). При том, по овом становишту, док је британска формална империја на врху била ексклузивна (аристократска) и моноетничка, ова незванична, америчка, суштински је инклузивна и плуралистичка (*истио*).

Овако зашећерена слика империјалне и компрадорске елите пре је део идеологије него критичког мишљења. Марксисте су ипак били у праву када су правили разлику између националне и компрадорске буржоазије, сматрајући прву прогресивном у развојном смислу. Док је национална буржоазија стварала домаћу индустрију и модерну радничку класу, а у политичком смислу имала и револуционарно-демократске потенцијале, компрадорска је конзервирала сировинско-аграрну структуру земље и била политички колаборант система империјалног капитализма. Једине земље изван Европе и Северне Америке које су успеле да изврше модернизацију (Јапан, „Тајван“, Јужна Кореја и Сингапур) биле су управо оне у којима је национална буржоазија, током политичких и културних борби, успела да надвлада компрадорску елиту (в. Антонић, 2003, стр. 59–73). Успешан улазак Кине у друштво најразвијенијих земаља, током протекле две деценије, такође је потврда ове тезе.

Јачање неформалне империје и структуралног колонијализма, крајем 20. века – али сада под именом „транзиције“ и „глобализације“ – актуелизовало је и критичку концепцију компрадорске елите (буржоазије). Компрадорска елита данас се види као главни агент глобалног капитала и његових политичких и идеолошких структура у земљама које припадају (полу)периферији светског капиталистичког система. Могла би се направити разлика између три слоја компрадора:

- *компрадорска пословна и политичка елита*: чине је директори и менаџери страних пословних и других испостава – попут локалног директора Кока-коле или Сорос фондације (Sampson, 2002, p. 300; в. Eyal, Szleenyi, and Townsley, 1998; Holman, 2004); ту су и компрадорски делове политичке елите – министри и високи државни службеници – који омогућавају глобалном капиталу да преузме све главне домаће привредне ресурсе и незваничној империји да преузме управљање домаћом економијом и државом.
- *компрадорска интелигенција*: чине је интелектуалци који неkritички заступају неолибералну идеологију „нових, колонијалних господара“ (Wagley, 2010), одн. служе као консул-

танти или извршиоци пројеката социјалног инжењеринга, који се у име „глобализације“ и „европеизације“ (а заправо транснационалног капитала) спроводи у земљама транзиције; Eyal, Szelenyi and Townsley, 1997, p. 92; King, 2000);

- *компрадорска буржоазија*: чине је стручњаци и службеници („беле“ и „ружичасте крагне“) запослени у фирмама или организацијама којима управљају странци (Sampson, 2002, p. 300; в. Драхокупил, 2008; Shields, 2004); ту су и власници капитала који су део империјалне мреже за паразитско исисавање сваког економског вишка с неке територије.

Разматрања компрадорства у Србији

У Србији су концепцију компрадорске елите (буржоазије), као део објашњења „транзиционих“ феномена, први и најупорније користили социолог Вера Вратуша и економиста Јован Душанић.

Вратуша, као доследни марксиста, компрадорску концепцију аналитички употребљава већ готово четири деценије (Вратуша, 1983: 164–165; 2007; 2010; 2012; 2013). Она указује на „стратегију планетарне владајуће класе транснационалне олигополистичке финансијске буржоазије да уз помоћ подмићене локалне компрадорске буржоазије“ изврши „економску и војну *реколонизацију* друштава бившег реално постојећег социјализма“ (Вратуша, 2010, стр. 76; моје истичање). Исто се дешава и у другим „колонијама и полуколонијама“ (Вратуша, 2013, стр. 217). „Компрадорска буржоазија посредује у спровођењу пљачкашке приватизације и колонијално поробљавајуће распродаје стратешких система“, објашњава Вратуша, „за корумпирајућу провизију на приватном рачуну у иностраним банкама“ (Вратуша, 2010, стр. 73; уп. Вратуша, 2012, стр. 235; 263).

Ова социолошкиња оцењује да се у Србији углавном „није формирала аутентична национална буржоазија која би била заинтересована за инвестирање у домаћу индустрију замене увоза, за одбрану националног тржишта и његово ширење кроз продор на страна тржишта“ (Вратуша, 2010, стр. 73; уп. Вратуша, 2012, стр. 80; 267; Вратуша, 2013, стр. 218). Зато се може рећи да „владајућа класа у Србији“ има „превасходно компрадорски карактер“ (Вратуша, 2012, стр. 235; уп. *истио*, 267). Та класа је састављена „првенствено од делова високообразоване ситне буржоазије, делова побуржоажене технократске и бирократске фракције (некадашње – С. А) колективно власничке класе, затим старих ситних приватних власника и нових ‘преду-

зетника` који су постали крупни капиталисти, нарочито у области услуга и некретнина“ (Вратуша, 2012, стр. 267; уп. Вратуша, 2013, стр. 217–218). „Компрадорска буржоазија је попут `йеіше колоне` спремна да помогне у гушењу отпора домаћег становништва реколонијацији, да посредује у јефтиној распродаји националног богатства које су произвеле претходне генерације и да уништава домаћу производњу путем неограниченог увоза робних вишкова из колонизаторских земаља“ (Вратуша, 2013, стр. 218; моје истицање).

Реколонијација је „поновно, обновљено насилно одузимање економског, политичког, културног и војног суверенитета становништву бивших колонија и полуколонија“, али „и у појединим бившим друштвима самопрозваног социјализма“ (Вратуша, 2013, стр. 219; уп. 221). Тамо где је притисак мањи „треба користити израз *полуколонијација*“ (221). Ипак, „учавају се знаци опорављања националне буржоазије Русије и јачања националне буржоазије Латинске Америке (у Бразилу, Венецуели и Аргентини), те националне буржоазије Индије, Малезије и националне протобуржоазије Кине. Оне су успеле да превладају над локалном компрадорском буржоазијом, спречиле су или зауставиле преузимање домаћих стратешких сектора привреде од стране банкарског картела (Вратуша, 2012, стр. 240). Од бивших социјалистичких земаља знатнију улогу национална буржоазија је одиграла и у Словенији, онемогућивши распродају ресурса странцима (*истио*, 256).

Јован Б. Душанић одмах после 5. октобра упозорио је да су економске реформе предвиђене за Србију примереније колонији него сувереној држави („Рецепт за колонијалне земље“, *Данас*, 30. октобар 2000). При том је подсетио на негативно кинеско искуство с компрадорима („Чувајмо се компрадора“, *Књижевне новине*, год. 52 [2001], бр. 1042). Већ у то време он се залагао да Србија „треба да избегне судбину великог броја малих и недовољно развијених земаља у којима је национални капитал увучен у службу међународних корпорација стварањем (домаће – С. А) компрадорске елите која, зарад служења транснационалном капиталу, бива укључена у периферни слој светске олигархије“ (Душанић, 2001; прештампано у Душанић, 2020/2, стр. 51–52)¹²⁹. У наредним годинама Душанић је у научним

129 Душанић се, иначе, жалио да му је редакција *Финансија: часописа за теорију и праксу финансија*. цензурирала овај текст, избацивши четири од пет реченица у којима се користи реч „компрадори“; ту је Душанић упозоравао да се „унапред проналазе и припремају компрадори који би у погодном тренутку заузели кључна места у држави“ (прештампано у Душанић, 2020/2, стр. 53), да „њих разним средствима покушавају да доведу на одговорне државне функције и обезбеде им што дужи опстанак на власти“ (53), да њих намећу „`независн` средстава

и публицистичким радовима успешно користио компрадорску концепцију као основу за објашњење српске „транзиције“, омогућивши њено даље афирмисање у научној и широј јавности. Његов утицај, наиме, био је тим важнији што Душанић није био марксиста већ припадник критичке школе историјске економије (в. Антонић, 1995, стр. 60–74), чији је данас један од кључних представника Ерик С. Реинерт (Erik S. Reinert; в. Реинерт, 2006; 2010). Тиме је Душанић показао да компрадорску концепцију врло успешно могу да примењују и немарксистички теоретичари.

Душанић је указао и на специфичност новог колонијализма – *dobrovoljnost*. А у производњи тог привида од кључне важности били су управо компрадори. „Савремени (нео)колонијализам много је опаснији и перфиднији него класични. Сада више није неопходно да се изврши класична окупација – војничко заузимање територије. Довољно је на кључна места у малим и slabим државама инсталирати компрадорску квазиелиту. За разлику од класичног колонијализма, који је насилно наметан уз отпор становништва и локалних елита, данас политичка и финансијска квазиелита призива и моли да буде колонизована“ (Душанић, 2020/2, стр. 9–10). „Чак за то и плаћају. Власти Србије странцима за сваког новозапосленог плаћају и по 10.000 евра, а локалне власти им бесплатно уступају опремљене локације“ (*истио*, 156).

Произвести компрадорске колаборанте је, штавише, јефтиније него што је некадашња војна окупација. „Довољно је добро платити само неколико стотина или неколико хиљада компрадора да би се из неразвијених земаља извлачили огромни профити, а остала милионска већина домаћег становништва држала у сиромаштву. Чак није потребно да богати и моћни директно врбују и унапред плаћају компрадорску касту. Довољно је само да се та моћ демонстрира. И одмах се јављају компрадори који ће самоиницијативно радити онако како то богати и моћни желе и тако сопствени народ гурати у савремено ропство“ (Душанић, 2020/1, стр. 106). И последице су погубније него пре. „Раније су колонијализатори о свом трошку градили инфраструктуру, фабрике и градове, па су иза себе (када су отерани) нешто и остављали; а сада, нови колонијализатори углавном само узимају и иза себе (када одлазе у уноснија подручја) остављају само пустош“ (Душанић, 2020/2, стр. 156).

јавног информисања у земљи, као и утицајни међународни кругов“ (54), те да је изузетно важно да на кључна места у Србији „дође аутентична национална елита са јасно артикулисаним националним интересима заснованим на истинском патриотизму, а не *компрадори* чији је првенствени циљ *да добро обаве задатке својих ментора* и преко тога дођу до личног богаћења“ (76; уп. 49–50).

Наравно, „светска олигархија“ (Душанић, 2020/1, стр. 92) логистички помаже доминацију компрадора у малим земљама, како би се „одржавали (тамошњи – С. А) марионетски режими“ (*истио*, 106). Између осталог, „средства масовног информисања стављају се под контролу фактора ван земље и представљају својеврсну медијску машину за промоцију компрадора и сатанизацију истинске националне елите“ (*истио*, 71). У таквим приликама довољно је да странци дођу само за „саветнике“, и то на десетак кључних места у систему – све остало обавиће компрадори (Душанић, 2020/2, стр. 138). А када земља коначно падне под власт глобалне олигархије и домаћих компрадора, њој практично више нема спаса – сиромаштво је њена трајна судбина (*истио*, 192).

У Србији је од националних либерала, осим Душанића, компрадорску концепцију користио и Антонић у књигама *Вишијевска Србија* (2011) и *Лоша бесконачност* (2012). У првој књизи дат је основни историјско–теоријски оквир компрадорске концепције (Антонић, 2011, стр. 13–19), те с тог становишта изнета критика владајуће елите у Србији (стр. 22), али и тадашње опозиције (која ће следеће године преузети власт)¹³⁰. У другој књизи пак, у поглављу „Компрадорска и национална буржоазија: класна структура данашње Србије“ (Антонић, 2012б, стр. 45–74), разрађује се „компрадорска парадигма“ и њена примена на Србију. Развија се теоријско становиште по ком је класни положај места где се остварује *системска ренџа* заснован на *монополисању (пара)тржишне њонуде* (неорикардијанска концепција), а систем се види као *свешки кайијалистички*, с центром и (полу)периферијом (светкосистемска концепција).

Глобална олигархија и домаћи компрадори у *Лошој бесконачности* виде се као спратови једне те исте класне структуре која је успоставила системски монопол на глобалном и локалном тржишту (над ресурсима и радном снагом), као и у контроли државе, медија, масовне културе итд. Ова класна структура ужива системску ренту кроз експлоатацију локалног становништва, исисавајући расположиве економске вишкове с одређене територије. На основу тога у књизи се представља и детаљнија слика класне структуре Србије, с две осе стратификације (као у етнички подељеним друштвима): једна је до-

130 „Политички лидери опозиције не усуђују се да формулишу јасну друштвену алтернативу погубној спрези бриселске бирократије, транснационалних капиталиста и домаће компрадорске елите. Наша опозиција још увек остаје заробљеник неолибералних економских флоскула, идеологије империјалне глобализације и културне хегемоније Вашингтона и Брисела“ (Антонић, 2011, стр. 267).

минантна, глобалистичко–компрадорска, друга је периферна, национално–буржоаска (Антонић, 20126, стр. 45–74).

И неколико лево оријентисаних друштвених научника у Србији прихватило је компрадорску концепцију. Социолог Љубиша Митровић оцењује да „глобалисти споља и компрадори изнутра разарају државни и народни суверенитет“ (Митровић, 2013, стр. 696), те да „компрадорска псеудоелита, у служби крупног капитала и међународне финансијске аристократије“ ствара „ненародне унутрашње режиме“ који се „пре или касније претварају у марионетске слуге страних сила“ (*истио*, 697). Тако је и у Србији, после 2000. године, „отворено инаугурисан капиталистички систем периферног типа с владавином тајкуна и компрадорске буржоазије“ (Митровић, 2021, стр. 27; уп. 33, 35). „Србија је у канцама страних корпорација и домаће компрадорске буржоазије“ (35–36; уп. 38, 39, 40).

Политиколошкиња Марија Обрадовић у својој монографији о приватизацији у Србији указује на значај компрадорске буржоазије не само током аквизиције средстава за производњу у корист странаца, већ и као доцнијег заштитника страних интереса и њихове ефикасне групе за притисак (Обрадовић, 2016, стр. 96). Она сматра да се приватизација у целој Источној Европи „одвијала у интересу међународног финансијског капитала, националних комунистичких номенклатура и домаћих компрадорских буржоазија“ (*истио*, 129; уп. 133), а да је у Србији „друштвени капитал као акумулирани вишак вредности прешао у руке нове компрадорске буржоазије и страног чиниоца“ (512).

Коначно, социолог Зоран Видојевић (1940–2020) оцењује да је „Србија од Запада добила статус колоније, за шта су одговорне и домаће компрадорске елите“ (Видојевић, 2015, стр. 189; он користи и израз „компрадорска буржоазија“, *истио*, 194). Тако је и у Србији настао систем чију суштину чини „колонијално–васални положај, претежно пљачкашка приватизација и диктатура“ (190). Такав систем, мање више, постоји у свим „земљама колонијално–периферног неолибералног капитализма“, у којима „глобализација, десуверенизација, колонизација и неолиберализам чине целину“ (Видојевић, 2020, стр. 29–30). Иако овај аутор не користи концепт незваничне империје, он се с правом пита „да ли ће Кина у блиској будућности преузети светску улогу коју данас има Америка и шта би то значило за светску економску и политичку сцену“, односно „хоће ли то довести до бољег света, или ће се све збити као пука замена империја“ (Видојевић, 2020, стр. 29).

* * *

Кинеско искуство показује како патриотска и модернизацијски опредељена политичка елита може да обезбеди брз и дуготрајан економски развој, кроз добру уклопљеност у светску привреду, али у корист најширих слојева домаћег становништва. Кина се, после Другог светског рата, ослободила свог полуколонијалног положаја, а с последњом деценијом 20. века започела је снажан економски успон право у центар светског капиталистичког система. С једне стране, на стогодишњицу оснивања Комунистичке партије Кине проглашена је победа над сиромаштвом – 770 милиона Кинеза више није испод границе сиромаштва (Танјуг, 2021). С друге пак стране, економисти кажу: „Није више питање да ли ће, него када ће Кина економски престићи Америку и постати прва економија света – 2028. године или раније, и какве ће то последице имати по глобални поредак“ (Николић, 2021).

Зашто је Кина успела? Она је ваљано искористила како доба успона светске привреде (1989–2007), тако и доба њене рецесије (2008–2021). Волерстин (Immanuel Wallerstein, 1930–2019) сматра да је у доба експанзије једини начин промене положаја неке нације у светском капиталистичком систему „развој преко позива“ (*development by invitation*; Wallerstein 1979, р. 80–81). То значи да се, у доба економског замаху светскосистемског центра, нека полупериферна земља може модернизовати уколико њена привреда буде интегрисана у срце система. То је, рецимо, био случај са Шкотском у позном 18. веку, или с Канадом, Аустралијом и Новим Зеландом на прелазу из 19. у 20. век (Wallerstein 1979, р. 84; 86). Кина се на прелазу из 20. у 21. век потпуно отворила за улагање страног капитала у индустрију, па је велики део америчке индустријске производње, због ниже цене радне снаге, пребачен у Кину (в. Антонић, 2012а, стр. 42–43). Али, Кина је и самостално развијала властиту индустрију високе технологије, тако да није постала зависна од америчког капитала и тамошњег тржишта. Она је спремно дочекала светску економску кризу (2008), али и трговински рат са САД (2018), као и свеопшту кризу изазвану ковидом (2020).

Управо је ово право време када се и Кина може учланити у клуб најразвијенијих. Волерстин сматра да се баш у доба привредне осеке светског система, за земље полупериферије отвара могућност коју Волерстин назива „улучење прилике“ (*seizing the chance*; Wallerstein 1979, р. 77–79). У том раздобљу, наиме, долази до слабљења положаја земаља центра. Тада поједине земље из полупериферије, са довољно амбициозном и предузимљивом националном елитом – попут Русије

или Италије крајем 19. века, или Мексика и Бразила 1930-их, могу покушати да се „агресивном акцијом државе“ (Wallerstein 1979, p. 77) пробију у клуб најразвијенијих (*исѿио*). Њихов успех зависи првесент-вено од тога да ли ће њихове власти довољно времена водити државно усмеравану развојну политику (Wallerstein 1979, p. 78). Успон Русије прикинуо је 1. светски рат, а онда и грађански рат (87). Али, управо у временима економске рецесије, у 17. веку, елизабетанска Енглеска ускочила је у центар, а исто се, у 19. веку, десило са САД и Немачком (Wallerstein 1979, p. 83). „Сателити су успевали да се развију само онда када је у време ратова или економске депресије слабила доминација метропола“, делио је ово мишљење и Франк (1987, стр. 218–219)¹³¹.

Али, да би „улучење прилике“ уопште било могуће неопходно је да постоји интелектуално самостална и модернизацијски агресивна национална елита. Основа идеја системских теоретичара, попут Барана (Baran, 1957) и Франка (Frank, 1972) и јесте да је управо државна економска политика кључна састојница привредног развоја земаља које су у процесу модернизације. Ако елите полупериферијских земаља прихвате развојну *laissez-faire* концепцију, тј. веровање да ће се развој, захваљујући деловању некакве „невидљиве руке“, догодити сам од себе, онда ће њихове земље заувек остати на полупериферији (или ће чак пасти на периферију) система. Ако, међутим, елите полупериферијских земаља крену активно да воде економску политику, директно унапређујући извозни и индустријски сектор привреде, тада ће своје земље довести у прилику да, у одговарајућој светскосистемској конјунктури, могу да изврше модернизацијски пробој ка центру.

Ако данас постоји светскосистемска конјунктура за „улучење прилике“, онда је други главни услов за успешну модернизацију постојање националне суверености и аутономне националне елите. Но, проблем је у томе што су многе земље полупериферије запоседнуте финансијски, имовински и политички, али и духовно. Оне најчешће немају изграђену елиту која би их могла повести у убрзану модернизацију. Њих не воде припадници одговорне политичке елите, већ *комѿардори*. Кина је свој проблем компрадорства решила пре седамдесетак година. Зато она данас има великих изгледа не само да уђе у центар светског система, већ и да се бори за превласт у оквиру

131 Пример који је Франк наводио јесте успешан развој неких латиноамеричких земаља између 1929. и 1950-их – као што су Аргентина, Чиле, Мексико, Бразил, Колумбија и Венецуела. Наиме, депресија из двадесетих и Други светски рат ослабили су капиталистички центар. Управо тада је, по Франку, у Латинској Америци дошло до „најбрже могуће независне индустријализације, почев од стицања независности 1840-их и 1850-их“ (Frank, 1972, стр. 76).

незваничне империје. САД је у последњој деценији 19. века економски прстигао Британију, а 1945. почео и политички да доминира светом. Хоће ли се слична смена на челу неформалног светског царства десити и у наредним годинама, у економском погледу 2028, а у политичком у пар деценија иза тога?

Ово кинеско искуство превладавања компардорства и изузетно успешног развоја, нарочито у последње три десетлећа, веома је важно за Србију. Од Кине можемо да учимо шта значи посвећена и просвећена елита. Наравно, ту су и суштинске разлике: Кина је огромна земља, с унутрашњим тржиштем које је двеста пута веће од српског, и с вишедеценијском доминацијом једне партије. Ипак, оно што је за нас значајно јесте механизам који унутар политичке елите онемогућава превагу личних (парцијалних) интереса над општим (рецимо, кроз коруптивно повезивање кинеских капиталиста с неким од фракција кинеске политичке елите). Очигледно, у политичкој елити Кине постоји ефикасна унутрашња (међу)контрола која то онемогућава. Али, како та контрола тачно делује, и у чему је тајна тако посвећене и просвећене кинеске елите, то треба да буде предмет наших даљих истраживања.

Литература

- Антонић, Слободан (2012а). *Ђаво, историја и феминизам: социолошке иустоловине*. Крагујевац: Центар слободарских делатности, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:5162/bdef:Content/download>.
- Антонић, Слободан (2012б). *Лоша бесконачност: ирилози социологији српској груштва*. Београд: Службени гласник и Досије, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:3996/bdef:Content/download>
- Антонић, Слободан (2011). *Вишијевска Србија*. Београд: Чигоја штампа, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:2782/bdef:Content/get>
- Антонић, Слободан (2003). *Нација у сторујама ирошлости: олеги о одрживости демократије у Србији*. Београд: Чигоја штампа, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:3560/bdef:Content/download>.
- Антонић, Слободан (1995). *Изазови историјске социологије: теоријско-методолошки проблеми изучавања еволуције иредирањанских груштвава*. Београд: Институт за политичке студије, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:2769/bdef:Content/get>.
- Видојевић, Зоран (2020). Неолиберализам не мора бити судбина, у Јован Б. Душанић, *Економско ирокњије*, књ. 3: *Књиом ироштив кризе и блајорогна иосртвања*, стр. 21–32. Београд, Филип Вишњић.
- Видојевић, Зоран (2015). *Порази и алтернативе: иретва иустошми и етика оштора*. Београд: Завод за уџбенике.

- Вратуша, Вера (2013). Глобализација или реколонизација?, *Глобализација и десуверенизација*, ур. Владимир Вулетић, Јован Ђирић и Урош Шуваковић, стр. 215–238, Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини; Београд: Српско социолошко друштво и Институт за упоредно право, http://iup.rs/wp-content/uploads/2021/01/2013-Globalizacija_i_desuverenizacija_OK.pdf
- Вратуша, Вера (2012). *Транзиција – одакле и куда?*, Београд: „Чигоја штампа“ и Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду, <https://fedorabg.bg.ac.rs/fedora/get/o:3715/bdef:Content/download>
- Вратуша, Вера (2010). Елите у постсоцијализму, или компрадорска буржоазија у процесу рестаурације периферног капитализма?, *Национални интерес – часопис за национална и државна питања*, год. 6, бр. 3, стр. 51–80, <https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2018/06/9-2.pdf>
- Вратуша, Вера (2007). „Компрадорска буржоазија“, одредница у: *Социолошки речник*, ур. Аљоша Мимица и Марија Богдановић, стр. 248–9. Београд: Завод за уџбенике.
- Вратуша, Вера (1983). „Стратегије развоја земаља у развоју и класни интереси“, *Истраживање и планирање друштвених процеса и развоја*, ур. Миодраг Ранковић, 158–184. Београд: Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду.
- Душанић, Јован Б. (2020/1). *Економско прегледник*, књ. 1: *Економија у постмодерне и неолиберализам*, Београд: Филип Вишњић.
- Душанић, Јован Б. (2020/2). *Економско прегледник*, књ. 2: *Београдска економија и Вашингтонски договор*, Београд: Филип Вишњић.
- Душанић, Јован Б. (2020/3). *Економско прегледник*, књ. 3: *Крива процена кризе и безбедна процена* Београд: Филип Вишњић
- Душанић, Б. Јован (2001), „Југословенска привреда на почетку трећег миленијума“, *Финансије: часопис за теорију и праксу финансија*. – Београд, год. 56., бр. 1/2, стр. 7–20.
- Јанан, Ванг (1980). *Студије о полуфеудално-полуколонијалној економској формацији у Кини* (на кинеском), Пекинг, 1. изд. 1946; нав. према Osterhammel, 1986, р. 312.
- Ленин, Владимир Ильич (1951). *Империализм, как высшая стадия капитализма* (написано јануар–јун 1916), Москва: Государственное издательство политической литературы (репринт), https://drive.google.com/file/d/1NE4lJpuWLYD3jXcH8uRjcmHCsF_H5-z/view.
- Митровић, Љубиша (2021). Између либерално-демократске револуције и неоконзервативне рестаурације: социолошке и геополитичке маргиналије о 5. октобру – Србија заглављена између зависне модернизације и рестаурације периферног капитализма, *Национални интерес: часопис за национална и државна питања*, Институт за политичке студије у Београду, год. XVII, vol. 40, бр. 1, стр. 23–43, <https://www.ips.ac.rs/wp-content/uploads/2021/05/Ni-40-1.pdf>

- Митровић, Љубиша (2013). Импликације процеса глобализације на детериторијализацију државног суверенитета и метаморфозу културног идентитета. *Глобализација и десуверенизација*, ур. Владимир Вулетић, Јован Ђирић и Урош Шуваковић, стр. 683–700. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини; Београд: Српско социолошко друштво и Институт за упоредно право, http://iup.rs/wp-content/uploads/2021/01/2013-Globalizacija_i_desuverenizacija_OK.pdf.
- Мур, Барингтон (2000). *Друштвени корени диктатиуре и демократије*, Београд: Филип Вишњић.
- Николић, Горан (2021). Ко је светска економска сила број 1: да ли је Кина већ престижна Америку?, *РТС*, 13. фебруар 2021, <https://www.rts.rs/page/oko/ci/story/3226/ekonomija/4253670/uspon-kineske-ekonomije.html>.
- Обрадовић, Марија (2016). *Хроника транзицијског пробоја: приватизација друштвеног калкулуса у Србији 1989–2012. – економско-историјска анализа*. Београд: Нова српска политичка мисао и Институт за новију историју Србије.
- Реинерт, Ерик С. (2010). *Сионизам хаос: економија у доба вукова*, превео са норвешког Иван Рајић, Београд: Чигоја штампа.
- Реинерт, Ерик С. (2006). *Глобална економија: како су бојатни постали бојатни и зашто сиромашни постају сиромашнији*, Београд: Чигоја.
- Танјуг (2021). Кина се ослободила сиромаштва: председник Си Ђипинг прогласио победу, *Вечерње новости*, 25. фебруар 2021, <https://www.novosti.rs/c/planeta/svet/968764/kina-oslobodila-siromastva-predsednik-djiping-proglasio-pobedu>.
- Франк, Андре Гундер (1987). Капитализам и неразвијеност у Латинској Америци, *Светски калкулусички систем*, ур. Душан Пирец и Миомир Јакшић, стр. 209–224. Београд: Економика.
- Baran, Paul (1957). *The Political Economy of Growth*. New York: Monthly Review Press.
- Barton, Gregory A. (2014). *Informal Empire and the Rise of One World Culture*, New York: Palgrave Macmillan, <http://skr.rs/znmс>
- Barton, Gregory A. and Brett M. Bennett (2010). Forestry as Foreign Policy: Anglo-Siamese Relations and the Origins of Britain's Informal Empire in the Teak Forests of Northern Siam, 1883–1925, *Itinerario: Journal of Imperial and Global Interactions*, Volume 34, Issue 2, August 2010, pp. 65 – 86.
- CI (1971). *Communist International: Documents (1919–1943)*, vol. II (1923–1928), ed. Jane Degras, London: Frank Cass and Co.
- Clement, Wallace (1983). *Class, Power and Property: Essays on Canadian Society*, Agincourt: Methuen Publications.
- Darwin, John (1997). Imperialism and the Victorians: The Dynamics of Territorial Expansion, *English Historical Review*, 112 (447): 614–42.
- Drahokoupil, Jan (2008). *Globalization and the state in Central and Eastern Europe: The Politics of Foreign Direct Investment*, London: Routledge

- Eyal, Gil, Ivan Szelenyi, and Eleanor Townsley (1998). *Making capitalism without capitalists: Class formation and elite struggles in post-communist Central Europe*. London and New York: Verso.
- Eyal, Gil, Ivan Szelenyi and Eleanor Townsley, (1997). The Theory of Post-Communist Managerialism: Elites and Classes in the Post-Communist Transformation, *New Left Review*, No. 222 (March), pp. 60–92.
- Ferguson, Niall (2008). *Empire: the rise and demise of the British world order and the lessons for global power* London: Allen Lane, <http://skr.rs/znGc>.
- Frank, Andre Gunder (1972). *Lumpen-bourgeoisie, Lumpen-development: Dependence, Class, and Politics in Latin America*. New York: Monthly Review Press.
- Frank, Andre Gunder (1967). *Capitalism and Underdevelopment in Latin America*, New York: Monthly Review Press.
- Gallagher, John and Ronald Robinson (1953). The Imperialism of Free Trade, *The Economic History Review*, New Series, Vol. 6, No. 1, pp. 1–15, https://moodle2.units.it/pluginfile.php/174112/mod_resource/content/2/Gallagher-Robinson_Imperialism_of_Free_Trade_EHR_1953.pdf;
- Ho, Wing-Chung (2013). The New 'Comprador Class': the re-emergence of bureaucratic capitalists in post-Deng China, *Journal of Contemporary China*, Vol. 22, No. 83, pp. 812–827. <http://skr.rs/zsWY>
- Hobson, John Atkinson (1902). *Imperialism: A Study*, London: James Pott & Co, 1902, http://files.libertyfund.org/files/127/0052_Bk.pdf.
- Holman, Otto (2004). Integrating Peripheral Europe: The Different Roads to 'Security and Stability' in Southern and Central Europe, *Journal of International Relations and Development* 7 (2), pp. 208–236.
- Iqbal, M. Aamir, M. Shahbaz Arif, Anila Jamil (2015). An analysis of the role of comprador class: A neo-colonial study of a case of exploding mangoes by Hanif, *British Journal of English Linguistics*, Vol.3, No.2, pp.6–12. <https://www.eajournals.org/wp-content/uploads/An-Analysis-of-the-Role-of-Comprador-Class-A-Neo-Colonial-Study-of-a-Case-of-Exploding-Mangoes-by-Hanif.pdf>
- Karl, Rebecca E. (2017). Compradors: The mediating middle of capitalism in twentieth-century China and the world 1, *East-Asian Marxisms and Their Trajectories*, ed. Joyce C. H. Liu, Viren Murthy, pp. 119–136. London: Routledge.
- King, Lawrence P. (2000). *The Basic Features of Postcommunist Capitalism in Eastern Europe: Firms in Hungary, The Czech Republic, and Slovakia*. New York: Praeger.
- Li, Shuang (2018). Mao Zedong's Class Analysis Method and Its Contemporary Value, *Proceedings of the 2018 8th International Conference on Management, Education and Information* (MEICI 2018), Atlantis Press, 1303–1307, <https://www.atlantispress.com/article/55910237.pdf>.
- Louis, Roger, ed. (1976). *Imperialism. The Robinson and Gallagher Controversy*, New York, London: New Viewpoints.
- Mao Tse-tung (1926). Analysis of the Classes in Chinese Society, *Selected Works of Mao Tse-tung*, https://www.marxists.org/reference/archive/mao/selected-works/volume-1/mswv1_1.htm

- Meena, Yamini (2021). Mao Xuedong's Class Analysis in China (February 13, 2021), SSRN (Social Science Research Network), https://papers.ssrn.com/sol3/Delivery.cfm/SSRN_ID3841505_code4687883.pdf?abstractid=3836637&mirid=1
- Osterhammel, Jürgen (1986). Semi-Colonialism and Informal Empire in Twentieth-Century China: Towards a Framework of Analysis, *Imperialism and After: continuities and discontinuities*, Wolfgang J. Mommsen et al. (ed.), pp. 290–314. London: Allen & Unwin. <https://d-nb.info/1104172399/34>
- Poulantzas, Nicos (1976). *The Crisis of the Dictatorships: Portugal, Greece, Spain*. London: New Left Books.
- Poulantzas, Nicos (1973). On Social Classes, *New Left Review*, No. 78 (March–April), pp. 27–54.
- Sampson, Steven (2002). Beyond Transition: rethinking elite configurations in the Balkans, *Postsocialism: Ideals, ideologies and practices in Eurasia*, ed. C. M. Hann, pp. 297–316. London: Routledge.
- Schumpeter, Joseph Alois (1966). “The Sociology of Imperialisms.” In, Schumpeter, Joseph A., *Imperialism and Social Classes: two essays*. (Zur Soziologie der Imperialismen, Tübingen: Mohr 1919). Introduction by Bert Hoselitz, translated by Heinz Norden, pp. 3–100. Cleveland, New York: World publishing Co, Meridian books, https://cdn.mises.org/Imperialism%20and%20Social%20Classes_2.pdf.
- Shields, Stuart (2004). Global restructuring and the Polish state: Transition, transformation, or transnationalisation?, *Review of International Political Economy*, Vol. 11, No. 1, pp. 132–54.
- Thompson, Andrew (2008). ‘Afterword: Informal Empire: Past, Present and Future’, in Matthew Brown (ed.), *Informal Empire in Latin America: Culture, Commerce and Capital*, Oxford: Wiley–Blackwell, pp. 229–42
- Vliegenthart, Arjan and Henk Overbeek (2007). Corporate governance regulation in East Central Europe: the role of transnational forces, *The Transnational Politics of Corporate Governance Regulation*, ed. Henk Overbeek, Bastiaan van Apeldoorn and Andreas Nölke, pp. 177–198. London: Routledge.
- Wagley, Mana Prasad (2010). Comprador intelligentsia A disease in higher education, *The Himalayan Times*, 18. 03. 2010, <https://thehimalayantimes.com/opinion/comprador-intelligentsia-a-disease-in-higher-education>.
- Wallerstein, Immanuel (1979). *The Capitalist World-Economy*. Cambridge: Cambridge University Press, <http://skr.rs/zn0S>.
- Winn, Peter (1976). British informal empire in Uruguay in the nineteenth century, *Past and Present* vol. 73, No 1, pp. 100–126.
- Winseck, Dwayne R. and Robert M. Pike (2007) *Communication and Empire: Media, Markets, and Globalization, 1860–1930*, Durham, NC, and London: Duke University Press.

Треће појавље

Друштвени корени инверзног национализма

У првом делу овог поглавља описује се феномен инверзног национализма у Србији. У другом делу поглавља даје се преглед именовања и описа инверзног национализма у другим земљама (саомржња, ојкофобија, етномазохизам, смердјаковштина, малиницизам...). У трећем делу износе се нека објашњења овог феномена и указује на то да он нема исте узроке у земљама центра светског капиталистичког система и у земљама (полу)периферије. За објашњење инверзног национализма у Србији најкорисније је теоријско објашњење које је дато за малиницизам у Мексику: као поунутрење неоколонијалног система вредности у функцији нормализације неоимперијалне доминације.

Инверзни национализам у Србији

Ниподаштавање, презир, непријатељство, па чак и мржња према припадницима сопственог друштва – то је појава која је уочена у Србији и о којој се доста расправља. У нашој научној и стручној литератури она се различито именује: „националнихизам“ (Јовановић, 2009, стр. 129–135; Кнежевић, 2022: 360), „инверзивни етнонационализам“ (Кецмановић, 2001, стр. 107), „негативни национализам“ (Стојановић, 2000: 23), „саомржња“ (Дамјанац, 2015), „родомржња“ (Аврамовић, 2013), „национални мазохизам“ (Анђелковић, 2008; Ву-

чинић, 2012: 56), „мазохистички национализам“ (Стојановић, 2000: 31), „себепорицање“ (Ђого, 2023: 31), „дух самопорицања“ (Ломпар, 2022), а најчешће употребљавани назив је „аутошовинизам“ (Ђирјаковић, 2021a; Брдар, 2012: 390; Шљукић, 2020; 2018; Гордић, 2018; Аврамовић, 2018; Шијаковић, 2018; Рељић, 2018; Радоњић, 2018; Деспотовић, 2018; Гајић, 2020; 2018; Владушић, 2018: 97, 98, 123, 179, 187; 2023: 48–52; 55; Кнежевић, 2022: 360; Антонић, 2023: 195–197; Ђого, 2023: 16–19, 23, 25, 26; 2024: 128, 131; Тркуља, 2024: 62; Благојевић, 2024: 175, 194). У овој књизи појмове „инверзни национализам“ и „аутошовинизам“ користићу као синониме за појаву о којој је реч, а навешћу и термине са сличним значењима који се користе у другим језицима.

До сада немамо социолошко истраживање раширености ове појаве у Србији¹³². Ипак, аутори који о њој пишу сматрају је важним феноменом нашег савременог друштвеног живота. Као њени индикатори могу да послуже следећи искази: „Презирем своју земљу“ (Д. Милиновић у: Sejdinović, 2021); „Колико је ова земља одвратна“ (David, 2014); „Чињеницу да сам Србин осећам само по срамоти од те чињенице. Несрећан сам што сам се родио овде и то је нешто с чиме читав живот на различите начине морам да се борим“ (В. Арсенијевић у: Milojević, 2018); „(Срби су)... народ болесни, који се не либи ходати по ножу геноцидности“; Bursać, 2021); „Србија се одавно отцијепила од нормалности“ (Д. Грухоњић у: Šunjić, 2021), „реч је о болесном друштву“ (Gruhonjić, 2011), „ово друштво је дубоко дегенерисано“ (Д. Грухоњић у: RTV 2013), „Србија и Република Српска су духовне пустиње, то су духовни логори“ (Gruhonjić, 2021), у којима се „упорно слави смрт, а људски живот вриједи колико један метак – или трзај ножа“ (Д. Грухоњић у: Šunjić, 2021); „Антисрпство је предуслов патриотизма“ (Kišjuhas, 2012); „Ова канибалистички–изопачена и психотично–франкенштајнска Србија“ (Krstić, 2019); „Ми смо најгори народ“ (Uzelac, 2019a); „народ је марва“ (Uzelac, 2019b); „не заслужујемо велико слово“ (за име народа – С. А; Uzelac, 2019c); „има нешто дубоко труло у овом народу, болесно“ (Uzelac, 2019d)...

Најчешће, међутим, инверзни национализам није тако директан као у овим исказима, већ се подразумева као став. Тако једна наша филозофкиња, говорећи о борцима против „Милошевићевог национали-

132 Постоји психолошко истраживање „Аутошовинизам – његово мерење и номолошка мрежа“, Љиљане Лазаревић и Горана Кнежевића, рађено 2022. године на Одељењу за психологију Филозофског факултета Универзитета у Београду. То се види из одобрења Комисије за етичка питања, при овом Одељењу, од 8. марта 2022. (<https://sn.rs/b467w>). Нажалост, резултати овог истраживања до сада још нису објављени.

зма“, цитира изјаву свог неименованог „антинационалистичког“ познаника из времена НАТО агресије на Србију 1999: „Ако дођу копнене трупе, попушићу курац првом црнци америчке војске“ (Арсић, 2003: 352). Ауторка ову изјаву критикује, али из неочекиваног разлога. Није проблем отворена подршка војној окупацији своје земље, већ *токсични маскулизам* – „постављање у позицију која су сматра `женском`“, као и прикривена „хомофобичност“ и „расизам“, који се препознају у овој изјави. Да је ауторкин антинационалистички познаник, рецимо, казао: „Засућу цвећем првог америчког војника/војникињу који/која умаршира у Београд“, то би вероватно било савршено исправно.

Сличан подразумевани став у овој „недомислиивој инверзији вредности“ (Гордић, 2018: 23) налазимо код писца који говори о „нашој неспособности да као друштво преузмемо одговорност за оно што је чињено или да барем стегнемо зубе када све оно што је чињено дође на наплату“ (В. Арсенијевић у: Nonin, 2023). Као пример он наводи НАТО агресију на Србију 1999, па каже „да када једно друштво стигне дотле да се осамнаест земаља координише у намери да заустави ту ратну машинерију коју су они који га воде покренули, да би најбоље било да се самоукине“. Овде се нестанак („самоукидање“) неког друштва узима као логична консеквенца супротстављања морално супериорном бићу какво је, очигледно, за овог писца НАТО. Из његове перспективе, боље је да цело друштво уопште *не постоји* него да изазива гнев таквог моралног божанства.

Трећи пример подразумеваног инверзног национализма налазимо у рубрици књижевне критике у угледном београдском недељнику. Ту се хвали књига једног савременог српског писца тако што се каже да „у роману, за добродошлу промену, није уочен ниједан Балканац“ (Milenković, 2023). Књижевни критичар овде подразумева да није добро да „Балканац“ буде јунак неког српског романа, очигледно га рангирајући у инфериорна бића, незанимљива и непрепоручљива за озбиљну литерарну обраду.

Још једна одлика инверзног национализма је негативна самосенцијализација. Као и код правог национализма, цела популација се своди на пар негативних црта, које ту популацију, наводно, суштински одређују. Бришу се све унутрашње, интергрупне разлике, а уједно се успоставља дистинктивна разлика између стигматизоване популације и супериорног говорника (који тиме узима статус моралног судије). То се најбоље види у исказима који садрже реч „Срби“. Ту се Срби појављују као нарочита бића, попут гуштера или паукова, међусобно толико слична да их и не треба разликовати, али видно различита од морално надмоћног говорника (или групе којој он припада).

„Срби не поштују истину. (...) Срби су увређени чињеницама и аргументима овога света. (...) Срби су јако увређени што није по њиховом. (...) Србима свашта пада на памет“ (Ugričić, 2008). „Живот тражи читав комплекс способности, моћи, знања (...). Срби тих драгоцених особина, нажалост, немају довољно. (...) Срби живе аматерски. И то из генерације у генерацију. (...) То је узело мах фаталне самодеструкције. Ми Срби смо народ који је обожавао Милошевића, а убио Ћинђића. (...) И зато, кажем вам: како ствари стоје, и даље за Србе важи: најбоља судбина је не родити се“ (Ugričić, 2006). „Срби никад о себи нису говорили истину и главни су у пропагирању лажи о самима себи“ (Н. Прокић у Labović, 2023). „Бити Србин и бити руски агент, код нас му дође једно те исто“ (Plić, 2022). „Срби се поносе својом вером званом Светосавље, а не верују ни у шта“ (Pantić, 2023). „Каква је то вредност бити Србин, коју је тешко дефинисати за разлику од неких других вредности типа: добар човек, поштен човек, mudar човек, толерантан“ (Marković, 2023). „Босански Срби су показали (по ко зна који пут) да су претежно стока ситног зуба која се купује за 50 марака“ (Bursać, 2023).

Уколико би се, у горњим исказима, реч „Срби“ заменио називом неког другог народа, они би се, због своје дерогативне генерализације, у Србији оправдано сматрали националистичким. Због тога ову појаву и назвамо *инверзним национализмом*.

Негативна (само)есенцијализација приметна је и у (псеудо)перформансима. Тако је на српској франшизи сајта *Vice* објављена репортажа под називом „Цео дан сам се понашао ‘најсрпскије’ могуће“. Аутор је „одлучио да на један дан усвоји неке особине и дневне рутине просечног Србина“. Стога је одмах по устајању попио вињак, обукао кожну јакну на доњи део тренерке и ставио шајкачу, „јер апсолутно нема потребе да се било шта слаже с било чим“. Сву обућу је ставио испред стана, на ретровизор окачио крст и опанак, ручао и вечерао плескавицу с луком, затим се испред зграде попео на оборену жардињеру и бацао петарде, да би завршио дан конзумирањем алкохола док се није обезнанио од пијанства... (Dimitrijević, 2018). Ето тако, по мишљењу овог младог репортера, „просечни Србин“ проводи дане.

Структурално слична овом је и „амблематична инсталација“ *Gott liebt die Serben* („Бог воли Србе“), једног нашег ликовног уметника, презентована први пут у београдском Музеју савремене уметности (2002), и од тада више пута понављана. „Састоји од 17 кафанских

столова спојених у облику кукастог крста и прекривених црним столњацима на којима ће бити послужени пасуљ и пиво. Трештаће и музика да би овај балкански банкет био употпуњен“. Како објашњава сам аутор: „Седамнаест столова, бесплатан пасуљ, пиво, музика, драње, срање, и после тога све остаје на столу током трајања изложбе – све и хлеб, флаше... Тај рад је излаган више ни сам не знам где: у Јапану, два пута у Италији, у Мађарској, у Немачкој не знам колико пута..“ (Р. Теодосијевић у Ћук, 2020). „Јасно, искрено и поштено овај уметник је описао како види народ међу којим живи“, коментаришао је ову „амблематичну инсталацију“ један културолог. „Дакле, земља примитивних фашистоидних дивљака који се даве у пасуљу и разуларено дивљају уз `неурбану` музику. Цео догађај се одиграва у најпрестижнијој културној институцији (Музеј савремене уметности – С. А.), уз подршку владајуће културне елите, па се стога оправдано може рећи да је то заправо најпрегнантније изражен став нових културних посленика о земљи и о свом положају у њој. Он се своди на стари мит о острвима светла у мору таме и примитивизма“ (Ђурковић, 2006: 137–8).

Сматра се да је у Србији, у делу јавности, извршена *нормализација* инверзног национализма као става, који се онда више уопште не види као проблематичан. Није реч о изолованим инцидентима, већ о читавој *култури аутошовинизма* у којој се, непрекидно и са свих страна, истиче дистинкција између супериорног субјекта и инфериорног друштва – при чему субјекат може бити сам говорник, али и нека његова друштвена група (од љубитеља одређеног правца у музици, до гласача одређене странке). Једна од последица такве културе су и стратегије напуштања српског идентитета. Поједине јавне личности сада себе представљају као „апатриде“, „анационалне“ и невољне становнике туђе земље (види Ћирјаковић, 2021б); други отворено изјављују, као што смо видели, да их је „срамота што су Срби“; трећи се директно декларишу као припадници нације Југословена, односно тврде да њихова „права“ земља није Србија већ некадашња Југославија (о тој појави сам опширније писао у Антонић, 2023а); четврти пак беже у субнационалне (регионалне) идентитете, конструишући их по (псеудо)етничком моделу – попут „нације Војвођана“ (види Антонић, 2024); пети су прозападни идентитаријанци, који себе виде као нову и другачију српску нацију, захтевајући чак статус националне мањине¹³³.

133 Рецимо, политичка организација „Глас“ је објавила да у Србији, „због политичке и медијске маргинализације, наше грађанке и грађани који су за ЕУ и НАТО постају *национална мањина*, с јасним политичким, вредносним и културним *идентитетом*“ (Beta 2021; Samardžić, 2021; моје истицање).

Инверзни национализам у другим земљама

Ова појава се сусреће и у другим земљама, јављајући се различитим интензитетом и бивајући различито именована.

Одраније су већ познате синтагме „самопрзећи Јеврејин“ (self-hating Jew) и „јеврејска самопржња“ (jüdische Selbsthaß; Lessing, 1930), које означавају јеврејско поунутравање непријатељског (антисемитског) национализма. Новији термин је *auto-antisemitism*, као ознака за „социјално–психолошки феномен у којем Јеврејин развија опсесивни презир и непријатељство према јеврејској традицији, обичајима и оним Јеврејима који их се придржавају“ (obsessive contempt and hostility towards Jewish tradition, customs, and observant Jews; N. Bennett in Ofir, 2017). На сличну тему је снимљен и филм *Верник* (The Believer, 2001).

У Француској је Гијом Феј (Guillaume Faye, 1949–2019), у књизи *Археофутуризам* (L'Archéofuturisme, 1998) увео појам „етномазохизам“ (ethno-masochisme; Феј, 2012: 48). Он ту критикује француску и европску „само–етнофобију“ (Феј, 2012: 24), „кривицу мазохизма“ (25), „хроничну само–мржњу“ (165) и „етномазохистичко штеточинство“ (23).

Сличну појаву у Немачкој, али и у Западној Европи, налази Франк Лисон (Frank Lissou), пишући о томе у књизи *Презирање сопствености: о култури самопржње у Европи* (Die Verachtung des Eigenen – Über den kulturellen Selbsthasses in Europa, 2012; 2019). „Човек који је испуњен самопржњом (Selbsthasses) на пољу културе не мрзи себе лично, већ културу средине где се родио и где живи, мрзи своје порекло и своје корене“, сматра Лисон (2022: 320). Аутор каже да је „немачка послератна генерација усмерила енергију самопржње у култури према сопственом народу“ (Лисон, 2022: 24). Од 1980. то становиште у Немачкој постаје доминатно: „Уместо мржње према свему туђем, прогласили су као пожељно да се мрзи све што је сопствено, немачко“ (24–25). Као пример Лисон цитира „немачког анти–Немца“ Виглафа Дроста (Wiglaf Droste), који у *Тајесцајтунг* (Tageszeitung), 12. августа 1989, пише:

„Било би најбоље када би `немачки народ` и то у целости, потпуно, сам себе поништио и уништио. То је далеко боље него да само један припадник било које друге нације на нашој планети буде убијен од стране једног Немца. (...) Немци који умишљају да су поносни што су Немци, њих непрестано ваља држати под контролом, а ако је потребно оградити их високим зидом и бодљикавом жицом“ (нав. у Лисон, 2022: 336).

На енглеском говорном подручју се за сличан феномен користе изрази „самопрезир“ (self-loathing) и „самоомржња“ (self-hatred; Meyer, 2008; Beckeld, 2019), као и „ојкофобија“ (oikophobia) који је данас и теоријски најразвијенији појам. Ту реч је у Британији сковао Роџер Скрутон (Roger Scruton, 1944–2020), желевши да означи „одрицање од наслеђа и постојбине“ (the repudiation of inheritance and home; Scruton, 2004: 36), односно „посебни ментални склоп (a peculiar frame of mind) настао у западном свету од Другог светског рата, нарочито распрострањен међу интелектуалним и политичким елитама“ (исто). „Симптоми“ су: „склоност, у било ком сукобу, да се стане на страну `њих` против `нас`, и осећање потребе да се оцрне обичаји, култура и институције које се могу идентификовати као `наше`“ (исто). Хронични облик ојкофобије, сматра овај философ, проширио се америчким универзитетима, под маском политичке коректности (Scruton, 2004: 37).

Реч је дошла и до Холандије, где ју је у наслов своје публицистичке књиге *Oikofobie, de angst voor het eigene* (2013) ставио Тјери Бодe (Thierry Baudet) у значењу „патолошке аверзије према своме“ (ziekeliјke afkeer van het eigene; Baudet, 2013: 10). Међутим, сам појам се у Бодeовој књизи помиње тек неколико пута, пошто се она углавном бавила холандском политиком и односом према ЕУ. „Ојкофобија“ је прешла и Атлантук, појавивши се у *The Wall Street Journal* као ознака за врсту културног снобизма, посебно у академској заједници САД (Taranto, 2010). Међутим, своје теоријско утемељење у САД ова реч је добила у књизи Бенедикта Бекелда (Benedict Beckeld) *Западни самопрезир: ојкофобија у опадању цивилизација* (Western Self-Contempt: Oikophobia in the Decline of Civilizations, 2022).

Бекелд западну ојкофобију види као „патологију културолошке врсте“, сматрајући да она више означава „мржњу, презир или несклоност“ него страх – у овом случају према „постојбини (home) или сопственом друштву“ (Beckeld, 2022: 2). „Оикофоб презире мало шта више од свог сопственог друштва“ (158). „Ојкофоби верују да су њихове заједнице и порекло инфериорни у односу на остале; они се клањају целом свету, осим оног његовог дела који лежи одмах иза њих, у њиховом сопственом дворишту“ (5). Бекелд сматра да „ојкофоба самоомаловажавање (self-deprecation) често доводи у заблуду да мисли да ће га ниподаштавање сопствене културе учинити индивидуално бољим“ (7). Заправо, ојкофоб верује да га његов став потцењивања, сам по себи, уздиже изнад околине коју омаловажава. „Стога је он у многим случајевима оличење сујете (an embodiment of vanity). Његова сопствена личност је његов почетак и крај, и он ће

за њу радо жртвовати целу своју цивилизацију, што би му омогућило да се још више истакне“ (7). Рецимо, амерички ојкофоб жели да се границе САД потпуно отворе, а на питање шта ако то доведе до колапса САД одговара да ће онда радо отићи у Африку јер је „аутентична“, или у Азију јер је философска и мистична, или у Европу јер је културна и стара, или у Јужну Америку јер је секси... Али, он неће отићи нигде, јер је то само вербални став којим истиче своју нарочитост и супериорност над околином (157).

У Бразилу постоји израз „комплекс уличног пса“ (португалски: *complexo de vira-lata*), којим се означава потцењивање сопствене културе и читавог друштва, у односу на страну културу или друштво. Бразилски аутори указују на „самопотцењивање (*autodesvalorização*)“, односно „наше (бразилско – С. А.) ниско самопоштовање (*baixa auto-estima*)“, које има тенденцију да се смењује са тренуцима еуфорије после спортских победа“ (Mariotti, 2007). У Доминикани се користи израз „комплекс Гваканагари“ (*complejo de Guacanagarix*), као осуђујућа ознака за менталитет људи који сматрају да је све страно супериорније од онога што је домаће (Brito, 2021). Термин потиче од имена локалног поглавице који је сарађивао са Христифором Колумбом у потчињавању других острвских племена. Јужно од Бразила постоји реч „нордоманија“ (*nordomanía*), за идолопоклонички однос према САД и америчком материјализму и утилитаризму (Rodó, 1900). У Јужној Америци користи се и реч „сепоизам“ (*separismo*), у значењу кметског, слугањског односа према САД (We, 2024). У Мексику имамо реч малиницизам (*malinchismo*) којом се денотира „феномен следе преференције за оно што је страно на штету онога што је национално“ (А. Tomasini Bassols, in Díaz, 2021). Израз води порекло од Малинце, Индијанке која је преводила за Ернана Кортеса, током освајања данашњег Мексика (1519–1521), помажући му да регрутује што више индијанских трупа у своју војску (Pereira, 2020: 2). У Мексику је малиницизам симбол издаје и осећаја инфериорности у односу на странце (Hurtado, 2022: 39–40).

Треба имати у виду да се овим изразима често означавају ставови који су сродни, али не и истоветни, зависно од земље до земље, па и од околности до околности. На једној страни скале налази се класични културни провинцијализам – у смислу неоправданог потцењивања сопствене културне продукције и идолопоклоничког диљења према страној култури; у Аустралији, то је синтагма „*cultural cringe*“ (видети: Hume, 1993). На другој страни скале су прави етнички самопрезир и самомржња. „Филипинци имају проблем, терет упорне самомржње (*persistent self-hate*) чији су најважнија манифес-

тација многа дела антифилипинизма (*anti-Filipinism*)“, читамо код једне филипинске ауторке (Rimonte, 1997: 42). Она каже да самомржња код Филипинаца „производи акутну, дестабилизирајућу, узнемирујућу самосвест, сродну оној ситуацији у којој се осећа срамота (филипински *nahiyaya*)“ (Rimonte, 1997: 42–43). Сличну самомржњу код Балканаца примећује и један румунски антрополог:

„Наша само–мржња (се може изразити реченицом – С. А): 'Ето шта смо ми: безвредни људи'; (...) мржња према себи у балканским друштвима постаје све значајнији тренд, или бар у неким од њих. (...) Овај нарастајући говор само–мржње нема никакве везе са критичношћу према сопственој заједници. То је пре некритичко одбацивање својих људи у целини, јер се чини да стоје на мрачној страни историје. То је – да се грубо изразимо – пут спасења појединца. Мој народ је проклет и није успео да сагледа истину, али ја, ја сам свестан овог порока и зато сам спреман да се преобратим: молим вас, прихватите ме, демократска браћо!“ (Михаилеску, 2003: 197–198).

Негде у средини је синдром „црнпурастог сахиба“ (*brown sahib syndrome*), Индуса (Vittachi, 1962; Hari, 2018; Kapoor, 2020; Desai, 2021) или Пакистанца (Bangash, 2005; Birt, 2021) који презире своју културу, сервилно прихватајући све (нео)колонијалне вредности – појам преко ког се и у научним чланцима објашњава данашња класна сегрегација међу индијским лекарима (Ruhil, 2015), а имао је одјека чак и у Македонији (Радев, 2020), па и у Србији (Радев, 2023). Но, целу скалу, у развијенијем или мање развијеном облику, можемо наћи и у истом друштву. У Хрватској, рецимо, имамо и „*kulturno dodvoravanje*“, како се преводи „*cultural cringe*“ (Wh 2024b), затим преузете синтагме као што су „*nacionalna samomržnja*“ (Wh, 2024a) или „*kolektivni samoprijezir i kompleks inferiornosti*“ (Holjevac, 2012), до новокованице „*domomrzje*“ (Letica, 2018; VL 2018). Реч аутошовинизам, за сопствене прилике, почели су употребљавати и неки Бошњаци („*bošnjački autošovinizam*“; Сеад Шемсовић у: PP 2019, као и у Gusinac 2020; Alispahić, 2014; 2010), док код наших комшија на истоку постоји израз „бугарска самомржња“ (българската самоомраза)¹³⁴. Међутим, у поређењу са Србијом, утисак је да су ови феномени далеко мање присутни како у Хрватској, тако и у ФБиХ, Македонији или Бугарској.

134 Владимир Свинтила (1926–1998) чак каже да је „самомржња и мржња код Бугара већ постала религија“ (самоомразата и омразата към българщината вече става религија; Свинтила 2001: 24).

Али зато у Русији препознајемо многе појаве с којима се сусрећемо и у Србији. Тамо се то именује као *русский этномазохизм* (Лексин, 2016), *русская русофобия* (Сергеев, 2013) или *смердяковщина* – „израз који описује презир и мржњу Руса према Русији“ (Wr 2024). „Смердјаковштина“ је оригинални руски израз настао по Смердјакову, једном од (полу)браће Карамазових, који жали што Наполеон није успео да пороби Русију: „и камо среће да су нас покорили баш ти Французи, паметна нација покорила би веома глупу и присајединила би је себи“ (Достоевский, 1880/2007: 152). Данашњег руског аутошовинисту описује један савременик овако: „Човек искрено верује да је руски народ смеће, његова култура јадна, држава срамна, прошлост заслужује презир, а садашњост гађење. Али, у исто време, из неког разлога, човек и даље себе сматра Русом – из осећаја дужности, из безнађа, или зато што му се то једноставно догодило“ (Холмогоров, 2016). У опису се даље каже да „таква особа свој идентитет доживљава као извор патње. Рускост га притиска, православље жуља, али он хода и пати. Но, ако је активиста, онда још и сматра да тако треба да буде и другима. Измишља све могуће разлоге зашто би се људи морали кајати што је ђаво учинио да се роде баш као Руси или да верују у Бога. Ти људи једноставно муче и себе и друге“ (Холмогоров, 2016).

Татјана Николскаја (Татьяна Никольская) у чланку „Руска самомржња“ („Русская самоненависть“) разматра „неприродни феномен руске самомржње“ (неестественное явление русской самоненависти). Ову необичну појаву, сматра она, „тек треба да проуче историчари, психолози, философи, писци...“ (Никольская, 2017). Као пример те „неприродности“ Николскаја наводи поједине „звезде`самомржње, са својим кругом обожавалаца“, код којих „свака природна катастрофа, несрећа и трагедија која задеси грађане Русије изазива праву експлозију позитивних емоција“. Николскаја се чуди томе, али исто видимо и у Србији, где Ћирјаковић уочава „радовање различитим несрећама, поразима и срамотама, какво се у Србији може мање–више редовно чути у јавном говору и наћи на друштвеним мрежама“ (2021: 103)¹³⁵.

Николскаја такође са жалошћу и неверицом подсећа да је „деведесетих година самомржња постала миљеница државе – тада је министар спољних послова, улагујући се западним колегама, поносно

135 Као пример Ћирјаковић (2021: 21–22) наводи изјаву: „Ја, брате, уживам у овим глупостима и у овим лудилима и у несрећи и што је свима горе, ја вам кажем, ја се боље осећам. Извините, ја кад видим клизиште, ја се обрадујем, не знам како да вам кажем. Да ли ме разумете, мене свака позитивна ствар – које нема – може да баци у депресију, али свака лоша ствар потпуно ми даје неку снагу“ (П. Луковић у Peščanik, 2006). Није случајно да мото *Peščanika* гласи: „Ако вам је добро, онда ништа“.

саопштио да Русија нема националних интереса“ (Никольская, 2017). Ауторка овде мисли на Андреја Козирјева (Андрей Владимирович Козырев), министра иностраних послова Русије (1990–1996), који је, 1992, на питање Ричарда Никсона – „Шта су интереси нове Русије“ – одговорио: „Један од проблема СССР био је тај што смо били превише заглављени у националним интересима. Сада ми више размишљамо о универзалним људским вредностима“ (Примаков, 1999: 210). По њему је настао термин „козирјевштина“ (козыревщина) којим се означава небрига за националне интересе¹³⁶. О сличном феномену у Србији пише и Слободан Владушић: „Хибридни интелектуалац се дистанцира од земље свог порекла, коју априори оптужује за национализам, тако што негира разлику између патриотизма и шовинизма – односно, делегитимизује појам националног интереса“ (Владушић, 2018: 293). То је тачно оно што налазимо у књизи *Национални и државни интерес модерне Србије* (2007).

„Патриотизам, изведен из етнонационалистички протумаченог националног интереса, суштински је сродан шовинизму и инклинира третирању Другог као непријатеља и издајника“ (Вујадиновић, 2007: 19–20). „Остаје јака сумња да је концепт ‘националног интереса’ као државног интереса, а који преовладава у светској теорији, уопште применљив на Србију“ (Димитријевић, 2007: 42).

На крају, само још да видимо шта о руској самомржњи каже један Американац (Tim Kirby) који од 2006. живи у Русији: „Самомржња је уобичајена у многим земљама, али што дуже живим у Русији, све сам уверенији да нико не мрзи свој народ више од Руса“ (Керби, 2012). Занимљиво је да и у Србији постоји уверење да смо по самомржњи изузетак¹³⁷, мада такав утисак срећемо и у неким другим земљама¹³⁸. Кирби даље каже да самомрзећи Руси толико презиру Русију, да када

136 Козирјев се изјаснио против подршке проруском Придњестровљу, омогућио је предају дела тајних архива СССР Западу, био је спреман да Јапану уступи и Курилска острва, а захваљујући њему стотинак ада на Амуру и Усурију препуштено је Кини (Самсонов, 2022).

137 Ђирјаковић каже да је „бујање аутошовинизма у Србији у толикој мери да, верујем, нигде у свету није могуће наћи поредиво укоренен и распрострањен друштвени феномен“ (Ђирјаковић, 2022: 18). „Српски аутошовинизам је (...) вероватно без преседана у свету – и по размерама и по утицају и по значају и по импликацијама“ (Ђирјаковић, 2021a: 102; слично и 2024: 7). И Чедомир Антић у чланку „Аутошовинисти“ сматра да „српски национализам, *једини од европских*, има сопствени антипод – (...) покрет који је суштински аутохтон и обједињује га снажна мржња према сопственом, српском народу“ (Антић, 2010; моје истицање).

138 Рецимо, А. Т. Басолс сматра да је феномен „малинцизма“, као преферирање страног на штету домаћег, у Латинској Америци најизраженији управо у

пореде руску реалност са својим погрешним, идеализованим представама о Западу, ту никакви аргументи више не помажу. Рецимо, од руских аутошовиниста Кирби је чуо да „ветерани у Америци не живе испод мостова зато што су сиромашни, већ зато што им је тамо забавно, пошто могу да се друже са својим пријатељима, а заправо сви имају бесплатан стамбени простор који им је дала влада“ (Керби, 2012). „Није битно шта им одговорите“, сведочи Кирби, „само мржећим Русима чињенице не значе ништа – они су чланови `Цркве етничке инфериорности`“ – њима разумна аргументација ништа не значи (Керби, 2012). И још једна одлика коју примећује Кирби: „Руси који су напустили Русију чак и ако живе хиљадама километара од Русије, потпуно изоловани од њене културе, морају да пишу хиљаде постова и сати подкаста – њихов ниво мржње према сопственом роду је толики да га ништа не може зауставити“ (Керби, 2012). Исто је примећено и у Србији: „Аутошовинисти, чак и када напусте земљу, врло често се оглашавају и враћају: тек у додиру са оним што мрзе, они имају осећај да су живи. Без властите земље коју мрзе, они су до словце нико и ништа“ (Владушић, 2014). „Аутошовинизам при свом издизању из презрене средине остаје – силом негативне фиксације – везан за објекат своје мржње (...); аутошовинизам остаје заробљеник омраженог окружења“ (Гајић, 2018: 87).

Теоријско објашњење

Оно што видимо као „глобални феномен аутошовинизма“ (Ковић, 2023) често је сложена појава која се, као што смо рекли, може степеновати (од лаке преференције до мржње), често је скуп сличних феномена с различитим узроцима, а некад је реч и о сасвим различитим феноменима – због чега је, разумљиво, искључен исти тип етиологије.

Објашњења која се дају за инверзни национализам присутан на Западу по правилу су специфична и готово увек непримењива за земље светске (полу)периферије. Лисон, рецимо, мисли да европска самомржња потиче од хришћанства и његовог императива непрестаног суочавања са сопственим и колективним гресима (од којих су неки чак и урођени): „Хришћанство је једну читаву, европску културу васпитавало да људи постану мазохисти“ (Лисон, 2022: 264), па је такво становиште остало доминантно чак и данас када су се западна друштва највећма дехристијанизовала. Ову хипотезу код нас је од-

Мексику, односно да се он нигде другде „не доживљава на тако јасан начин“ (А. Tomasini Bassols A. y Díaz, 2021).

лучно одбацио Ломпар (2022: 396), а питање је колико је она уопште примењива на ваневропска друштва. Друго Лисоново објашњење корен самомржње код данашњег житеља Немачке види у томе што „му његово порекло удара печат кривице, он осећа као да је наследио кривицу свог народа“ – „он настоји да се ослободи тога терета и то тако што претерано, хистерично, признаје све грехе нације. Тиме такав појединац верује да је морално изнад већине чланова свог народа“, што му „обезбеђује привилеговано место међу онима који припадају владајућем слоју Запада“ (Лисон, 2022: 320–321). Ово објашњење, у коме Лисон наглашава терет Холокауста, можда је плазубилно за Немачку – мада је и ту свакако само један од фактора, у мањој мери примењиво је можда и на Србију, али тешко да функционише у случају, рецимо, Мексика или Филипина.

Слично је и с објашњењем америчке ојкофобије, које даје Бекелд. Он мисли да су ојкофобија и ксенофобија феномени који се, током развоја сваке цивилизације, јављају у обрнутој размери. На почетку цивилизације, док је још полетна, млада и агресивна, доминантна је ксенофобија – презир и непријатељство према страном (ми бисмо рекли *национализам*). А како цивилизација стари и малаксава, како улази у фазу декаденције, тако све више јача ојкофобија (Beckeld, 2022: 5) – презир и непријатељство према домаћем (ми бисмо рекли *инверзни национализам*). То исто важи и за националне културе. Док је нација у успону и ниже војничке победе, расте њено самопоуздање, а тиме и презир ка страном. Бекелдови примери су Атина после Персијских ратова, Рим после Другог пунског рата и Немачка после Француско–пруског рата. Али, кад се нација нађе на силазној путањи, кад крене да пропада, кад уследе војнички порази, самопоуздање копни и наступа презир ка сопственом. Примери су Атина после Пелопонеских ратова, Рим у доба позног царства, Француска у време Луја XVI, Британија у XX веку, САД данас (Beckeld, 2022: 7; 11; 13; 159). У овом објашњењу свакако има нечег тачног, али тешко да можемо рећи да су данашње САД, Британија или Немачка, на једној страни, и Мексико, Доминикана и Филипини, на другој, на исти начин „декадентне“ културе и нације – због чега се, онда, у свима њима и јавља истоветан (или сличан) феномен.

Уопште, етиологија инверзног национализма у језгру светског капиталистичког система тешко да може бити иста с откривањем узрока инверзног национализма у земљама (полу)периферије. Стога, кад је реч о овом феномену у Србији, приликом његовог објашњења пре нам могу помоћи увиди, рецимо, мексичких аутора, него америчких. Не само зато што је, значењски, малиницизам

ближи „аутошовинизму“ од „ојкофобије“, већ и зато што су мексички друштвени научници малиницизам врло лепо описали и доиста оштроумно објаснили.

У опису се најпре истиче да се савремени Мексико тешко може разумети без појма малиницизма (A. T. Bassols y Díaz, 2021). Штавише, Гиљермо Хуртадо (Guillermo Hurtado) сматра да се ни данашњи неоколонијализам, уопште, не може разумети без поимања малиницизма, те да је мана савремених студија „деколонијализма и постколонијализма“ управо то што не укључују анализу овог важног феномена (Hurtado, 2022: 49). Та чињеница нам заправо сведочи, сматра Хуртадо, да су и ове студије у теоријском смислу донекле *зајдагоценйричне*, будући да се на глобалном југу вероватно чека да тему малиницизма најпре озбиљно теоријски отвори неки амерички или француски аутор (49). „Да бисмо превазишли малиницизам морамо најпре да деколонизујемо наше начине размишљања“, каже Хуртадо, али нажалост чак се и „већина мексичке интелигенције и даље креће унутар ригидног неоколонијалног система, како спољашњег тако и унутрашњег“ (Hurtado, 2022: 50–51). Малиницизам није само претерано дивљење према свему страном, већ и преузимање онога што се дешава у западним друштвима „као модела напретка“, као и „преузимање сервилних ставова према странцима, праћених самооцрњивањем (*auto-denigración*), приликом поређења с њима“ (Hurtado, 2022: 41). Стога малиницизам најпре „отежава сагледавање стварности онаком каква јесте“ (Hurtado, 2022: 47), а онда постаје и „генератор неправди“ (41; 47), будући да *необјективносй* промовише као главно друштвено мерило (41). Необјективност и неправедност доминирају најпре код просуђивања странаца и домаћих (41), а онда и код избора једних или других домаћих (где су цењенији они који више „личе“ на странце; 46–47). Због тога што утиче на светопоглед и понашање мноштва људи, малиницизам се може ишчитати као „механизам за јачање моћи једног појединца над другим, једне групе над другом, једне нације над другом“ (44). Стога из саме сржи овог феномена произлази и његова *йолийичка* димензија (44).

За Густава Переиру (Gustavo Pereira), пак, малиницизам је феномен који припада области *друшййвене йаийолойије*. Ово друго се одређује као „наметање једне врсте практичне рационалности на друштвени простор који јој је стран“ (Pereira, 2020: 3), односно „на друге друштвене просторе артикулисане другачијом логиком“ (5). То се дешава када се, рецимо, императив профита примени на уметност, или војничка дисциплина на васпитање деце, или универзализам на породичне односе (зашто да се пре нахрани своје дете, а не било

које друго?), или преференција породичности, рођаштва, земљаштва и истоверја на јавну сферу – што онда производи непотизам, расну, етничку и верску дискриминацију... У случају малиницизма образац вредновања преузима се из неке земље Запада као „референтног центра“ (12), па се механички примењује на домаће прилике. Али, висок стандард, добре плате, развијена инфраструктура, не могу се очекивати у друштву које располаже са неупоредиво ограниченијим материјалним и културним ресурсима. Малиницизам је друштвена патологија јер врши „интеграцију (непримерених – С. А.) образаца вредновања у субјективитет“ (2), односно производи нормативна очекивања која су нерационална у другом и другачијем контексту (6; 7). Тиме се ствара читава једна „патологија признатости“ (pathology of recognition; 16, 18) – у Хегеловом смислу те речи (Anerkennung), рађајући самопотцењивање, осећај инфериорности, самопрезир (2; 11), прави синдром „психолошких инхибиција и страхова“ (10–11).

Такав образац се онда „систематски репродукује и перпетуира током времена у новим облицима и новим карактеристикама“ (3), „па постаје претња интегритету субјеката“ (10–11) јер на контекстуално ирационалан начин детерминише њихово понашање (11–12). Рецимо, малиницизам као *ујрађена ђрешка* у перцепцији и понашању доводи до тога да се игнорише или превиђа егоистично и безобзирно поступање референтног центра: империјализам, милитаризам, расизам, неоколонијализам, доминација, експлоатација (потплаћеност) радне снаге, културни хегемонизам... (12). Све се то занемарује и тежи се потпуно некритичком опонашању, јер, „како се чује у политичким и економским дебатама, `то је оно што се ради у свету`, `то је оно што се ради у цивилизованим земљама`“ (“what the countries in the world do”, “what is done in civilised countries”; 12). Инвестиције које из референтног центра долазе у Латинску Америку „виде се као неупитни носиоци напретка и развоја, без обзира да ли је њихов резултат деградација животне средине и исцрпљивање природних ресурса, као у страшном случају широко распрострањених површинских копова“ (12). Такође, „када се надмећу за јавна средства, страним компанијама се даје предност у односу на локалне, чак и ако су њихове перформансе сличне. (...) `Здрав разум` налаже да ће немачка или француска компанија увек бити боља од латиноамеричке“ (14). С друге стране, латиноамеричка корупција и неподношљиве класне неједнакости приписују се првенствено „нашем стању“ и „нашој природи“ (15). Таква перцепција и такво понашање могу се разумети тек преко малиницизма, који је – тачно онако како је то описао Фанон (2017; 2015) – *йоунуџрио* негативну слику себе и позитивну

колонизатора (Pereira, 2020: 12–13). И тек преко феномена малиницизма може се разумети „зашто у Латинској Америци није било успешне *националне буржоазије* способне да води аутономни економски развој“ (Pereira, 2020: 13).

Када је реч о објашњењу појаве малиницизма, њене кључне структуралне детерминанте су колонијална прошлост и неоколонијална садашњост (Pereira, 2020; Hurtado, 2022). У питању су структуралне детерминанте која стварају фукоовске (Michel Foucault, 1926–1984) диспозитиве (*dispositif*) за одређене врсте дискурса и понашања (Hurtado, 2022: 43–44). Њихова је сврха да, кроз контролу субјективности, репродукују поредак доминације (Фуко, 1997) – у овом случају (нео)колонијални поредак (Hurtado, 2022: 43–44). Дакле, малиницизам није никакав провинцијски комплекс инфериорности – у смислу психолошког поремећаја (40), већ системски створен, „делотворан неоколонијални диспозитив“ (45) за одређену врсту осећања, мишљења и деловања (43–44) – „диспозитив за поунутрење колонијализма“ (*un dispositivo para la interiorización del colonialismo*; 46). То је „механизам неоколонијалног система“ (*un mecanismo del sistema neocolonial*; 45), чији је циљ трансформација субјективности колонизованог, његово претварање у посрамљено, несигурно, послушно биће које припомаже у експлоатацији територија и људи – у свом сопственом поробљавању (44–45). (Нео)колонијални апарат је само ту да осигура да нове генерације домородаца што боље интернализују ову лекцију потчињавања (44–45; првенствено у корист САД; 45).

И за Переиру се малиницизам као „процес доминације одржава кроз суптилну интеграцију у субјективитет колонизованих народа“ (Pereira, 2020: 17), а могућа одбрана се састоји у „увођењу когнитивне дисонанце“ (*cognitive dissonance*), преко афирмације аутентичне латиноамеричке културе, чиме ће се поткопати кохерентност малиницистичког светопогледа (Pereira, 2020: 26–27). Переира рачуна на лични преображај (преумљење) – мада је у томе далеко ефикасније лично горко искуство с дискриминаторском културом „референтног центра“ – попут оног које је, својевремено у Јужној Африци, од Мохандаса (Mohandas) направило Махатму (Mahātmā; Радев, 2023). Хуртадо се пак залаже за препознавање и „деактивацију“ (деконструкцију) диспозитива који производе малиницизам, за шта је први корак одговарајућа теорија (Hurtado, 2022: 48–49). А њени основи су радовима Переиरे и Хуртада сада постављени.

Све што је речено за малиницизам у потпуности одговара опису и објашњењу инверзног национализма у Србији. Неоколонијал-

ни положај у коме се налази Србија даје доминантну *компрадорску* класу (Антонић, 2022), а њена идеологија су *ирађанизам* (Стојановић, 1999; Павловић и Антонић, 2008, str. 157–160; Антонић, 2008, str. 51–59), односно „идеологија Друге Србије“ (Антонић, 2011a, str. 59–192; Вучинић, 2012), као и инвертни национализам. Оно што је специфично за Србију, међутим, а што је може бити разликује од Мексика, јесте моменат *класној њрезира*, па и *мржње* дела компрадорске класе према остатку друштва – због чега је управо овде настао појам аутошовинизма (Ћирјаковић, 2021a; 2024), и због чега је он толико широко прихваћен у делу научне и шире јавности. Та изражена емоција је можда израз локалног менталитета, али она истовремено осликава и *социјалну њанику* средње класе у Србији због неуспеха, након 5. октобра, да очекивано брзо достигне стандард немачке или француске средње класе (Антонић, 2012: 39–42).

Наша средња класа још од доба титоизма очекује да има социјални положај једнак оном који уживају средње класе у привилегованом језгру (центру) светског капиталистичког система. То је, наравно, немогуће, јер је недостижна разлика у читавим вековима масивне колонијалне експлоатације и коришћења привилегованог положаја у систему. Наша привреда је инфериорна, наше плате су мале, у сусрету с вођеним западом Србија непрестано доживљава поразе и понижења, изгледа да ћемо ускоро и ми „постати Запад“ су све незнатнији. Ово рађа *озлојеђености* (ресантиман), која се опредмеђује тако што се врши *ѡрансфер* озлојеђености *ѡрема доле*.

„Тај осећај ‘закинутости’, осећај да им припада далеко више од живота него што га тренутно имају, осећај да због одређених социјалних групација и њиховог ‘погрешног’ веровања и ‘погрешног’ понашања не могу да добију оно што је њихово, доводи до снажне агресивности према људима који су оцењени као ‘препреке’ и ‘метње’ на путу ка срећи“ (Антонић, 2012: 41).

Озлојеђеност се усмерава на сународнике из нижих класа, који су криви зато што Србија већ није интегрисана у центар светског капиталистичког система – јер су „националисти“, „одбијају да се суоче са прошлошћу“, „не прихватају тржишну утакмицу“, „нису се ослободили социјалистичког (алтернативно: оријенталног) менталитета“, „не желе у НАТО“, а у последње време и зато што су „русофили“.

Код ресантимана проблем није само у оптуживању ближњег–Другог за нашу патњу, за колективну или личну ускраћеност, већ у томе што вечита озлојеђеност блокира способност превазилажења

саме те ускраћености. Субјекат ресантимана остаје вечно затворен у кругу: тескоба – огорченост – мржња – тескоба, не предузимајући ништа да *истински* промени свој друштвени положај. Он живи у правој „рђавој бесконачности“, у којој сваки нови круг појачава и мржњу и тескобу. То је врста малог пакла, на који су, они који су у њему затворени, заправо сами себе осудили.

Литература

- Аврамовић, Зоран (2018): „Постојање, извори и `самоодбрана` аутошови-низма“, *Лейойис Мајице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 24–35, <https://sn.rs/wxwns>.
- Аврамовић, Зоран (2013): *Родољубци и родомрсци: савремени српски њаири-ојизам и национално дезинијеирајивна мисао и ѡракса*. Београд: Службени гласник.
- Анђелковић, Драгомир (2008): *Српски национални мазохизам: од јујословен-сйва до евроајланијизма*. Београд: Алтера.
- Антонић, Слободан (2023а): „Истина је националистичка измишљотина“, предговор у: Никола Кусовац, *Појлед једној српској националисйе*, Београд: Информатика, стр. 7–15.
- Антонић, Слободан (2023б): *Украјински рај – буђење Царсйва*, Београд: Catena mundi, <https://sn.rs/04tjt>.
- Антонић, Слободан (2022): „Компрадори као део ТНКК: Случај Србије = Compradors as part of TCC: The case of Serbia“, *Социолошки ѡрејлед*, vol. LVI, no. 4, стр. 1169–1191, <https://sn.rs/szcyc> doi: 10.5937/socpreg56–41448
- Антонић, Слободан (2012): *Лоша бесконачносй: ѡрилози социолојији српској грушйва*. Београд: Службени гласник и Досије, <https://sn.rs/k9cdm>.
- Антонић, Слободан (2011а): *Вишијевска Србија*. Београд: Чигоја штампа <http://skr.rs/znEz>.
- Антонић, Слободан (2008): *Кулйурни рај у Србији*. Београд: Завод за уџбе-нике. <http://skr.rs/znEa>.
- Арсић, Бранка (2003): „Срби педери“, *Балкан као мејафора: између ѡло-бализације и фрајменйације*, ур. Душан И. Бјелић и Обрад Савић, стр. 328–351. Београд: Београдски круг, <https://sn.rs/v0cll>
- Beckeld, Benedict (2022): *Western Self-Contempt: Oikophobia in the Decline of Civilizations*, Ithaca [New York]: Northern Illinois University Press, <https://sn.rs/sjz44>
- Baudet, Thierry (2013): *Oikofobie, de angst voor het eigene*. Amsterdam: Prometheus/Bert Bakker.
- Благојевић, Милан (2024): „Потискивање истине о охаеризму у науци и високом образовању Републике Српске и Србије“, „Кулйура ѡнишија-вања и ѡнишијавање кулйуре: српски „случај“, стр. 175–200. Андрић-град, Вишеград: Андрићев институт.

- Брдар, Милан (2012): *Хроника разорене Троје*, књ. 1. Крагујевац: Центар слободарских делатности; Бачка Паланка: Логос.
- Vittachi, Tarzie (1962): *The Brown Sahib*. London: Andre Deutsch, <https://sn.rs/jwuf3>.
- Владушић, Слободан (2023): *Завет и мејалојолис*. Нови Сад: Битије.
- Владушић, Слободан (2018): *Књижевност и коментари: уједињено за оружану побуну*, 2. изд. Београд: Службени гласник.
- Вујадиновић, Драгица (2007): „Шта је рационални национални и државни интерес Србије?“, *Између ауторитаризма и демократије*. Књ. 3 = Национални и државни интерес модерне Србије, уредници Драгица Вујадиновић и Владимир Гоати, стр. 9–28. Београд: Friedrich Ebert Stiftung и Цедет.
- Вучинић, Маринко (2012): *Друа Србија: на мртвој сцени политичке корупције*. Београд: Службени гласник.
- Гајић, Александар (2020): „Српски културни простор пред изазовима будућности“, у *Српски културни простор: устројство, проблеми, вредности*, зборник радова [са скупа одржаног у Матици српској 17–18. маја 2019], стр. 179–193. Нови Сад: Матица српска.
- Гајић, Александар (2018): „`Тајна веза` космополитизма и аутошовинизма“ *Летопис Матице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 78–88, <https://sn.rs/mvwx9>.
- Гордић, Славко (2018): „Аутошовинизам и космополитизам“, *Летопис Матице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 20–23, <https://sn.rs/v7khc>.
- González Casanova, Pablo (2006) *Sociología de la explotación*. Buenos Aires: CLACSO, <http://skr.rs/zGt8>.
- Дамјанац, Милан (2015): *Самомрзећи Срби: српски идентитет у 21. веку*. Шабац: Центар академске речи.
- Деспотовић, Љубиша (2018): „Системски аутошовинизам и процеси цивилизацијске конверзије“, *Летопис Матице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 67–77, <https://sn.rs/lx8fc>.
- Димитријевић, Војин (2007): „Појам националног интереса и међународни положај Србије“, *Између ауторитаризма и демократије*. Књ. 3 = Национални и државни интерес модерне Србије, уредници Драгица Вујадиновић и Владимир Гоати, стр. 29–44. Београд: Friedrich Ebert Stiftung и Цедет.
- Достоевский, Федор Михайлович (2007): *Братъа Карамазовы*. Москва: АСТ, Хранитель, Харвест, <https://sn.rs/6xgr9>.
- Ђого, Дарко Ристов (2024): „Случајна Србија против Небеске Србије“, *Култура јонизације и јонизација културе: српски „случај“*, стр. 117–134. Андрићград, Вишеград: Андрићев институт.
- Ђого, Дарко Ристов (2023): *Завјет и јоризација: српско бојсловље или мејалојолис*. Београд: Catena mundi.
- Ђурковић, Миша (2006): *Крај и јочешак: политика и култура у Србији 1999–2005*. Нови Сад: Stylos.
- Јовановић, Бојан (2009): *Речник јавашлука*. Нови Сад: Прометей.
- Кецмановић, Душан (2001): *Ејничка времена*. Београд: Чигоја штампа и Књижа Круг.

- Кнежевић, Милош (2022): *Српско ђолазишће: слобода, нација, држава*. Књ. 1, Национална перспектива. Београд: Институт за политичке студије.
- Лексин, Владимир Николаевич (2016): *Судьбы цивилизаций и русский вопрос: ойый систёмной диагно́стики*. Москва: Ленанд.
- Lessing, Theodor (1930): *Der jüdische Selbsthaß*. Berlin: Jüdischer Verlag, <https://sn.rs/cdffv>.
- Лисон, Франк (2022): *Презирање сојсџвеној: о кулџуролошкој самомржњи у Европи*, прев. Никола Живковић. Београд: Информатика.
- Ломпар, Мило (2022а): *Дух самојорицања: ѓрилој кријици српске кулџурне ѓолиџике; У сени џуђинске власџи*, 12. изд. Београд: Catena mundi.
- Ломпар, Мило (2022б): „Између традиционалног и глобалног ума“, поговор у Франк Лисон, *Презирање сојсџвеној: о кулџуролошкој самомржњи у Европи*, стр. 379–421. Београд: Информатика.
- Меми, Албер (2015): *Портретџ колонизаџора и ѓортретџ колонизованој* (Portrait du colonisé précédé de Portrait du colonisateur); са предговором Жан–Пола Сартра; превод са француског Бранко Ракић. Вишеград: Андрићев институт.
- Meyer, Dick (2008): *Why we hate us: American discontent in the new millennium*. New York: Crown Publishers.
- Михаилеску, Винтила (2003): „Балканизам духа“ (Vintila Mihailescu, “Balkanism of the Mind”), у Душан И. Бјелић и Обрад Савић (ур.), *Балкан као метафора: између ѓлобализаџије и фраѓментџаџије*, стр. 192–200. Београд: Београдски круг.
- Павловић Душан и Слободан Антонић (2008): „Одговор критичарима“, у *Консолидаџија демократџских устџанова у Србији – ѓодину дана ѓосле*, приредио Душан Павловић, стр. 135–182. Београд: Службени гласник.
- Pereira, Gustavo (2020): “Malinchism as a social pathology.” *Philosophy and Social Criticism*, Volume 47, Issue 10, October 7, <https://sn.rs/u0pk6>.
- Примаков, Евгений М. (1999): *Годы в большой ѓолиџике*. Москва: Коллекџија “Совершенно секретно”.
- Радоњић, Горан (2018): „Између бурета и утопије: фрагменти о космополитизму и аутошовинизму“, *Лейѓоѓис Маѓѓице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 60–66, <https://sn.rs/8h1bd>.
- Рељић, Митра (2018): „О језику (само)мржње у дискурсу одрођених космополита“, *Лейѓоѓис Маѓѓице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 46–59, <https://sn.rs/l18bz>.
- Rimonte, Nilda (1997): “Colonialism’s Legacy: The Inferiorizing of the Filipino“, *Filipino Americans: transformation and identity*, edited by Maria P. P. Root, 39–61, Thousand Oaks: SAGE Publications, <http://skr.rs/zGLO>.
- Rodó, José Enrique (1900): *Ariel*. Montevideo: Imprenta de Dornaleche y Reyes.
- Ruhil, Rohini (2015): “The Roots of “Brown Sahib Medical Men’s” Burden“, *Indian Journal of Community Health*, vol 27, issue no 4, oct–dec, 429–434, <https://sn.rs/6mgm9>.

- Сергеев, Сергей Михайлович (2013): „Как возможна русская русофобия?“, *Вопросы национализма*, №1 (13), с. 66–85, <https://sn.rs/3cypk>
- Scruton, Roger (2004): *England and the Need for Nations*. London: Civitas, <https://sn.rs/smtm9>
- Стојановић, Светозар (2000): *На српском делу Тиџоники*. Београд: Филип Вишњић и Центар за социјална истраживања.
- Стојановић, Светозар (1999): „Nation, Nationalism and Citizenism“, *Filozofija i društvo*, год. XV, str. 13–24.
- Тркуља, Јовица (2024): „Остракизам интелектуалаца у Србији“, *Култура њониишјавања и њониишјавање културе: српски „случај“*, стр. 15–68. Андрићград, Вишеград: Андрићев институт.
- Фанон, Франц (2017): *Презрени на свету* (Damnés de la terre), с француског превела Оља Петронић. Београд: Факултет за медије и комуникације. 0101–X–II–181821
- Фанон, Франц (2015): *Црна кожа, беле маске* (Peau noir, masques blancs), превела с француског Оља Петронић. Нови Сад: Mediterran publishing.
- Феј, Гијом (2012): *Археофутуризам* (L'Archéofuturisme, 1998), превео Петар Метикош, Београд: Центар за изучавање традиција Укронија.
- Фуко, Мишел (1997): *Надзирајћи и кажњавајћи: рођење затвора* (Surveiller et Punir: Naissance de la prison, 1975), с француског превела Ана А. Јовановић. Београд: Просвета.
- Hume, Leonard John (1993). *Another Look at the Cultural Cringe*. Sydney: The Centre for Independent Studies, <https://sn.rs/p3316>.
- Hurtado, Guillermo (2022): „Notas para una crítica filosófica del malinchismo“, *Journal of Mexican Philosophy*, Volume 1, Issue 1 (2022): 39–53. DOI: 10.6084/m9.figshare.19344773, <https://sn.rs/tedtm>
- Ђирјаковић, Зоран (2024): *Прошљив дома сјремни: српски аутошовинизам, њејови корени и њоследице*. Београд: Пешић и синови.
- Ђирјаковић, Зоран (2022): *Неоколонијална Србија: држава и друштво у време Александра Вучића*. Београд: Филип Вишњић.
- Ђирјаковић, Зоран (2021a): *Ојкривање аутошовинизма: од њојаве до њојма*. Београд: Catena mundi.
- Шијаковић, Богољуб (2018): „Стигматизација, идентитет, историјска одговорност“, *Летџојис Мајџице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 36–45, <https://sn.rs/yzfis>.
- Шљукић, Срђан (2020): „Српска култура у сукобу“, у *Српски културни ѡросџор: усџројсџиво, ѡроблеми, вредносџи*, зборник радова [скуп одржаног у Матици српској 17–18. маја 2019], стр. 139–143. Нови Сад: Матица српска.
- Шљукић, Срђан (2018): „Аутошовинизам и сукоб“, *Летџојис Мајџице српске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 13–19, <https://sn.rs/znmvb>.

Интернет извори

- Alispahić, Fatmir (2014): „Bošnjački merhamet ili naivnost?“, *Saff*, 4. jula, <https://sn.rs/klszp>.
- Alispahić, Fatmir (2010): „Šovinistička gamad“, *Minber.ba*, 8. februar, <https://sn.rs/c8hb3>.
- Антић, Чедомир (2010): „Аутошовинисти“, *Полиџика*, 21. октобар, <http://skr.rs/zGyH>.
- Антонић, Слободан (2024): „Војвођани: – ‘нација у настајању’“, *Искра*, 14. март, <https://sn.rs/lh20m>.
- Bangash, Zafar (2005): „The modern Brown Sahibs“, *Crescent International*, 04. 01, <https://sn.rs/pei32>.
- Birt, Yahya (2021): „A Brown Sahib’s Lament: Ed Husain Among the Minarets“, *Medium*, Jun 8, <http://skr.rs/zGyy>.
- Beckeld, Benedict (2019): „‘Oikophobia’: Our Western Self-Hatred“, *Quillette*, 7 Oct, <https://sn.rs/0eiot>.
- Beta (2021): „Glas učestvuje u medjustranačkom dijalogu“, *Vesti*, 10. maj, <https://sn.rs/m6r4o>.
- Brito, Frank Fuentes (2021). „Complejo de Guacanagarix y selección adversa“. *Empírica*, 21 June, <https://sn.rs/iodef>.
- Bursać, Dragan (2023): „Srbija dan nakon izbora: sve je isto samo bosanski Srbi postaje građani“, *Autonomija*, 18. decembar, <https://sn.rs/pbuel>.
- Bursać, Dragan (2021): „Ko nam to dira naše voljene ratne zločince?“, *Ауџоно-мија*, 4. фебруар, <https://sn.rs/4oeir>.
- Ђирјаковић, Зоран (20216): „Час анатомије аутошовинизма (2)“, *Нови Сџан-гапг*, 15. јануар, <https://sn.rs/6fj4l>.
- Ћук, Aleksandra (2020): „Bog voli Srbe s pasuljem i pivom“, *Danas*, 20. juni, <https://sn.rs/3212j>.
- David, Mia (2014): „David: Idemo desno – tradicionalno i nacionalno“ (dnevnik), *Radio Slobodna Evropa*, 31. oktobar/listopad, <https://sn.rs/mwelb>.
- Desai, Rami N (2021): „The brown sahib syndrome: Rising rage of ‘greater Indians’ against rising voices of ‘lesser Indians’“, *Firstpost*, December 10, <https://sn.rs/oexs4>.
- Díaz, Marcos González (2021): „El malinchismo es una enfermedad social de los mexicanos ligada a un complejo de inferioridad hacia lo extranjero“, *BBC News Mundo*, 3 septiembre, <https://sn.rs/skzpi>.
- Dimitrijević, Uroš (2018): „Ceo dan sam se ponašao ‘najsrpskije’ moguće“, *Vice*, 13 januar, <https://sn.rs/5t6v1>.
- Gligorov, Vladimir (2015): „Reči“, *Peščanik*, 26. februar, <https://sn.rs/63mce>.
- Gruhonjić, Dinko (2021): „Nema tu hepienda“, *Autonomija*, 18. jul, <https://sn.rs/neloh>.
- Gruhonjić, Dinko (2011): „Beograde, laku noć!“, *Autonomija*, 1. oktobar, <https://sn.rs/u3635>.

- Gusinac Ajla (2020): „Prof. dr. Sead Šemsović za sebilj.net o bosanskom jeziku i bošnjačkoj književnosti: 'Književnost je majdan iz kojega se jezik kao rudno bogatstvo eksploatiše'”, *Tutin Press*, 5. novembar, <https://sn.rs/q5he7>.
- Hari, Vaisakh E (2018): „VS Naipaul: The brown sahib's lament“, *The Week*, August 12, <https://sn.rs/wu2oo>.
- НО (2023): *Srbija: zarobljeno društvo*, Izveštaj Helsinškog odbora, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, <http://skr.rs/zGlG>.
- Холмогоров, Егор (2016): „Мучительная русскость“, *Я русский*, 8. 5., <https://sn.rs/6youd>
- Holjevac, Marcel (2012): „21 godina neovisnosti, ili zašto Hrvati ne vole sebe“, *Fizzit.net*, 20. listopad, <https://sn.rs/v1djo>.
- Ilić, Dejan (2022): „Špijuni su oko nas“, *Peščanik*, 17. juni, <https://sn.rs/jfaj4>.
- Kapoor, Virender (2020): „Brown Sahib Syndrome“, *LinkedIn*, Nov 16, <https://sn.rs/7atys>.
- Керби, Тим (2012): „Религија самоненависти“, *РосБалії*, 18 июля, <https://sn.rs/j50lq>.
- Kišjuhas, Aleksej (2012): Tviter nalog „Aleksej Kišjuhas @kisjuhas“, 12. oktobar, <http://skr.rs/zGl0>.
- Ковић, Милош (2023): „Аутошовинизам Срба и Руса: илузије јаче од искуства“, *РТ Балкан*, 11. јануар, <https://sn.rs/amzra>
- Krstić, Nikola (2019): „Žene protiv frankenštajnske Srbije“, *Danas*, 19. juli, <https://sn.rs/uoejm>.
- Labović, Ljubeta (2023): „Nenad Prokić: Crna Gora postaje Vučićev atar, na vječnom putu ka EU“, *Pobjeda*, 6. avgust, <https://sn.rs/5ye21>.
- Letica, Slaven (2018): „Zašto mi Hrvati mrzimo vlastitu državu, domovinu, pa i sebe?“, *Večernji list*, 8. ožujak, <https://sn.rs/4qx06>.
- Mariotti, Humberto (2007): “O Complexo de Inferioridade do Brasileiro”, Instituto de Pesquisa BSP, 25 December, <https://sn.rs/iqmrq>.
- Marković, Rade (2023): „Profesija Srbin i evolucija“, *Danas*, 16. juni, <https://sn.rs/p3umh>.
- Milenković, Ivan (2023): „Jedan nesavremeni roman“, *Vreme*, 3. novembar, <https://sn.rs/95eho>.
- Milojević, Nevena (2018): „Imamo Srbiju kakvu zaslužujemo“, Intervju – Vladimir Arsenijević, *Vreme*, 25. jul, <https://sn.rs/gnfm1>.
- Никольская, Татьяна (2017): „Русская самоненависть“, *Русское йоле*, <https://sn.rs/bh1zs>.
- Nonin, Gordana (2023): „Gušimo se u samosažaljenju“, intervju Vladimir Arsenijević, *Vreme*, 21. jun, <https://sn.rs/wzusq>.
- Ofir, Jonathan (2017): „‘Auto-anti-Semitism!’ Naftali Bennett declares war on Jewish self-hatred in Israel“, *Mondoweiss*, August 27, <https://sn.rs/6zfxf>.
- Pantić, Miloško (2023): „Bosanski autobusi i bugarski vozovi“, *Danas*, 19. decembar, <https://sn.rs/u1vxs>.

- Peščanik (2006): „Sloba iz dostave“, emisija, *Peščanik*, 24. mart, <https://sn.rs/zakzh>.
- PP (2019): „Implementacija bosanskog jezika u Prijepolju“, *PP Media*, 25. mart, <https://sn.rs/ksnmv>.
- Радев, Игор (2023): „Браон сахиби међу нама и у нама“, превод с македонског Дарко Андоновски, *Принцип инфо*, 15. март, <https://sn.rs/hk58f>
- Радев, Игор (2020): „Кафеавите сахиби међу нас и во нас“, *Плус Инфо* (Инфомакс.мк), 12. 12., <https://sn.rs/l60yv>.
- RTV (2013): „Gruhonjić: Ko danas pali zastave, sutra će paliti ljude“, *Autonomija*, 14. januar, <https://sn.rs/kuql7>.
- Самсонов, Александр (2022): „Козырев: `У России нет национальных интересов`, *Военное обозрение*, 5 марта, <https://sn.rs/jahp5>.
- Sejdinović, Nedim (2021): „Daško Milinović: I prije i poslije Jugoslavije smo – ništa“, *Al Jazeera Balkan*, 17. jul, <https://sn.rs/0joia>.
- Samardžić, Nikola (2021): Tviter nalog „Nikola Samardzic @username_ns“, 10. maj, <http://skr.rs/zGVA>.
- Свинтила, Владимир (2001): „Генералната мерзост на българския живот“, *Литературен вестник*, 25.04–1.5., бр. 16, <https://sn.rs/ku19v>.
- Šunjić, Vanja (2021): „Dinko Gruhonjić za *Prometej.ba*: Nije getoiziranje nacija počelo samo od sebe, već su ga šovinisti planski proizvodili i vodili“, intervju, *Prometej.ba*, 30. mart, <https://sn.rs/cn0cf>.
- Taranto, James (2010): “Oikophobia: Why the liberal elite finds Americans revolting”. *The Wall Street Journal*, 27 August, <https://sn.rs/9z47v>.
- Ugričić, Sreten (2008): „Uvređeni Srbi“, *Peščanik*, 22. april, <https://sn.rs/36y81>.
- Ugričić, Sreten (2006): „Rodoljublje kao prezir“, *Peščanik*, 30. jun, <https://sn.rs/4ogvw>.
- Uzelac, Ivana (2019a): Tviter nalog „Ivana Uzelac @madreiv“, 4. avgust, <http://skr.rs/zGIS>.
- Uzelac, Ivana (2019b): Tviter nalog „Ivana Uzelac @madreiv“, 5. avgust, <http://skr.rs/zGIK>.
- Uzelac, Ivana (2019c): Tviter nalog „Ivana Uzelac @madreiv“, 5. avgust, <http://skr.rs/zGIE>.
- Uzelac, Ivana (2019d): Tviter nalog „Ivana Uzelac @madreiv“, 5. avgust, <http://skr.rs/zGIU>.
- VL (2018): „Domomrzje se nezaustavljivo širi: Je li previše mržnje i omalovažavanja?“, *Večernji list*, 9. ožujak, <https://sn.rs/o5wmh>.
- Владушић, Слободан (2014): „Глобални оквири аутошовинизма у Срба“, *Нови јолис*, 25. децембар, <https://sn.rs/9a4fn>.
- We (2024): „Cipayo“, *Wikipedia español*, <https://sn.rs/qxxw6>.
- Wh (2024a): „Nacionalna samomržnja“, pododrednica u „Samomržnja“, *Wikipedija na hrvatskome jeziku*, <https://sn.rs/qbx61>.
- Wh (2024b): „Kulturno dodvoravanje“, *Wikipedija na hrvatskome jeziku*, <https://sn.rs/cplc2>.
- Wr (2024): „Смердяковщина“, *Википедия на русском языке*, <https://sn.rs/g9plr>.

Четврто поглавље

Слика Србије у инверзном национализму

У овом поглављу описујем и објашњавам нормализацију слике Србије као „Смрдије“, „Србијатрије“, „Геџованије“, „Четникије“, „Срби-стана“ итд. Механизам овакве негативне аутоимагологије заснива се на хипергенерализацији одређених реалних мањкавости које постоје у српском друштву. Оне пренаглашавањем и понављањем постају опште место негативних (ауто)стереотипа, да би се све завршило представом о супстанцијалној патологији државе, народа и друштва.

„Смрдија“

Када је хрватски кореограф Роналд Савковић назвао Србију погрдно „Смрдијом“, Сергеј Трифуновић то је прокоментарисао: „Потпуно разумем Роналда, који је сјајан тип; (...) преготован момак – ако је то рекао, имао је разлога“ (Espresso, 2018). Међу сликама Србије које емитују наши *браћани свети*, као обавезно место изражавања најдубљег гађења према земљи у којој морају да живе јавља се синтагма „септичка јама“, као и одговарајуће *клезејске* лексеме попут „клоаке“, „гована“ („фекалија“), „чмара“, „смрада“ итд. Када се Љиљана Смајловић усудила да каже да Србија „ипак није најгоре место на свету“ (N1, 2019) – одговорила јој је *инфлуенсерка* „Ksenija“: „Љиљана, ово *јесће* најгоре место на свету. Ово је септичка јама која прелива“ („Ksenija“, 2019).

Али, и у озбиљним „грађанским“ медијима нашироко се користе слични *койрофилни џироји*. Тако у недељнику *Vreme* Иван Миленковић пише да се „ми који живимо у оквиру државне заједнице с именом Србија (...) копрцамо у житкој маси непријатног мириса“ – „овде све смрди“, јер се „читавом једном народу догодило да се (...) данас обрео на дну цивилизацијског казана, сав исполиван сопственим фекалијама“, односно „на дну клоаке“ (Milenković, 2023).

И Недим Сејдиновић, у листу *Danas*, сматра да живимо „у чмару Европе“ (Sejdinović, 2022), „у клоаки од државе“ (исто), „у свињцу, ваљајући се у измету“ (Sejdinović, 2020). Биљана Србљановић у дневнику *Blic* мудрује да смо „као друштво супер, осим што имамо само два проблема: што смо говна и што лажемо“ (Srbljanović, 2022b), док Република Српска „смрди као геноцидна творевина“ (Srbljanović, 2022a).

За Драгана Бурсаћа Србија је „друштво у коме по вертикали смрди све, апсолутно све!“ (Bursać, 2021b), а за Кишјухаса Србија, будући да је „запуштена и заостала, лепрозно воња и ваља се у стајском ђубриву“ (Kišjuhas, 2021a). За Марка Видојковића „Србија је ђубре од државе у дословном смислу“ (Miočić Mandić, 2021), Биљана Стојковић се жали да живи у „устајалом смраду мочваре зване данашња Србија“ (Stojković, 2019), а Никола Самарџић се тужи што је „заглављен у смрдљивој курдско–цинцарској касаби“ (Samardžić, 2016).

Павле Радић такође мисли да је у Србији на делу „свеопшти вишедеценијски смрад“ (Radić, 2021b), чији велики део припада „свеопштем смраду режимских медија“ (Radić, 2023b), док Динко Грухоњић, који воли да о Србији говори као о „свињцу“ (Gruhonjić, 2011a; 2020) – јер, у њој ништа није „незагађено, неконтаминирано, задахом `српског света`“ (Gruhonjić, 2023b) – упозорава да се и опозиција „такмичи не би ли некако засмрдела више“ (Gruhonjić, 2020b).

За Весну Пешић проблем је „у национализмом загађеној Србији“ (Pešić, 2022), с чиме је сагласна Соња Бисерко, говорећи о „општој конфузији и `загађености` целокупног становништва“ (Biserko, 2004: 64). А Динко Грухоњић упозорава да се „задах клеронационализма и шовинизма из Београда поново покушава проширити Балканом“, цитирајући своју познаницу која је ужаснуто рекла: „Тај смрад мора престати!“ (Gruhonjić, 2020b).

Борис Дежуловић пише (Dežulović, 2020a), а уредно преноси *Danas*) о „запишаном светосавском територију“ (Dežulović, 2020b), док је за Игора Бесермењија (*Danas*), „Србија пацовски шпајз“ који ће то остати све док „им не уништиме снове о великој Србији“ (Besermenji, 2020).

Одакле овакав речник? Могло би се помислити да он долази од убрзаног опростачења нашег јавног дискурса, услед чега је коришћење клозетске терминологије постало уобичајено. Међутим, ипак учавамо да се клозетски дискурс готово никада не користи ван одређене, строго омеђене намене. Неприхватљив је, тако, за говор о другим народима, али може за Србе, никако за друга друштва, али може за српско, не за друге државе, али за Србију је у реду, не за америчке (европске) политичаре, али за српске свакако...

Уз клозетски дискурс, варваризација овдашњих „југословенских“ интелектуалаца отрованих антисрбизмом доводи до есенцијализације Срба у оно што је *најодвратније* („говна“), а Србије у топос *конценђиране одвратности* („септичка јама“).

Ова негативна (ауто)есенцијализација може да се учини као плод прерадикалне (само)критичности. Али, аутошовинистички супремациониста који користи овакав дискурс смешта себе на привилеговану позицију *изузећка*, оног који се гади *недостойних других*, оног који призива радикално *чишћење* (санитарну деконтаминацију) ближњих.

Такво супстанцијализовање читавог народа изведено кроз *идејално дехуманизујућу сийимализацију* (јер – шта има горе од свођења народа на „говна“ а заједнице на „септичку јаму“?) није само увредљиво, већ непрестаним понављањем („утувљивањем“) постаје део читавог једног културног обрасца. А преко њега се онда врши *интериоризовање инфериорности*, распрострањење и утувљивање *осећаја недостойности*, подмукло уконачење „духа колоније као духа самојорицања“ (Ломпар, 2018: 75).

Фуко (1998: 116) дефинише дискурсе као праксе којима се *конструирају* предмети о којима се говори, односно као „систем исказа који *конструира* објекат“ (Фуко, 2012: 14; уп. Вујошевић, 2021: 191). Говорећи о Србима као „говнима“ и о Србији као „септичкој јами“, ми заправо конституишемо и идентитет. „Фреквентна употреба у датом дискурсу“ ствара одређене „језичке рутине“ које онда „бивају општеприхваћене“ као „колективна значења“ (Вујошевић, 2021: 192). Тако се и идентитети изграђују управо кроз дискурс и унутар одређеног дискурса (Hall, 2001).

Слушајући, дакле, непрекидно како смо „говна“ ми заиста на неки начин и постајемо „говна“, почињемо о себи да мислимо како нисмо ништа друго до то. Али, таква слика о нама плод је победе наратије аутоколонијалног дела наше елите над другим (само)виђењима. Клозетски дискурс је још једна „застрашујућа медијска и практична демонстрација окупационо-колонијалне моћи у нас“ (Ломпар,

2016: 119). Побеђује нарација о нама као „говнима“ – при чему „*нације* управо јесу *нарације*“ (Саид, 2002: 11). Пошавши од овог Саидовог исказа, Владушић упозорава да „национални идентитет почива на циркулисању једног корпуса прича унутар једне групе“, те да Ренарово схватање идентитета нације као „свакодневног референдума“ ваља читати као „свакодневно потврђивање и афирмисање *једној сисџема нарација у односу на групе*“ (Владушић, 2019: 144).

А овде је кроз „фекализацију Срба“ и „слику Србије као септичке јаме“ (Ђирјаковић, 2022: 234; 2021: 101) у идентитет наше културне и медијске елите (али и нижих статусних група које имају аспирацију кретања навише), уметнут карактеристични састојак „хистеричног гађења према домовини“ (2021: 91). То није само некакав „хипертрофирани српски национални мазохизам“ (Вучинић, 2012: 56), већ је реч о типичним „*иђројима колонијалној самојрезира*“ (Ђурковић, 2012).

„Србијатрија“

Осим слике Србије као „септичке јаме“, у уобичајене аутошовинистичке тропе спада и „клеветнички наратив о Србији као *иђешко болесном*, у суштини *неизлечивом друштву*“ (Ђирјаковић 2022: 236).

Идеју „Србије“ као „психијатрије“ (у смислу *луднице*), Никола Крстић изражава термином „Србијатрија“ (Krstić, 2020; 2021; 2023). Он у својим редовним колумнама у листу *Danas* представља Србију као „болесника, који не жели да се излечи, напротив, ужива попут Ханибала Лектора у својој психопатији“ (Krstić, 2023a). Пошто „здравом разуму више нема места овде“ (јер се здрав разум у Србији „посматра као страно тело“; Krstić, 2023a), а што доводи до честих „психотичних епизода“ (Krstić, 2023a), ЕУ мора стално Србију да позива „да престане да прави лудости, попут помахнитале грдобине“ (Krstić, 2023a).

Ова слика Србије као луднице уобичајена је у дискурсу тзв. грађанске Србије. Биљана Стојковић данашњу Србију назива „загађеном лударом“, поредећи је са „колективним лудилом Трећег рајха“ (Stojković, 2020), Павле Радић говори о нашој „испалости из разума“ (Radić, 2023a), а Владимир Арсенијевић мисли „да је реч о једном колективном менталном обољењу“ (Arsenijević, 2023a). Динко Грухоњић објашњава да је у Србији „грађане немогуће пробудити из националистичке коме“, будући да „не постоји чаробни штапић којим је могуће ријешити то лудило – јер, то јесте једно потпуно лудило, једна готово колективна хистерија“ (Gruhonjić, 2023a).

„Србија се одавно масовно отцијепила од нормалности“, каже даље Грухоњић, а главни узрок тог „менталног загађења“ (Gruhonjić, 2021) је, наравно, *српски национализам* који, како секундира Снежана Чонградин, оставља „трајне последице на мозгу“ (Čongradin, 2019). „Србија је болесна земља која се није опоравила нити од национализма, нити од претензија на суседне територије“, оцењује и Александар Попов (Поров, 2023), „Србија је дубоко, дубоко обољело друштво“, сагласан је и Драган Бурсаћ (Bursać, 2021b), „реч је о болесном једном друштву“, потврђује и Динко Грухоњић (Gruhonjić, 2011b), „Србија ће бити још дуго болесно друштво“, „болесна земља“, мисли и Јелена Диковић (Diković, 2023).

„Ко ће лијечити народ болесни“, пита се забринуте Драган Бурсаћ, „ко ће лијечити три деценије злочином и злом инфициране људе – милионе њих?“ (Bursać, 2021a). „Србија не одустаје од мржње, претњи, болесних идеја“, згрожен је и Бојан Тончић (Tončić, 2022), „ми не живимо у демократском друштву већ друштву које је дубоко болесно“, рећи ће и Драгана Рашић (Rašić, 2023), Србија је „од национализма, клерикализма и анахроног конзервативизма обољело друштво“ (Radić, 2023c), и има „статус болесника с којим Европа не зна шта ће, који у инфицираном стању држи цели регион“, упозорава Павле Радић (Radić, 2021a).

„Ово ванредно стање (2020 – С. А.) показује пре свега колико смо ‘болесни’ као друштво, и то лечење тек нам предстоји“, каже Бранкица Станковић (Stanković, 2020), „Србија је данас болесна земља“ пише Александар Фатић 2022. године (Fatić, 2022), али – у односу на то време – данас (2023) „друштво је још болесније“, тврди Драгица Станојловић (Stanojlović, 2023).

Користе се и друге слике везане за ментално здравље. Никола Самарџић каже да је у Србији „у току процес опште интелектуалне регресије“, услед чега смо постали „политичка заједница с посебним потребама“ (Samardžić, 2022a), „ово друштво је дубоко дегенерисано“, рећи ће и Динко Грухоњић (Gruhonjić, 2013); „српско друштво је поремећено по вертикали – од патријарха, па до хулигана“, вели Драган Бурсаћ (Bursać, 2021b), „овде је насиље културни код, психолошки механизам, инструмент комуникације (...) поремећеног друштва“, тврди Сташа Бајац (Jorgačević, 2023).

У том смислу Сретен Угричић наглашава да „у Србији може оно што нигде не може, оно што би другде било незамисливо, непојмљиво, док истовремено не може оно што другде и може и уобичајено је и подразумева се“ (Ugričić, 2009). Павле Радић то назива „националистичким делиријум тремансом, који код Срба траје преко тридесет година“ (Radić, 2023a).

„Живимо у ненормалној земљи“, слаже се и Милан Ћулибрк (Ćulibrk, 2023), „у земљи која ратује са стварношћу“, додаје Теофил Панчић (Pančić, 2023), док у листу *Danas* читамо наслов – иначе без икаквог основа у тексту – „Борис Лијешевић режира *Беснило* по култном роману Борислава Пекића, великана који је доживео беснило сопственог народа“ (Radosavljević, 2023).

Омиљени антитетички пар наших грађаниста је „нормално – ненормално“, при чему се други члан овог пара резервише обавезно за Србе и Србију. Србија је „од нормалности одметнута држава“, рећи ће Павле Радић (Radić, 2023d), „већинска Србија је обрнуто пропорционална свакој врсти нормалности“, сложиће се и Динко Грухоњић (Gruhonjić, 2020b). „У нормалним државама...“ (Milenković, 2023) – омиљен је почетак реченице наших грађанских мислитеља који стање у Србији приказују као *абнормалну* негативну изузетност.

У Србији, наравно, нису сви ретарди, постоје (истина ретко) места као и периоди нормалности. „Центар за културну деконтаминацију јесте већ петнаест година оаза нормалности“, истиче Драган Великић (Великић, 2010), а од 5. октобра „до убиства Зорана Ћинђића (...) Србија је ишла ка нормалној земљи“, што је код свих пробудило наду „да ћемо ми постати нормална земља“, уочава Кокан Младеновић (Sudar, 2021). Али, то су, ето, били и остали само ретки изузеци.

„Већ 35 година не можемо да живимо као сав нормалан свет“, жали се Динко Грухоњић (Gruhonjić, 2023c), „далеко смо од нормалног европског друштва“, наглашава Аида Ћоровић (Ćorović, 2023), па „нико нормалан више не жели да прави породицу у Србији“, каже Александар Рокнић (Roknić, 2023), а *Danas* то извлачи у наслов. Јер, док је национализам, „Србија никад неће постати нормална земља“, уверена је Бојана Ватић (Vatić, 2020), због чега се не може „Србија – српско друштво – вратити међу нормалан свет“, додаје и Павле Радић (Radić, 2023a).

Но, кад ми тако говоримо о себи, зашто не би и други. Тако Миљенко Јерговић, у интервјуу листу *Vreme*, оцењује: „Нема сумње да је Хрватска данас нормалнија земља од Србије“ (Kostić, 2006), док *Slobodna Dalmacija* у наслов ставља питање, у чему је радосно следи и *Danas*: „Зашто се Србија опет толико труди да буде ненормална држава?“ (Ljubičić, 2023)¹³⁹.

¹³⁹ У самом чланку наводе се неидентификовани „српски повјесничари“ који „кажу да се Србија толико труди да буде ненормална држава“, и „питају се има ли шансе да се [Срби] икада врате на нормалан пут“ (Ljubičić, 2023).

Ето, тако је „нормалносћ“ постала једна од најотровнијих речи у српском језику“ (Ђирјаковић, 2024: 15), „једна од кључних камуфлажних флоскула неоколонијалног новоговора“, преко које се „отпор уоквирава као патологија, а другачије мишљење као симптом болести“ (Ђирјаковић, 2021: 111).

Неко би могао да помисли да је оцена како неко „није нормалан“, или пак да нешто „није нормално“, код нас одавно већ постала узречица на коју не треба да се обраћа пажња. Разлика је, међутим, у томе што се овде читаво једно друштво, или управо *ѿај* одређени народ, упорно и консистентно, проглашавају ненормалним. То првенствено чини наша *комѿрадорска* (ауто)колонијална елита (Антонић, 2022) – „идеолошки протагонисти нашег вишеструког колонијализовања“ и „стипендирани протагонисти идеологије глобализма“ (Ломпар, 2016: 110). Невоља је у томе што припадници те номенклатуре „српско друштво уоквиравају као неизлечиву патологију која може бити кроћена само *сѿалним заѿадним мешањем*“ (Ђирјаковић, 2021: 138).

Као што то објашњава и Слободан Владушић, компрадорска елита свако заступање другачијег мишљења, свако коришћење неког другог дискурса – а не „Дискурса“ (једино дозвољеног, западноцентричног, политкоректног наратива), сваки дискурзивни отпор – чак и најбезначајније поновно *не*, третира као *болесѿ*, као *лудило*, док носиоци таквог мишљења или дискурса бивају означени као *болесници* и *лудаци*. „А ту већ постоји ауто–пут који води од историје лудила до надзирања и кажњавања“ (Владушић, 2018: 114).

При томе се користи реторички трик који почива на низу неоправданих уопштавања:

1. појава *х* је израз социјалне патологије;
2. за негативне појаве крива је власт;
3. власт је патолошка;
4. власт = држава;
5. и држава је патолошка;
6. народ толерише *ѿакву* власт;
7. и народ је патолошки;
8. заправо, цело је друштво патолошко.

Сваки корак у овом извођењу је погрешан, јер се заснива на *хиѿерѿенерализацији*. Последица је радикална експанзија негативних (ауто)стереотипа који чине срж *кулѿуре* аутошовинизма. Кад год наићете на неку негативну појаву, ви ћете је објаснити *суйсѿанцијалном ѿаѿолоѿијом* и државе, и народа, и друштва. И тако данас, сутра

и прекосутра. И тако у десетинама ТВ емисија и на десетинама портала. И тако из стотине грла, рачунара и телефона...

На тај начин обезбеђује се доминиција „стереотипа у јавном дискурсу који чине сувишним свако доказивање и расуђивање“, омогућавајући „неосновано супстанцијализовање“ (Шијаковић, 2018: 38). „Функција стереотипа“, објашњава даље Шијаковић, „јесте да дјелују као *семантичко заробљеништво*“, они обезбеђују „стигматизацију и семантичко поробљавање“ (исто). Тиме онај „ко има моћ да влада семантичким пољем“ утиче на публику која треба да „изгради менталну (когнитивну) мапу стварности“ (Шијаковић, 2018: 38; 43).

Управо преко тог механизма нормализује се имагологија Срба као опасних „лудака“, које ваља одвојити од *нормалној* света – или им поставити старатеља.

Али, Србима не треба старатељ – јер, ми нисмо малоуман народ. Штавише, интелигенцији смо но што нас представљају прозападни натурализатори наше колонијалне ситуације. То се лепо видело по избијању Украјинског рата – народ је одмах савршено разазнао ко је ко, и шта је шта. И у том чврстом уверењу остао до данас (видети податке из седам истраживања јавног мњења у Антонић, 2023: 214–217). Како је то за некога тешко. А како је то за некога лепо...

„Гецованија“

Осим слике Србије као *сејичке јаме*, а Срба као *умоболника*, омиљено место у нашој „грађанској“ имагологији је слика Србије као пећински *йримитивне* и варварске земље.

Овај вид наводно критичке ауторепрезентације – а који је, дакако, тек сноберско сигнализовање врлине (*virtue signalling*) – најчешће се формира око пара *йримитивни Срби – цивилизовани свет* (а свет = „Запад + ја“).

Србина–Балканца као непоправљивог, антиевропског примитивца препознао је још Радомир Константиновић у *Философији љаланке*: „Култура балканска је примитивно–традиционалистичка, што значи да није рационалистичка и техницистичка и да, самим тим, њена будућност ни у ком случају не мора да буде европска“ (Konstantinović, 1981: 353).

Као што нам то објашњава Ненад Прокић, овај наш „затуцани народ“ је тај који, без обзира на сва непочинства власти, „сноси основну одговорност за свеопшту заосталост у Србији“ (D. B. 2020) – „такав народ је сам крив што ствари иду наопако“ (GDF, 2020). „У

Србији се од читавог Доситејевог просветитељства изгледа примио једино – кромпир“, констатује Алексеј Кишјухас (Kišjuhas, 2020), због чега смо „друштво које је материјално и духовно сиромашно“ (Kišjuhas, 2021b). Уз то природно иде и „дијагноза стања колективне хипнозе, гарниране простотом и глупошћу. Генетски имбецилизам, можда?“ (Топчић, 2021).

„Србија је примитивна заједница у којој влада закон јачег“, стоји наслов у листу *Danas* (Miletić, 2020), „цела Србијатрија је и даље заражена пећинским идејама“, уочава Никола Крстић (Krstić, 2023b), „цивилизацијски се нисмо померили од средњег века“, згрожена је Вања Ђурић са N1 (Апро, 2020). Србија је „цивилизацијска рупа“ (Јовановић, 2019), ми смо пример „испалости из цивилизације“ (Radić, 2023a), „свједочимо новом отцјепљењу Србије од цивилизованог свијета“ (Грухоњић, 2023a)), „упозоравамо грађане да им се ближи нова изолација од цивилизованог света“ (Грухоњић; NDNV 2023), „на делу је повратак у етничко варварство и трибализам“ (Kišjuhas, 2022a)

„Људождерски варвари!“ – даје *Danas* наслов тексту у коме се каже да „док се све око нас урушава и распада, ми (Срби) попут људождерских варвара певамо и играмо“ (Krstić, 2022a). Истина, предстојећи избори су „последња прилика да Србија постане цивилизована земља“ (Marković, 2023), али то је тек крхка нада будући да, како је још раније уочено, „у Србији поново одлучују милиони неписмених“ (Samardžić, 2008) – овде је на делу „неспособност већине да рационално просуђује“ (исто). „Народ је полуписмен у највећем делу“, сагласна је и Весна Пешић, због чега је „у европској цивилизацији Србија примитивно друштво“ (Balać, 2020). „Дивље друштво“ – зове се њена књига о савременој Србији (Pešić, 2012). Толико смо скудоумни да уопште не разумемо свој положај: „Поцркали бисмо од глади да нема ЕУ“, каже Весна Пешић, а *Danas* извлачи у наслов (Diković, 2022a).

Посебно су српски националисти „против свега цивилизованог и модерног, и покушавају да Србија остане у црној рупи“ (Olenik, 2023). На делу је „примитивно србовање које је неподношљиво“ (Radić, 2023e), ми смо „српско националистичко антидруштво“, наспрам ког стоје „узалудни покушаји Латинке Перовић да се стока изведе из крда“ (Vidojković, 2022).

„Српски националисти добрим делом мрзе туђе културе јер су необразовани“, објашњава примитивну природу српског национализма Биљана Србљановић: „Не знају језике – о чему да разговарамо са тим људима? Да би се кандидовао за било какво мишљење о било чему, мораш знати барем два светска језика. То је просто елементарна ментална хигијена“ (Alo, 2013).

Какви су нам националисти такав нам је и народ, па у Србији, како тумачи Бранка Арсић у књизи првобитно објављеној на енглеском, има „реченица којом се Срби радо обраћају странцима: `Говори српски да те цео свет разуме`“ (Арсић, 2003: 330). Шта да се ради када је у Србији на делу „морално запуштена, идеолошки задригла, историјски необразована и политички бесрамна већина“ (Srblijanović, 2020a).

Генерално, Срби изгледају као да су „данас једини европски `Индијанци` неспособни за уређену државу, у дубоком раскораку са вредностима модерности и Запада“ (Kišjuhas, 2023a). „Србија не постоји као модерна политичка заједница“, сагласан је и Срђан Милошевић, она „нема ништа од садржаја који једну државу чине државом у 21. веку – она је на нивоу неког прелазног облика између поглаварства и протодржаве“ (Milošević, 2022). И „српско друштво је далеко од било каквих темеља друштва“, додаје Војин Радовановић, то је „друштво које не постоји, како је то пре коју годину приметио Светислав Басара“ (Radovanović, 2022).

Препуштена самој себи, с националистичком елитом и примитивним народом, јасно је да Србија нема будућност. Она је „без демократских традиција, склона једноумљу и самовлашћу, притом са тешким злочиначким наслеђем“ (Tomislav Marković, 2023b), при чему се „цела земља одавно претворила у поприште пустахилука и хајдучије“ (Tomislav Marković, 2023a). „Србијанско друштво је претполитичко друштво“, указује и Соња Бисерко (Biserko, 2004: 346), „не постоје снаге у Србији које би могле да изнедре позитивне промене“ (Biserko, 2004: 272).

„Нижи слојеви у Србији су дубоко ауторитарни и патријархални, светлосним годинама удаљени од прогресивне и просвећене левице, ти слојеви не могу да буду агенс било каквих промена“, сагласна је и Весна Пешић (Pešić, 2015). „Србија је изгубила трку и са временом и са историјом, па тако и могућност да рационално промишља сопствене реалне интересе и да тражи решења у складу са захтевима времена“, тврди се у заједничком обраћању 50 јавних личности, које су потписали, између осталих, и Соња Бисерко, Дубравка Стојановић, Бошко Јакшић, Филип Давид, Миливој Бешлин... (Congradin, 2023).

Тако добијамо заокружену слику примитивне земље, неподобне за модерни свет, којој треба старатељ – било у лику позападњачене елите, било у виду странаца са Запада, најбоље обоје. У овај дискурс *уграђен* је вечни положај инфериорности, као оправдање колонијалне управе над једном варварском земљом и над њеним примитивним народом (Шијаковић, 2013: 152–153).

Захваљујући медијима, овај дискурс продире дубоко у друштво, налазећи на плодно тло у аспирационим слојевима који очекују привилегије средњих и виших класа Запада. Поготово припадници наше средње класе лако падају на њега, будући да обично пореде своју земљу, чије све мане одлично познају, са земаљама у којима су провели три дана на летовању. Тиме логика „да није ових наших примитиваца, сад бисмо јели кавијар и пили свеже цеђену поморанцу на Брионима“ оснажује дискурс: „Срби примитивци – западњаци цивилизовани“. А наречени дискурс постаје један од ослонаца разгранате културе аутошовинизма.

Наравно, једна од функција овог дискурса је и потврда оправданости сопствених класних *привилегија*, пошто је он „обележје дистинкције која треба да потврди класне и статусне хијерархије и доминацију“ (Ђирјаковић, 2021: 214). Нема ничег природнијег него да „цивилизовани“ управљају „примитивнима“, а све остало је – како је лепо рекао судија Мајић објашњавајући чудовишност помисли да људи са основном школом иду на летовање – „то је мешање карата социјалних, то није нормално, то нигде не постоји, то једноставно није реално“... (Espreso, 2020).

Друга функција је затирање сваке идеје да демографски најбројније ниже класе могу да се било шта питају у друштву и политици – па чак ни да њихово мишљење у јавности уопште буде саслушано. Јер, „зашто би неко обраћао пажњу на оно што говоре особе које су успешно представљене као инфантилне, запуштене, заостале, дивље или геноцидне?“ (Ђирјаковић, 2021: 154).

И трећа функција је, дакако, „зазивање просвијећеног патроната неког фантазматског *уређеног Зайага*“ (Ђурковић, 2012). То је реликт ЕУ идолатрије, на којој се и даље инсистира, и поред белоданог банкротства бриселске моћи у украјинском конфликту. Тиме се ментално уконачује инфериорни положај који је добро описао онај високи бриселски званичник: „Једном када земља поднесе молбу за приступање ЕУ, она постаје наш роб“ (The Economist, 2004: 7).

Заборавља се да су Срби вероватно једини народ у Европи чијим самосталним државама никада нису владале стране династије. Ти примитивни, варварски Срби. Та „Гецованија“.

„Четникаја“

Не само да је Србија, према перјаницама аутошовинизма, земља умоболника („Србијатрија“) и примитиваца („Гецованија“), она је и земља злочинаца и убица („Четникаја“).

„Србија је четничка држава“, објашњава Ђокица Јовановић, у којој се „већ у школама регрутују мали четници“ (Autonomija, 2018). Још у 2. св. рату, „Србија је била већински квислиншка“, заправо „троструко квислиншка: ту су били и недићевци, и љотићевци, и четници“ (Gruhonjić, 2023d), а и данас је „већинска Србија масовно прочетничка, пронедићевска, а богами и прољотићевска“ (Gruhonjić, 2019). На делу је „тридесет година повампиреног четништва“ (Kišjuhas, 2021c), односно „ново ‘повампирење’ четништва у Србији“ (Gruhonjić, 2023e). Због тога је „Србија уморна од свог распојасаног четништва“, „уморна од костију и лобања по масовним гробницама“ (Kišjuhas, 2021a).

„Можда ће неко казати да је народ у Србији глуп и необразован, али непогрешиво препознаје најјаче четнике на терену и даје им глас – све ове деценије“, објашњава Драган Бурсаћ (Bursać, 2023a). Јер, не само власт већ и „србијанска опозиција“ има „своје прочетничко гласачко тијело“ (Bursać, 2023a), док у српским градовима „са зидова смрде четници и остали фашисти“ (Gruhonjić, 2021b).

Соња Бисерко је, после 5. октобра, објашњавала да „српском народу предстоји (...) суочавање са четништвом, које је гурнуто под тепих“ (Biserko, 2004: 120). Пошто то није урађено, данас смо у ситуацији да Драган Бурсаћ мора да упозори „како ће четничке терористичке хелије на Балкану бити много активније у 2024. години“, те да због бројних четничких терориста више „није питање хоће ли Србија покренути неку врсту ланчане реакције која може довести до балканског рата, него на који ће начин то урадити“. „Једина баријера цунамију зла“, апелује Бурсаћ, „јесте проактивно дјеловање НАТО пакта“ (Bursać, 2023b).

„Српска православна црква је један од главних креатора и стубова (...) рехабилитације четништва“, објашњава Александар Секуловић, потпредседник Савеза антифашиста Србије, због чега „ми који смо против четништва и историјског ревизионизма представљамо илегалне организације“ (Gušić, 2017).

Овакве фантастичне тврдње, дакако, немају никаквог ослоња у стварности. Где је то, када и како утврђено да је Србија „четничка земља“? Или, да је већина грађана „прочетнички оријентисана“? Откуд то да данашњом Србијом влада монархистичка идеологија Краљевине Југославије, од пре седамдесет година? Несумњиво, све су то пропагандне сомнабулије – од „четничких терористичких хелија“ и „регрутације малих четника“, до антифанти „илегалних организација“.

Ознака Србије као „четничке земље“, међутим, не произилази из карактера идеологије, колико из дубинског зла које почива у друштву и становницима ове земље.

Српско друштво је, наиме, „несавесно и скарадно“ (Kišjuhas, 2021d), „дехуманизовано“ (Suša, 2021), „већинска јавност у овом казамату ужива у свестраном мртвилу, јаду и чемеру“ (Krstić, 2022c), „Србија дефинитивно више не познаје срамоту као осећање“ (исто), будући да је „последње упориште за хуље и крвопије“ (Krstić, 2021a), ми смо „земља са највише ратних злочинаца по глави становника“ (Грухоњић; Autonomija, 2023a), ми смо „Србија гњида, никоговића, злочинаца, еугеничара“ (Bursać, 2021c), „Србија над чијим се небом вије црни барјак злочиначки“ (исто).

„Изопаченост перцепције великог дела становништва је неопи-сива“ (Биљана Стојковић; Congradin, 2022), власт од „великог броја становника ове државе, уз њихов пристанак, прави моралне иди-оте неспособне да разликују елементарно добро од исконског зла“ (НДНВ и ХО; GV 2023), „ми смо једноставно народ који убија своје и то је један од ретких континуитета у нацији неспособној да памти“ (Srbijanović, 2023), „у Србији су свагда људи с вољом за дискримини-сање били већина“ (Гордана Чомић; Gojgić, 2021: 20:26–20:30), ми смо „зверињак“ (Sejdinović, 2022), „земља силоватеља“ (Dejan Ilić, 2022a), „у Србији људски живот не вреди пишљивог боба“ (Snežana Miletić, 2023), „србијанско друштво је импрегнирано злочином и кримина-лом“, а „Република Српска је творевина утемељена на злочину“ (Бисерко, 2004: 156; 405).

„Само је Србија та црна рупа у којој је оно што је свугде другде накардно и изопачено, управо нормално и пожељно“ (Teofil Pančić, 2022), „ми смо црна рупа Европе, депонија зла, мржње и лудила“ (Чедомир Јовановић; Jovović, 2022), „српско друштво је створено по мери најгорих“ (Tomislav Marković, 2023c), ми смо „труло, дезоријентисано друштво, изграђено на брду лешева“ (Marković, 2021), овде је „држава разбојничка пећина“ (Marković, 2023c), „са накардним системом који је успостављен још на Осмој седници, а потом учвршћиван кроз ратове, злочине, пљачку и уништење“ (Marković, 2023d), „српски свет је у својој основи масовна гробница и њиме руководе једино убице и пљачкаши“ (Kišjuhas, 2022), у Србији „одрастају генерације које једва чекају да саучествују у злочинима које су починили њихови очеви“ (Kišjuhas, 2021b).

„Србија је доследна већ 35 година: увек је, уз веома ретке изу-зетке, на страни зла“, „политика Србије је авангарда зла“, „Србија је генератор зла у овом делу Европе“ (Грухоњић; Autonomija, 2023b).

„Србија је мрак, готово неповратно изгубљени Мордор, опустошена, милитантна и фашизирана московска губернија на Балкану“ (Бобан Батрићевић; Antena M, 2024). „Будаласта натукница о небеском народу се масовно примила у широким масама, а идеја да смо ђавоље племе, да нас је Сатана створио по образу своме како бисмо му служили – нема право грађанства“ – „ником не пада на памет да је изопачено створење, зло и покварено до сржи, ђавољи накот“ (Tomislav Marković, 2023e).

Као „ђавоље племе“ и „ђавољи накот“ ми смо непрекидна опасност за све околне народе. И док су „неки европски народи рушили берлинске зидове, *неки* се наоружавао“ (Kišjuhas, 2023b), јер „ми смо једно аутократско друштво које је увек рачунало са војном силом“ (Latinka Perović, Autonomija 2021), „Србија је држава која провоцира ратове“ (НО, 2023: 25), не само да је „Милошевићева Србија“ спадала у „злочиначке државе које убијају и сатиру све око себе“ (Tomislav Marković, 2023f), већ се и данас „млада српска крв, погодна и потпирана од стране клерикалних фашиста, нахушкава на нешто што може изазвати Армагедон огромних размера“ (Hanibal Kovač, 2023), због чега је „Србија главни узнемиравајући фактор на Балкану“ (Весна Пешић; Beta 2021).

„Ако се укаже прилика и ако се опет неким чудом до зуба наоружамо, ето нас код вас да вас опет кољемо. И успут опљачкамо и пренесемо ваше фабрике, аутомобиле, фрижидере, веш машине и црепове код нас“ (Gruhonjić, (2023d). Уз то, „Србија је рускоколонијална земља у којој влада култ Владимира Путина и масовна подршка убијању и сатирању Украјине“ (Tomislav Marković, 2023g), „Србија је Путинов тројански коњ у срцу Европе, руски носач авиона на Балкану“ (Gruhonjić, 2023d). Зато Бурсаћ мора да тражи „проактивно дјеловање НАТО пакта“ (Bursać, 2023a), јер је „друштво постало немоћно да се избори са злом које је само изнедрило“ (Tomislav Marković, 2023h). „У Србији влада неки погрешни облик живота, Србија је земља која се одлучила на пропаст. Та одлука није од јуче, она се брижљиво негује од памтивека“ (Nenad Prokić, 2023).

Оваквом вишедеценијском (ауто)пропагандом нормализована је представа о Србима као балканским демонима зла. „Слике о непоправљиво крвожедном и патолошком народу постале су нешто нормално и очекивано, говор мржње с којим смо се саживели“ (Ђиријаковић, 2021: 218). Данас су у тој пропаганди Срби, баш као и деведесетих, *вампири* за које је само питање кад ће поново устати из гроба и опет се бацити на јадне, немоћне комшије.

Као што је то лепо уочио Томислав Лонгиновић, „медијске мреже на Западу утемељиле су *србе* као постмодерну инкарнацију вампира“, „као најстрашнију напасничку расу у Европи“, „као колективитет чији вампирски повратак из ‘давних столећа’ заслужује само један, одлучан и моћан одговор онога што Мадлен Олбрајт назива ‘тако величанственом војском’“ (тј. НАТО; Лонгиновић, 2003: 64; 67).

Срби су проглашени хордом ван закона, којој нема опроштаја нити искупљења. У том циљу, све што може носити име „српско“ изједначено је са *чејнишијвом*, како би се извршила „криминализација српског становишта“ (Ломпар, 2018: 119). Као што примећује Никола Маловић, пропагандно је произведена „криминализација сваког симбола, сваке традиције, сваке културе, историје, самог постојања и цијелог народа; а кад се криминализује цијели народ, онда креће *одсјрел* тог народа“ (Маловић, 2020).

Најгоре с овом пропагандом, за коју смо видели да долази из важног дела овдашњих медија, није само то што даје трајни алиби свим околосрпским шовинизмима. Најгоре је што је у делу домаће јавности, бесомучним понављањем ових подлости, изграђена *култура аутишовинизма* (Ђирјаковић, 2024: 10; 53; 162–163). У тој култури ништа не успева, осим мрзости и злобе према ближњем. Из ње се ништа не може разумети – ни свет који се убрзано мења, ни наше место у њему. Једна глупа и отровна култура (Антонић, 2024б; 2008). Тужно.

„Србистан“

Реч је о стигматизацији Србије као *оријенталне касабе* у сред Европе.

Тако, Соња Бисерко даје наслов својој књизи *Србија на Оријенту* (Biserko, 2004), Алексеј Кишјухас један свој коментар назива „Србија у Азији?“ (Kišjuhas, 2022b), објашњавајући да је на делу „претварање европске Србије у азијски Србистан“, Емило Павловић пише о нама као о „Србистану“ (Pavlović, 2019), а и Перо Јововић презриво зове Србију „Србистан“ (Jovović, 2020), Никола Самарџић за Београд каже да је „смрдљива курдско–цинцарска касаба“ (Samardžić, 2016). Латинка Перовић вели да „Србија и даље има ту нахијску душу, имала је то и у време социјалистичког периода (...) али, она данас то такође има“ (Perović, 2021), због чега онда и Зоран Вулетић говори о „нахијској души Србије“ и о „Србији у проклетој авлији“ (Vuletić, 2022), а Никола Крстић о „србијанском вилајету“ (Krstić, 2021b)...

Овај „унутрашњи оријентализам“ (Ђирјаковић, 2021: 153) наше Друге Србије делимично води порекло из Константиновићевог појма *йаланка*, као „шифре за османску, `србијанску` Србију“, „један од синонима за антиевропске окове, `пусто турско` утопљено у `ружно српско`“ (исто 55). Наравно, „*унутрашњи оријентализам* има исте претензије, као и онај оригинални, западњачки“ – „њиме се оправдава доминација над наводно претећим и нецивилизованим, оцрњеним сународницима“ (исто 154).

Заправо, оријентализација Другог на југоистоку Европе увек подразумева имплицитну само–окцидентализацију (Бјелић, 2003: 20). Она „нуди говорницима предност у погледу смештања себе на привилеговану граничну линију“ (Мочник, 2003: 115). Томе служи есенцијалистичка дихотомија другосрбијанске (само)идентификације: „ми/Европљани – ви/Азијате/Балканци“ – типични пример „концептуалне схеме која идеолошки посредује доминацију `Запада` над `Оријентом`“ (исто 114).

Савремени српски случај је, међутим, специфичан због *двосмислене оријентализације*. То је примећено још деведесетих година, када је Србима, уз културални османски багаж, прикачена још и азијатска суровост у злочинима (Лонгиновић, 2003: 66). Данас се пак *дуйлирани оријентализам* изналази у специфичном споју лењог и прљавог Оријента, и дивљачке, насилне и азијатске Русије.

То је међу првима дефинисала Соња Бисерко, у својој књизи *Србија на Оријенту* (Biserko, 2004). Она је препознала „две компоненте србијанског идентитета – православни као тлапња, и анахронни оријентални као реалност“ (74). Док прву саставницу одликује „суштински исти став Србије и Русије према Западу“, другу карактерише „`фолклорно оргијање` (фолк музика, киосци, бувљаци), који све више доминирају у нашем јавном животу“ (74). И без обзира на културне разлике, обе компоненте „трајно Србију одвраћају од Запада, јер су у суштини обе антизападне“ (74).

Разуме се да, онда, и последњи извештај Хелсиншког одбора (НО 2023) истиче да је „Србији најближа Русија“, с којом дели „конзервативне вредности, православље“ (29), као и „отпор либералним вредностима, укључујући и идеологију људских права“ (355).

После интервенције у Украјини, по мишљењу Хелсиншког одбора, дошло је до даље „русизације српске нације“ (НО, 2023: 372). Србија је била погодно тле за то, будући да у њој, као и у осталим балканским друштвима, „социјализам није био аберација, већ природан израз потенцијала тих друштава“ (18). Или, као што то с ужасом констатује Зоран Вулетих: „Совјетизована православна Србија се налази усред Европе“ – као некакво страно тело (Vuletić, 2022).

Будући да је данас на делу „сукоб атлантског и евроазијског (руског) света“ (Saša Ilić, 2022), Србија је на погрешној, азијатској страни тог сукоба. Као „демонска реплика Русије“, Србија је тек „руско/азијатски инструмент у Европи“ (Boro Krivokapić, 2018). Пошто је Русија „у рату против западног система вредности“ (Tomislav Marković, 2022), а Србија је „рускоколонијална земља у којој влада култ Владимира Путина и масовна подршка убијању и сатирању Украјине“ (Marković, 2023g), разумљиво је да се „Србија у том окршају јасно и недвосмислено сврстала“ – на погрешну страну, наравно, при чему је „за промену стране касно, ионако нам нико не би веровао“ (Marković, 2022).

Пошто „званична и већинска Србија не желе улазак у ЕУ и НАТО, мрзе и презиру западну цивилизацију“ (Nikola Samardžić, 2022b), „антизападњаштво, антиамериканизам и антимодерност свеprisутни су у нашем друштву“, а „големи део јавности у Србији једноставно не подноси Запад, не види Србију на Западу, не жели демократију, људска права, секуларизам, женска и геј права“ (Kišjuhas, 2022b). „За демократске западне земље резервисани су презир и мржња“, жали се и Томислав Марковић, „док су неке нежније, љубавније емоције управљене према диктаторској, злочиначкој Русији“ (Marković, 2023i). „Србија није хтела Европу, она неће капитализам, неће либерализам“, очајна је и Латинка Перовић (Perović, 2021), „јасно је да је и данашња Србија, као и током готово читавог XX века, дубоко против Запада“, сагласна је и Соња Бисерко (Biserko, 2003: 410).

Ломпар одлично уочава скривени антирусизам у оријентализму Латинке Перовић. Он скреће пажњу да Ђиласово робијање под Титом Латинка зове: „Азијатско насиље над Ђиласом“ (Perović, 2015: 266). „Зашто је насиље које се одиграва у Југославији одређено као азијатско а не као комунистичко?“, пита се Ломпар. И одговара: „Није неосновано помислити да у ауторкиној представи о азијатском пронађемо скривени путоказ који указује на придев – руско“ (Ломпар, 2016: 200).

Друга страна самониподаштавајућег есенцијализма и нервозног културрасизма, спровођених преко аутооријентализације, јесте идолатрија Запада као тотема, при чему она у Србији достиже комичне размере. Тако не само да Јелена Диковић (*Danas*) – коју хрватска Википедија представља као „једно од најзначајних имена тисканог новинарства у Србији“ (hr.wikipedia, 2024) – без икаквог осећаја нелагоде пише о САД као „земљи која милионима обесправљених људи широм света (и мени) изгледа као оаза у неправедном свету“ (Diković, 2022b), већ се култ Окцидента преноси и на тако специфичне ЕУ земље каква је Хрватска.

Тако у београдском недељнику *Vreme* без икаквих проблема, као потпуно неупитна и саморазумљива, излази изјава Миљенка Јерговића: „Нема сумње да је Хрватска данас нормалнија земља од Србије и да је хрватско друштво на вишем цивилизацијском стадију од србијанскога“ (Kostić, 2006). У листу *Danas* објављује се текст с насловом: „Хрватска – тако близу а тако далеко у неким елементарним цивилизацијским стварима“ („Једна мала, лепа, досадна држава која гледа своја посла, што желим и Србији да постане. И да... чланица ЕУ“!; Ranković, 2023).

Блајса Арсенијевић не само да ауторитативно објављује „да је хрватска књижевност савременија, комуникативнија и забавнија од српске“ (Milanović Hrašovec, 2008), већ и да „у Хрватској (...) за разлику од Србије има много више свежег ваздуха – Хрватска је много отворенија него што је данашња Србија, (...) за разлику од Србије, све мање склона перпетуирању крвавих заблуда из прошлости“ (!?). „Увек ми је било проблематично рећи: `аха, Србија је пет, десет година у заостатку за Хрватском`. (...) Али данас! То су заиста два пута“! (Arsenijević, 2023b)

Лудовање за Хрватском иде тако далеко да се она ставља испред сопствене земље чак и по сасвим апсурдним мерилима. Тако Дубравка Стојановић каже: „Партизански споменици у Србији нису систематски (рушени) као у Хрватској, али су јако запуштени. Велико је питање шта је горе – јер запуштени споменици у Србији делују као део ружног пејзажа, део неке депоније. На тај начин се, можда, шаље јача порука јер људи то виде. Виде деца и млади, па закључују да је то нешто што је ружно, што би требало склонити“ (Karabeg, 2020).

Дакле, хрватско систематско рушење антифашистичких споменика је мање зло од тога што су у Србији сви недирнути, али, ето, некако „запуштени“ – јер се овим другим заправо „шаље јача порука“: „деца закључују да је то нешто што је ружно“? Фантастично.

Тако, култура непрестане аутостигматизације, између осталог и преко оријентализма, води до развитка становишта веома сличног *комплексу инфериорности*. Када се Вида Огњеновић опраштала од Исидоре Жебељан поручила је: „Хвала ти за све што си учинила за ову културну забит“ (Koprivica, 2021). Културну забит?

Заправо, истицање наводног културног заостајања за Западом успешно замењује „генетску инфериорност“. Оно што је за расизам неадекватна биологија, у културрасизму се јавља као *појединачна ирадиација*: „назадност у погледу културе постаје белег нижих цивилизацијских стандарда“ (Лонгиновић, 2003: 72).

Дакако, тај „расистичким самопрезиром набијени троп `балканског менталитета`”, као наличје увек има „зазивање просвијећеног патроната неког фантазматског, `уређеног Запада`“ (Ђурковић, 2012). „У очекивању доласка западне *просвећене* чизме“ – тако би се могла изразити логика нашег „грађанског“, самооријентализујућег дискурса.

Једино што *просвећене чизме*, чак и када је с вољеног Запада, нити је икада било, нити је икада може бити...

Инверзни национализам као нормализација антисрпског становишта

Негативна аутоесенцијализација – „Србијатрија“, „Гецованија“, „Четникија“, „Србистан“, „Смрдија“ – цео народ доживљава као монолит, хомогену масу истог квалитета, културе, хтења, знања и осећања. О томе сам већ писао на другом месту (Антонић, 2024а), али овде ћу навести само пар примера којих тамо нисам изнео.

Ненад Димитријевић: „Сваки човек који је случајно Србин морао би да се суочи са овом патњом људи који случајно нису Срби. Сваки припадник нападнуте групе има данас разлог да се боји сваког Србина“ (Dimitrijević, 2003).

Дејан Илић: „Она (Латинка Перовић – С. А.) није сумњала у то да су за распад савезне државе понајвише криви – Срби. (...) Као да су се Срби бојали да ће се други према српској мањини понашати као што су они, дакле сами Срби, планирали да се понашају према мањинама у Србији“ (Ilić, 2022b). „Такозвани народ (*sic!*) у Србији је много мање подељен него што се о томе иначе говори. Косово, Украјина... Око тих питања Срби су много сложнији него што је било који актер у политичком пољу то спреман да призна“ (Ilić, 2023);

Бранко Кукић: „Тренутна ситуација у Србији је у суштини непромењена 230 година, дакле од Првог српског устанка 1804, када је настала назовидржава. Више пута сам говорио да у Србији није највећи проблем власт, већ је то српски народ“. „Карактеристика овог народа је да се плаши најбољих, најпааметнијих људи и нових појава. То је поуздан знак да се ми нисмо спојили са европскомкултуром“ (Matijević, 2023).

Некад се етикета „Срби“ односи првенствено на Србе у Републици Српској. Тако се код нас као потпуно природно сматра да се може, без икакве оgrade редакције (*Danas*), објавити тврдња: „Три-

бунал УН за бившу Југославију и Међународни суд правде оценили да су босански Срби били геноцидни“ (Jan Vuguma, 2011). А Биљана Србљановић пише (*Blic*) да су „за једини европски геноцид након Хо-локауста баш одговорни Срби, и из Босне и из Београда“ (Srbljanović, 2020b).

Оно што сваког с мало дужим памћењем додатно ужасне је то што види да је наш данашњи инверзни национализам – након тродесетогодишњег ширења и укореењивања, доспео на становиште на коме се класични антисрпски шовинизам налазио почетком деведесетих.

Када, рецимо, данас читамо књигу Зилхада Кључанина *Да, ја љезирем Србе* (1994), у њој налазимо ставове који су у међувремену постали општа места нашег аутошовинизма:

„Новокомпонирана (фолк – С. А.) музика је српски изум – да би Србин могао показати своје најниже нагоне“ (Ključanin, 1994: 43); „Српска интелигенција још увек живи у десетерцу. (...) А десетерац је само једно шумско харлаукање. Префињеном уху непримјерен“ (65). „Када сам једном, свом драгом професору Мухсину Ризвићу, рекао да Срби и краву продају да би купили Петра Кочића, (сугерирајући му, жутотљунац какав бијаш, да Срби читају више од Муслимана), он ми је одговорио: ‘Шта им вриједи кад га свирају уз гусле’“! (100)

„Срби цивилизацију мрзе. (...) Срби, уистину, сањају прецизацијско доба, шуме и понеку крчевину, на којима би Срби били једини народ“ (67). „Срби су лукав народ. Давиди Штрбци“ (155). „Из српског народа није тешко некога направити вођом. Јер сви се осјећају вођом. Ту можеш узети било каквог идиота, обући му одијело и послати га у Женеву. Као да си послао ‘најумнијег’ српског академика. Исто“! (78)

„Сваки ‘поштен Србин’, ако жели да му се ‘поштен’ пише без наводника, треба стати пред огледалом или пред лицем Бошњака“, и рећи: ‘Да, ја припадам народу који је почињо геноцид. Стидим се због тога’“ (68). „Волио бих видјети Србина који ће ми чиста срца признати ноторну истину да је српски народ геноцидан“ (85). „Срби су толико руке упрљали, да ће се њихова дјеца рађати с крвавим заноктицама“ (62)

„Срби су 100% четници“ (83). „Такозвани лојални Срби не постоје“ (84). „Муслиман кад убије првог непријатеља добије прољев. Србин кад убије стотину Муслимана напије се“ (135).

„Србе не треба истраживати, треба их презирати“ (11). „Не мрзим Србе, ја их презирем. (...) Презир је сасма природан однос према Србима“ (8).

Ако погледамо наведена општа места данашњег инверзног национализма – „Србијатрија“, „Геџованија“, „Четникија“, „Србистан“, „Смрдија“ – наћи ћемо готово у длаку исте исказе као у Кључани-новој библији антисрбизма из 1994. године. Јер, данас се у нашем аутошовинизму масовно тврди управо оно што смо деведесетих, ма колико да смо били против Милошевића, готово консенсуално сматрали радикалним и погрешним – а што смо у то време могли да чујемо само од антисрпских националиста:

„Ви Срби сте као народ колективно одговорни за злочине последњих година. (...) 90 одсто појединаца су одговорно планирали геноцид – и потом сте заједно формирали став, и вољу, и акцију Срба, као народа“ (Taras Kermauner, 1996).

„Бити Србин – та ријеч у устима уљуђенога свијета постала је нешто као назив пилуле за повраћање“ (Marko Vešović, 1994).

Инверзни национализам је, дакле, у Србији, за тридесет година, извршио *нормализацију антиисрбизма*. Сећам се колико нам је свима била одвратна расистичка карикатура Џефа Мекнелија (Jeff MacNelly, 1947–2000) из новогодишњег броја *Chicago Tribune* (1993). Она приказује Србе и руске комунисте као две свиње које се ваљају у септичкој јами, док заљубљено гледају једна у другу (The Media, 1994: 5). Али, ми смо данас дошли дотле да наши аутошовинисти и сами приказују Србе као свиње из септичке јаме.

Они непрестано кукају како је у Србији нормално све што другде није. Али, већи део те изопачености, онолико колико постоји, управо је последица инверзног национализма: извршена је интериоризација потпуно суманутих становишта. На питање новинарке N1 зашто се конфликт на просторима бивше СФРЈ и после три деценије не смирује, Душан Чавић (емисија „Марка Жвака“) одговара: „Мислим да ми (Срби – С. А.) морамо да се запитамо – зато што где год има у већем броју, на овим регионалним просторима, припадника нашег, српског народа ту су неки проблеми. Остали су још Црна Гора и Косово“ (N1, 2021: 17:14–17:28).

Ово је истоветан одговор који је дао идеолог румунске Гвоздене гарде, Нае Јонеску (Naе Ionescu, 1890–1940), на питање зашто свуда прогањају Јевреје. Ако су Јевреји на сваком месту у Европи у сукобу с домаћинима, каже он – у Немачкој, Пољској, Русији, Румунији итд. – „онда нужно морамо да закључимо да разлози за сукоб почивају у Јеврејину“, односно „Јеврејин мора бити суштински болестан (substanțial bolnav)“ (Јонеску, 2021: 115). Стога су „за `друге` патње Јевреја тек резултат праведне реакције на све зло које Јевреји доносе међу народе с којима живе“, објаснио је Јонеску (2021: 118).

Стара теза с почетка деведесетих, да су Срби „реметилачки чимбеник“ (Franjo Tuđman), непрестаним понављањем у српској аутоколонијалној јавности, нормализована је и интериоризована до те мере да се данас доживљава као саморазумљива. Култура аутошовинизма не само да се раширила, она је запосела умове као *коначна матирица*. Она више није само идеологија, већ је постала права *психоидеологија*. У таквим околностима, остати „нормалан“ успех је већ сам по себи.

А остати нормалан значи не пристати на дискриминисани статус. Дискурс је место моћи, зато се свака борба мора најпре ту добити. Морамо да је добијемо.

* * *

Негативна (ауто)есенцијализација наизглед може да делује као плод прерадикалне (само)критичности. Али, субјект који користи овакав дискурс смешта себе на привилеговану позицију изузетка, оног који се гади „недостојног другог“, у овом случају недостојног, најчешће класно депривилегованог сународника. Таква дехуманизујућа стигматизација постаје део културног обрасца, преко ког се затим код средњих и нижих класа врши интериоризовање инфериорности.

Наиме, дехуманизујућа стигматизација сународника генерализује се у инверзном национализму, као типичном „тропу колонијалног самопрезира“ (Ђурковић). Захваљујући медијима, овај токсични дискурс продире дубоко у друштво, налазећи на плодно тло у аспирационим слојевима који очекују привилегије средњих и виших класа Запада, као привилегованог центра светског капиталистичког система. Поготово припадници наше средње класе лако падају на њега, будући да обично пореде своју земљу, чије све мане одлично познају, са земаљама у којима су провели три дана на летовању.

Фуко дефинише дискурсе као праксе којима се конструишу предмети о којима се говори, односно као „систем исказа који конструише објекат“. Дехуманизујућом стигматизацијом српског друштва заправо се деконституише, а онда и реконструише колективни идентитет. Фреквентна употреба одређеног дискурса ствара језичке рутине које затим бивају општеприхваћене као колективна значења. Тако се и идентитети изграђују управо кроз дискурс и унутар одређеног дискурса. У предочени дискурс уграђен је вечни положај инфериорности, као оправдање колонијалне управе над једном варварском земљом и њеним примитивним народом. А успостављеним колонијалним самопрезиром уконачује се колонијални положај.

Литература

- Антонић, Слободан (2024а): „Друштвени корени инверзног национализма“, *Социолошки преглед*, vol. LVIII, no. 4, стр. 554–586. <https://doi.org/10.5937/socpreg58-52122>
- Антонић, Слободан (2024б): *Демонџажа културе: прилози за социологију српској друштва* Београд: Catena mundi; 3. изм. и прош. изд. <https://sn.rs/ctpqy>
- Антонић, Слободан (2023): *Украјински рай – буђење Царства*, Београд: Catena mundi, <https://sn.rs/04tjt>.
- Антонић, Слободан (2022): „Компрадори као део ТНКК: Случај Србије = Compradors as part of TCC: The case of Serbia“, *Социолошки преглед*, vol. LVI, no. 4, стр. 1169–1191, <https://sn.rs/szycs> doi: 10.5937/socpreg56-41448
- Антонић, Слободан (2008): *Културни рай у Србији*. Београд: Завод за уџбенике. <http://skr.rs/znEa>.
- Арсих, Бранка (2003): „Срби педери“, *Балкан као метафора: између глобализације и фрагментације*, ур. Душан И. Бјелић и Обрад Савић, стр. 328–351. Београд: Београдски круг, <https://sn.rs/gr9i9>
- Бјелић, Душан И. (2003): „Увод: Дизање ‘моста’ у ваздух“, *Балкан као метафора: између глобализације и фрагментације*, ур. Душан И. Бјелић и Обрад Савић, стр. 17–38. Београд: Београдски круг, <https://sn.rs/gr9i9>.
- Вучинић, Маринко (2012): *Друа Србија: на мртвој стражи политичке коректности*. Београд: Службени гласник.
- Владушић, Слободан (2019): „Национални идентитет и четврта генерација ратовања“, у: *Српски идентитетски критеријуми у процесу глобализације*, ур. Милимир Мучибабић и Милош Ковачевић, стр. 143–155. Београд: СКПД „Просвјета“.
- Владушић, Слободан (2018): *Књижевност и коментари: уједињено за оружану побуну*, 2. изд. Београд: Службени гласник.
- Вујошевић, Анђела (2021): „Улога медија и конструисање негативне слике Србије у немачком магазину Шпигел током НАТО бомбардовања“, *Липар: лист за књижевност, уметност и културу*, год. 22, бр. 75, стр. 187–207.
- Јонеску, Нае (2021): „Предговор роману *Већ две хиљаде година*“, превео Ђура Миоциновић, *Градац*, бр. 221–222, стр. 115–124.
- Konstantinović, Radomir, (1981): *Filosofija palanke*. Beograd: Nolit.
- Ломпар, Мило (2018): *Слобода и истина: белешке о њромени свесности*. Београд: Catena mundi.
- Ломпар, Мило (2016): *Полихисторска истраживања*. Београд: Catena mundi.
- Лонгиновић, Томислав З. (2003): „Вампири попут нас: готске маштарије и ‘срби’“, *Балкан као метафора: између глобализације и фрагментације*, ур. Душан И. Бјелић и Обрад Савић, стр. 57–77; Београдски круг, <https://sn.rs/gr9i9>.
- Мочник, Растко (2003): „Балкан као елемент у идеолошким механизмима“, *Балкан као метафора: између глобализације и фрагментације*, ур. Душан И. Бјелић и Обрад Савић, стр. 98–137; Београдски круг, <https://sn.rs/gr9i9>.

- Perović, Latinka (2015): *Dominantna i neželjena elita: beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX–XXI vek)*, Beograd: Dan graf; Novi Sad: Radio–televizija Vojvodine.
- Pešić, Vesna (2012): *Divlje društvo: kako smo stigli dovdе*. Beograd: Peščanik.
- Саид, Едвард (2002): *Култура и империјализам*, превела Весна Богојевић. Београд: Београдски круг.
- Фуко, Мишел (1998): *Археологија знања*, превод са француског Младен Козомара, Београд: Плато; Сремски Карловци и Нови Сад: Издавачка књи­жарница Зорана Стојановића.
- Фуко, Мишел (2012): *Моћ/знање: одабрани сјиси и разјовори (1972–1977)*. Нови Сад: Mediterran publishing.
- Hall, Stuart (2001): „Kome treba `identitet`?“, s engleskog prevela Sandra Veljković, *Reč: časopis za književnost i kulturu*, br. 64 (10), str. 215–233.
- Ђирјаковић, Зоран (2022): *Прошљив дома сјремни: сјрјски аутошовинизам, њејови корени и њоследице*. Београд: Пешић и синови.
- Ђирјаковић, Зоран (2022): *Неоколонијална Србија: држава и друштво у вре­ме Александра Вучића*. Београд: Филип Вишњић.
- Ђирјаковић, Зоран (2021): *Откривање аутошовинизма: од њојаве до њојма*. Београд: Catena mundi.
- Шијаковић, Богољуб (2018): „Стигматизација, идентитет, историјска од­говорност“, *Летњојис Мајице сјрске*, vol. 502, бр. 1–2 (јул–август), стр. 36–45, <https://sn.rs/yzfis>.
- Шијаковић, Богољуб (2013): *Присујиносји ѡрансценденције: хеленсјиво, хришћансјиво, философија исјорије*. Београд: Православни богословски факултет Универзитета и Службени гласник.

Извори

- Alo (2013): „Biljana Srbijanović o Božoviću: Morbidno ugojeni glumac bi trebalo da razmisli kakvu poruku šalje ljudima!“, *Na dlanu*, 6. septembar, <https://sn.rs/osdk8>.
- Antena M (2024): „Umjesto poziva na skup – Dinko!“, *Autonomija*, 25. mart, <https://sn.rs/e2mggy>
- Apro, Danijel (2020): „Nismo se pomerili iz srednjeg veka: novinarke koje kritikuju vlast vređaju i kao žene“, *Cenzolovka*, 18. februara, <https://sn.rs/gbvc0>.
- Arsenijević, Vladimir (2023a): „Mi – kao da smo u kolektivnom mentalnom oboljenju“, Intervju, *Autonomija*, 21. april, <https://sn.rs/lxugf>.
- Arsenijević, Vladimir (2023b): „U Srbiji smo odgojili zastrašujuću generaciju“, *Autonomija*, 30. novembar, <https://sn.rs/cec9o>.
- Autonomija (2018): „Tribina Antifašističke koalicije: Srbija je četnička država“, *Autonomija*, 9. novembar, <https://sn.rs/54n21>.

- Autonomija (2023a): „O ProGlasu: Uvek je važno kada intelektualci i javne ličnosti ne čute, ali...“, *Autonomija*, 11. novembar, <https://sn.rs/mes28>.
- Autonomija (2023b): „Gruhonjić: Srbija nema ni spoljnu ni unutrašnju politiku, ima samo politiku veličanja zločina i zločinaca“, *Autonomija*, 30. jul, <https://sn.rs/iqt2t>.
- Autonomija (2021): „Latinka Perović: Srbija je i dalje nahijsko društvo“, *Autonomija*, 25. jul, <https://sn.rs/di2j9>
- Balać, Radovan (2020): „Tribina u Novom Sadu: Živimo u stanju mafijaške države“, *Danas*, 15. februar, <https://sn.rs/0pazp>
- Besermenji, Igor (2020): „Pacovski špajz“, *Danas*, 28. decembar, <https://sn.rs/i53t7>.
- Beta (2021): „Vesna Pešić: Srbija je glavni uznemiravajući faktor na Balkanu“, *Danas*, 18. decembar, <https://sn.rs/0pijf>
- Biserko, Sonja (2004): *Srbija na Orijentu*. Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji.
- Bursać, Dragan (2023a): „Sprema li Srbija novi rat na Balkanu?“, *Autonomija*, 22. novembar, <https://sn.rs/6b8pm>
- Bursać, Dragan (2023b): „Srbija je stvorila `crnogorski scenario` i živi ga zadnjih 35 godina!“, *Autonomija*, 25. septembar, <https://sn.rs/knpd7>.
- Bursać, Dragan (2021b): „Zlatan balija i država Srbija!“, *Autonomija*, 19. februar, <https://sn.rs/cz6tk>.
- Bursać, Dragan (2021a): „Ko nam to dira naše voljene ratne zločince?“, *Autonomija*, 4. februar, <https://sn.rs/ggkb3>
- Bursać, Dragan (2021c): „Srbiji nema spasa!“, *Radio Sarajevo*, 12. oktobar, <https://sn.rs/zwxhx>
- Buruma, Jan (2011): „Zločini Ratka Mladića“, *Danas*, 1. juni, <https://sn.rs/enqjt>.
- Čongradin, Snežana (2023): „Kojih 50 javnih ličnosti potpisuje najnoviji apel `Stop represiji nad neistomišljenicima`?“, *Danas*, 26. juli, <https://sn.rs/b0i5l>
- Čongradin, Snežana (2019): „Na prostoru takozvane velike Srbije“, *Danas*, 30. maj, <https://sn.rs/3xlld>.
- Čongradin, Snežana (2022): „Od kada je društveno prihvatljivo ubijati decu i počiniti masovne pokolje?: Biljana Stojković o rehabilitaciji Nikole Kalabića“, *Danas*, 8. avgust, <https://sn.rs/o6f7x>.
- Ćorović, Aida (2023): „Zlo se uvijek vraća odakle je krenulo“, *Autonomija*, 17. jun, <https://sn.rs/loi3n>
- Ćulibrk, Milan (2023): „Napadi na novinare potvrđuju da živimo u nenormalnoj zemlji“, *Autonomija*, 31. jul, <https://sn.rs/c7w2n>
- Ђурковић, Стипе (2012): „Цивилном сценом до рестаурације капитализма“, *Теорија из шеређиане*, 31. јануар, <http://skr.rs/z03j>.
- D. B. (2020): „Većito lizanje ruskog dlana“, *Danas*, 1. mart, <https://sn.rs/19uiy>
- Dežulović, Boris (2020a): „Spasimo srpske svetinje!“, *Portal Novosti*, 12. januar, <https://sn.rs/dqj5v>.
- Dežulović, Boris (2020b): „Spasimo srpske svetinje!“, *Danas*, 15. januar, <https://sn.rs/9h6ld>.

- Diković, Jelena (2023): „Posrnuće zvano Srbija“, *Autonomija*, 9. jul, <https://sn.rs/vx194>.
- Diković, Jelena (2022a): „Pešić: Pocrkali bismo od gladi da nema EU“, *Danas*, 27. januar, <https://sn.rs/hsnph>.
- Diković, Jelena (2022b): „Muškarci, nemate vi ništa sa mojim telom“, *Danas*, 27. juni, <https://sn.rs/ftltr>.
- Dimitrijević, Nenad (2003): „Život posle smrti: jedan institucionalni pogled na današnju Srbiju“, *Peščanik*, 2. februar, <https://sn.rs/edyao>.
- Espresso (2020): „Nije normalno da ljudi s osnovnom školom idu na more! Sudija Majić nije ni svestan koliko je ljudi uvredio“, *Espresso*, 24. februar, <https://sn.rs/77rz7>.
- Espresso (2018): „Sergej brani Hrvata koji tvrdi da je Srbija SMRDIJA i za to ima suludo objašnjenje!“, *Espresso*, 1. juni, <https://sn.rs/gqq8z>.
- Fatić, Aleksandar (2022): „Strukturna patologija koju moramo razbiti“, *Danas*, 13.maj, <https://sn.rs/ieg8a>.
- GDF (2020): „XXI tribina Forum a pisaca (FP) i Građanskog demokratskog foruma na temu: Nacionalizam, mitomanija, paraistorija“, *Građanski demokratski forum*, 29. februar, <https://sn.rs/bwl95>.
- GV (2023) „Građanska Vojvodina: Srbija je sigurna kuća za ratne zločince i njihove simpatizere“, *Autonomija*, 16. jul, <https://sn.rs/3m3io>.
- Gojgić, Ljubica (2021): „Pravi ugao: Gordana Čomić“, PTB, 6. maj, <https://sn.rs/xrxgi>.
- Gruhonjić, Dinko (2020a): „Najdosadniji izbori do sada, Srbija duboko u nacionalističkom glibu“, *Autonomija*, 21. jun, <https://sn.rs/cmqqk>.
- Gruhonjić, Dinko (2023b): „Igra simbola oko festivala Exit: Srbija spremna za prošlost“, *Al Jazeera*, 13. jul, <https://sn.rs/vpbj9>.
- Gruhonjić, Dinko (2023a): „Američka diplomatija i cijeli politički Zapad čine sa Vučićem istu grešku kao i sa Miloševićevim zlikovačkim režimom“, *Autonomija*, 3. oktobar, <https://sn.rs/le9vr>.
- Gruhonjić, Dinko (2023c): „Kada me ekstremisti proglašavaju ekstremistom – znam da radim ispravnu stvar!“, *Autonomija*, 18. jul, <https://sn.rs/q8fja>.
- Gruhonjić, Dinko (2023d): „Pakao je na Zemlji, a u ovim našim krajevima ime mu je Vučićeva Srbija“, *Autonomija*, 25. sepembar, <https://sn.rs/1xzdvd>.
- Gruhonjić, Dinko (2023e): „Stojanović: Srbija ne odustaje od agresivnog programa što je svima znak da bježe od nje“, *Al Jazeera*, 17.oktobar, <https://sn.rs/30rnr>.
- Gruhonjić, Dinko (2020b): „Srbija i Bajden – Dosledno protiv razuma i civilizacije“, *Slobodna reč*, 16. novembar, <https://sn.rs/y27aw>.
- Gruhonjić, Dinko (2021a): „Nije getoiziranje nacija počelo samo od sebe, već su ga šovinisti planski proizvodili i vodili“, intervju vodila Vanja Šunjić, *Prometej. ba*, 30. mart, <https://sn.rs/ivpsw>.
- Gruhonjić, Dinko (2021b): „Stopa izlečenja od nacionalizma je tu negde kao i od heroína“, *Autonomija*, 20. april, <https://sn.rs/7u9w4>.
- Gruhonjić, Dinko (2019): Твитер профил, 11. март 2019, <http://skr.rs/z03W>.
- Gruhonjić, Dinko (2013): „Ko danas pali zastave, sutra će paliti ljude“, *Autonomija*, 14. januar, <https://sn.rs/hh1wk>.

- Gruhonjić, Dinko (2011a): „Jesmo li svi bagra?“, *Autonomija*, 15. oktobar, <https://sn.rs/vn4ds>.
- Gruhonjić, Dinko (2011b): „Beograde, laku noć!“, *Autonomija*, 1. oktobar, <https://sn.rs/qatgt>.
- Gušić, Bedrudin (2017): „Aleksandar Sekulović: Genocidnost je kroz istoriju bila bitno obeležje srpskog nacionalizma“, *Helsinška povelja*, 3. mart, <https://sn.rs/aax62>.
- HO (2023): *Srbija: zarobljeno društvo*, Izveštaj Helsinškog odbora, Beograd: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, <http://skr.rs/zGlG>.
- hr.wikipedia (2024): „Jelena Diković“, *Wikipedija* na hrvatskom, <https://sn.rs/6vvyl>.
- Ilić, Dejan (2023): „Kalkulanti“, *Peščanik*, 7. novembar, <https://sn.rs/s55cb>.
- Ilić, Dejan (2022a): „Proklete devedesete“, *Peščanik*, 4. oktobar, <https://sn.rs/v6dxy>.
- Ilić, Dejan (2022b): „Prosvetiteljski zamah Latinke Perović“, *Peščanik*, 13. decembar, <https://sn.rs/ar8cu>.
- Ilić, Saša (2022): „Hod za Rusiju“, *Peščanik*, 30. avgust, <https://sn.rs/8h19c>.
- Jorgačević, Jelena (2023): „Nasilje je ovde kulturni kod“, intervju Staša Bajac, *Vreme*, 26. jul, <https://sn.rs/ddchv>.
- Jovanović, Bojan (2019): „Srbija je danas civilizacijska rupa“, *Danas*, 1. avgust, <https://sn.rs/kkpf6>.
- Jovović, Pero (2022): „Čeda Jovanović: I sa Rio Tintom i bez, mi smo crna rupa Evrope i deponija zla“, *Nova.rs*, 11. januar, <https://sn.rs/6ynjk>.
- Jovović, Pero (2020): „Nadam se da ćeš umreti od raka i side, pederčino“, *Nova.rs*, 21. decembar, <https://sn.rs/p59rl>.
- Karabeg, Omer (2020): „Zašto se Srbija i Hrvatska stide svog antifašizma?“, *Slobodna Evropa*, 6. decembar/prosinac, <https://sn.rs/97lqy>.
- Kermauner, Taras (1996): „Odgovor Nebojši Popovu – Pismo srpskom prijatelju“, *Vreme*, br. 289, 4. maj, <https://sn.rs/iw841>.
- Kišjuhas, Aleksej (2022a): „Novosadisti“, *Danas*, 20. februar, <https://sn.rs/bwcn3>.
- Kišjuhas, Aleksej (2022b): „Srbija u Aziji?“, *Danas*, 9. oktobar, <https://sn.rs/tnc9j>.
- Kišjuhas, Aleksej (2023a): „Albanci sa drveća“, *Danas*, 7. maj, <https://sn.rs/3y1ji>.
- Kišjuhas, Aleksej (2023b): „Smrt Vojvodine“, *Danas*, 3. septembar, <https://sn.rs/do26u>.
- Kišjuhas, Aleksej (2021a): „Četničko čišćenje“, *Nomad.ba*, 16. novembra 2021, <https://sn.rs/2fmqb>.
- Kišjuhas, Aleksej (2021b): „Vučić je savršeni izraz srpskog društva“, *Autonomija*, 20. jul, <https://sn.rs/6hjeh>.
- Kišjuhas, Aleksej (2021c): „Ko je pobedio?“, *Danas*, 23. maj, <https://sn.rs/dlm70>.
- Kišjuhas, Aleksej (2021d): „Mirovni profiteri?“, *Danas*, 26. decembar, <https://sn.rs/159zi>.
- Kišjuhas, Aleksej (2020): „Čemu demokratija?“, *Danas*, 28. juni, <https://sn.rs/t7yk6>.
- Ključanin, Zilhad (1994): *Da, ja prezirem Srbe*, б. м. и: Biblioteka Ključanin, <https://sn.rs/wbpzv>.

- Koprivica, Jelena (2021): „Hvala ti za sve što si učinila za ovu kulturnu zabit“, *Nova.rs*, 21. decembar, <https://sn.rs/qwvu9>.
- Kostić, Slobodan (2006): „Bez utehe“, intervju Miljenko Jergović, *Vreme*, 1. novembar, <https://sn.rs/iymp>
- Kovač, Hanibal (2023): „Deco vagnerovska, jeste li poludeli“, *Danas*, 27. juni 2023, <https://sn.rs/cn9xj>
- Krivokapić, Boro (2018): „Srbija – demonska replika Rusije“, *Oslobođenje*, 18. novembar, <https://sn.rs/yqdvr>.
- Krstić, Nikola (2023a): „Dijagnoza Srbijatrije“, *Danas*, 5. oktobar, <https://sn.rs/6ug06>.
- Krstić, Nikola (2023b): „Pritajeno zlo koje se vraća“, *Danas*, 1. novembar, <https://sn.rs/13fvv>
- Krstić, Nikola (2022a): „Ljudožderski varvari“, *Danas*, 28. septembar, <https://sn.rs/smart>
- Krstić, Nikola (2022b): „Smrt razuma u Vučićevoj Srbiji“, *Danas*, 20. juli, <https://sn.rs/85rvx>.
- Krstić, Nikola (2022c): „Istorija koja ne postoji“, *Danas*, 22. novembar, <https://sn.rs/qfznm>
- Krstić, Nikola (2021a): „Životi koje je pojeo Vučić“, *Danas*, 1. decembar, <https://sn.rs/zomj3>.
- Krstić, Nikola (2021b): „Film koji nije samo o Srebrenici“, *Danas*, 17. decembar, <https://sn.rs/f3jlu>.
- Krstić, Nikola (2020): „Psihotična Srbija u zoni sumraka“, *Danas*, 17. januar, <https://sn.rs/tcotj>
- „Ksenija“ (2019): Твитер налог „Ksenija“, 4. септембар, <http://skr.rs/z03u>.
- Ljubičić, Saša (2023): „Slobodna Dalmacija: Zašto se Srbija opet toliko trudi da bude nenormalna država, hoće li se uopšte ikad dozvati pameti?“, *Danas*, 23. oktobar, <https://sn.rs/2lhhu>
- Маловић, Никола (2020): „Светионик – Пат“, *Печат*, бр. 601, 10 јануар, <https://sn.rs/ugdbo>.
- Marković, Goran (2023): „Više nema šta da se izgubi, ovo je poslednja prilika za Srbiju“, *Autonomija*, 8. novembar, <https://sn.rs/cs0ie>
- Marković, Tomislav (2023a): „Duh litija, pustahiluk i hajdučija“, *Autonomija*, 16. avgust, <https://sn.rs/bo9bl>
- Marković, Tomislav (2023b): „Vučićeve privrženost Putinu i nesporazumi sa svijetom“, *Autonomija*, 12. april, <https://sn.rs/8lbql>
- Marković, Tomislav (2023c): „Masovni ubica na putu do škole“, *Autonomija*, 30. avgust, <https://sn.rs/5cct1>
- Marković, Tomislav (2023d): „Kandidat za novog srpskog vožda: Vuk na mjestu Vučića“, *Autonomija*, 11. jun, <https://sn.rs/esyie>
- Marković, Tomislav (2023e): „Đavolje pleme“, *Autonomija*, 16. avgust, <https://sn.rs/8qq8w>
- Marković, Tomislav (2023f): „Iz Rusije, s ljubavlju: Spomenik Miloševiću u Moskvi“, *Autonomija*, 18. jun, <https://sn.rs/yh1ln>

- Marković, Tomislav (2023g): „Teroristički Dan žalosti“, *Autonomija*, 27. septembar, <https://sn.rs/495uv>.
- Marković, Tomislav (2023h): „Dok brani teroriste, država nema empatije za ubijenu djecu“, *Autonomija*, 10. oktobar, <https://sn.rs/ykdql>
- Marković, Tomislav (2023i): „Srbija na Zapadu i druge američke bajke“, *Autonomija*, 9. oktobar, <https://sn.rs/xy7v3>.
- Marković, Tomislav (2022): „Srbija na prekretnici: Kako smo postali sluge zločinca“, *Al Jazeera*, 21. novembar, <https://sn.rs/zh836>
- Marković, Tomislav (2021): „Fašisti, kvislinzi, ustaše i ostale nevine žrtve“, *Autonomija*, 29. decembar, <https://sn.rs/y0f1u>
- Matijević, Ivana (2023): „Branko Kukić: Ovde se više ne može govoriti o krizi, ovde je reč o moralnom posrnuću“, *Danas*, 11. juni, <https://sn.rs/nsdfs>.
- Milanović Hrašovec, Ivana (2008): „Ko se tamo čita“, intervju Vladimir Arsenijević, *Vreme*, 10. decembar, <https://sn.rs/liona>.
- Milenković, Ivan (2023): „Zašto nam (bre) ide tako loše?“, *Vreme*, 26. jul, <https://sn.rs/0beqi>.
- Milenković, Nadežda (2023): „U ime oca i sina“, *Peščanik*, 23. oktobar, <https://sn.rs/27s8i>
- Miletić, Snežana (2023): „Ako si čovek...“, *Autonomija*, 10. septembar, <https://sn.rs/h0yhi>.
- Miletić, Una (2020): „Srbija je primitivna zajednica u kojoj vlada zakon jačeg“, *Danas*, 15. avgust, <https://sn.rs/3c7of>.
- Milošević, Srđan (2022): „Skupštinska šarada“, *Peščanik*, 19. septembar, <https://sn.rs/k1lkp>
- Miočić Mandić, Petra (2021): „(Marko Vidojković) ‘Srbija je društvo puno glupana i pokvarenjaka, mi smo đubre od države u doslovnom smislu‘“, *24 sata*, 9. april, <https://sn.rs/2z6ns>.
- NDNV (2023): „Dinko Gruhonjić na meti napada iz bh. entiteta Republika Srpska“, *Autonomija*, 18. jul, <https://sn.rs/551rp>
- N1 (2021): „`Marka Žvaka`: Raspad SFRJ i dalje traje, ljudi iz regiona taoci“, *N1 Beograd*, 21. jun, <https://sn.rs/ufjg>.
- N1 (2019): „Smajlović i Stupar o političkoj doslednosti“, N1, 4. septembar, Youtube, <https://sn.rs/84hz8>.
- Olenik, Aleksandar (2023): „Od nestabilne Srbije štetu trpi ceo Balkan a korist ima samo Rusija“, *Autonomija*, 22. april, <https://sn.rs/q0gea>
- Pančić, Teofil (2023): „Kulturni gnevnik – 19. jun 2023“, *Vreme*, 19. jun, <https://sn.rs/llqm4>
- Pančić, Teofil (2022): „Otključavanje crne rupe“, *Danas*, 14. maj, <https://sn.rs/c3wo8>
- Pavlović, Emilo (2019): „Kako se zove država u kojoj živimo?“, *Autonomija*, 14. septembar, <https://sn.rs/tku6b>.
- Perović, Latinka (2021): „Srbija je i dalje nahijsko društvo“, *Autonomija*, 25. jul, <https://sn.rs/ojy4n>.

- Pešić, Vesna (2022): „Prilog raspravi o predsedničkom kandidatu“, *Peščanik*, 17. februar, <https://sn.rs/ao0ys>
- Pešić, Vesna (2015): „Problemi srpske levice“, *Peščanik*, 30. juni, <https://sn.rs/iicqg>
- Popov, Aleksandar (2023): „Spomenik Mihailoviću pokazuje da Srbija nije ozdravila“, *Autonomija*, 19. oktobar, <https://sn.rs/sbrlv>.
- Prokić, Nenad (2023): „Svoja guzica i samo za nju suzica“, Форум: портал грађанске Србије, 9. maj, <https://sn.rs/mkkft>.
- Radić, Pavle (2023b): „Sprdačina sa tzv. nacionalnim jedinstvom, slobodom i zastavom“, *Autonomija*, 16. septembar, <https://sn.rs/g9gg6>.
- Radić, Pavle (2023a): „Hoće li davljenik opet odbiti ruku spasa?“, *Autonomija*, 6. februar, <https://sn.rs/102e2>.
- Radić, Pavle (2023c): „Izliv fašizma na ulice Beograda i Novog Sada“, *Autonomija*, 26. oktobar,
- Radić, Pavle (2023d): „Podlost i šibcarsko pranje odgovornosti“, *Autonomija*, 6. oktobar, <https://sn.rs/x1s2y>
- Radić, Pavle (2023e): „Sumanuti palikuća pali šibice na buretu baruta“, *Autonomija*, 1. jul, <https://sn.rs/cukws>.
- Radić, Pavle (2021b): „Unutrašnja diferencijacija“, *Autonomija*, 15. maj, <https://sn.rs/hu5jz>
- Radić, Pavle (2021a): „Od politike se ne može pobeći“, *Autonomija*, 7. maj, <https://sn.rs/xe3cb>
- Radosavljević, Radmila (2023): „Boris Liješević režira *Besnilo* po kulturnom romanu Borislava Pekića, velikana koji je doživeo besnilo sopstvenog naroda“, *Danas*, 12. januar, <https://sn.rs/29c00>.
- Radovanović, Vojin (2022): „Sad ne bi vredelo ni 'Srbijo izvini': Srpsko društvo ne postoji, ali su na protestu ispred Informera udareni temelji“, *Danas*, 2. oktobar, <https://sn.rs/tzcc3>.
- Ranković, Igor (2023): „Hrvatska – tako blizu a tako daleko u nekim elementarnim civilizacijskim stvarima“, *Danas*, 27. juli, <https://sn.rs/rezgi>.
- Rašić, Dragana (2023): „Kada je sistem duboko bolestan, uglavnom stradaju najnećmoćniji i najranjiviji“, *Danas*, 16. avgust, <https://sn.rs/j8kyu>.
- Roknić, Aleksandar (2023): „Niko normalan više ne želi da pravi porodicu u Srbiji“, *Danas*, 18. juli, <https://sn.rs/65vww>
- Samardžić, Nikola (2022a): „Memorandumski izbori“, *Portal Analitika*, 15. april, <https://sn.rs/8te29>.
- Samardžić, Nikola (2022b): „Otvoreni Balkan je Putinova zamka“, *Portal Analitika*, 27. maj, <https://sn.rs/trcil>.
- Samardžić, Nikola (2016): „J” s tačkom“, *Danas*, 16. septembar, <https://sn.rs/rve40>
- Samardžić, Nikola (2008): „O izboru bivšeg i budućeg“, *Danas*, 29. januar, <https://sn.rs/h6nqt>.
- Sejdinović, Nedim (2022): „(Post)izborna šizofrenija“, *Danas*, 8. april, <https://sn.rs/lcvz9>.

- Sejdinović, Nedim (2020): „Mentalna detonacija“, *Danas*, 28. avgust, <https://sn.rs/5394c>.
- Srbljanović, Biljana (2023): „Kriva učiteljica“, *Blic/ Javni servis*, 19. februar, <https://sn.rs/9uhm0>.
- Srbljanović, Biljana (2022a): „Ostavite Novaka na miru“, *Blic/ Javni servis*, 16. januar, <https://sn.rs/r2wzi>.
- Srbljanović, Biljana (2022b): „Papuče za Kosovo“, *Blic/ Javni servis*, 26. juni, <https://sn.rs/u1mli>.
- Srbljanović, Biljana (2020a): „Prijavljen skup“, *Blic/ Javni servis*, 29. januar, <https://sn.rs/jy0k6>.
- Srbljanović, Biljana (2020b): „Prećutkivanje“, *Blic/ Javni servis*, 12. juli, <https://sn.rs/xyedq>.
- Stanković, Brankica (2020): „Bolesno smo društvo, tek ćemo se lečiti“, *Nova.rs*, 6. april, <https://sn.rs/0q6zu>.
- Stojković, Biljana (2020): „Režiser, glavni glumac i mi“, *Peščanik*, 4. decembar, <https://sn.rs/d4285>.
- Stanojlović, Dragica (2023): „Broj birača koji uvek glasaju za opoziciju – nije dovoljan“, *Danas*, 9. septembar, <https://sn.rs/87aqu>.
- Stojković, Biljana (2019): „Pobeda Univerziteta u Beogradu“, *Peščanik*, 25. septembar, <https://sn.rs/jz0i9>.
- Sudar, Suzana (2021): „Kokan Mladenović povodom Dana državnosti: Srbija nije država“, *Nova.rs*, 15. februar, <https://sn.rs/mdv7h>.
- Suša, Gordana (2021): „Nož, žica, 011“, *Danas*, 20. januar, <https://sn.rs/8w1sy>.
- The Economist (2004): „Passport to prosperity“, *The Economist*, September 25th, pp. 6–9, <https://sn.rs/yftmc>.
- The Media (1994): *The Media Happened to be There*, authors Zoran Petrović–Piroćanac, Vesna Hadživuković, Boro Mišeljčić, Tomislav Kresović; translator Tamara Rodwell–Jovanović. Milići: Boksit; slika karikature: <https://sn.rs/fsxk7>.
- Tončić, Bojan (2022): „Povratak progonitelja“, *Nomad.ba*, 4. jula, <https://sn.rs/2nyys>.
- Tončić, Bojan (2021): „Sve bilo je Kosovo“, *Remarker*, 19. januar, <https://sn.rs/h9m9s>.
- Ugričić, Sreten (2009): „Pronađi uljeza“, *Peščanik*, 18. februar, <https://sn.rs/xhxd0>.
- Великић, Драган (2010): „Српска аropa“, *Политика*, 15. јануар, <http://skr.rs/z03r>.
- Vatić, Bojana (2020): „To nije oslobođenje, to je velikosrpski udar – dalje ruke od Crne Gore!“, *Antena M*, 21. decembar, <https://sn.rs/yedhu>.
- Vešović, Marko (1994): „Ti još kolješ Koljeviću, a ja sam vazda bio slobodan“, *Vjesnik*, Zagreb, 19. veljače; preštampano u: *Srpske sluge Hrvatske = Servi Croatiae*, priredio Jovan Bošković, Beograd: Naš dom–L'Age d'Homme, 1999, str. 163–164.
- Vidojković, Marko (2022): „Istrebljenje liberalizma“, *Danas*, 15. decembar, <https://sn.rs/kevwf>.
- Vuletić, Zoran (2022): „Nahijska duša Srbije se boji istine a ne Latinke“, *Danas*, 22. decembar, <https://sn.rs/3oams>.

Пејо Ђојлавље

„Српски национализам“ као стигма и њена генеалогичја

У овом поглављу неће се расправљати о томе шта јесте, а шта није српски национализам. Избегавамо есенцијалистичка одређења и нагласак стављамо на опис феномена и истраживање његове генезе, настојећи да опис и историјат појаве уклопимо у систем већ утврђених представа и концепција. Настојимо да, у дијахроној перспективи од готово целог века, покажемо сличност дискурса или наративних образаца који се тичу „српског национализма“, као и да утврдимо идеолошке, институционалне, персоналне и структуралне детерминанте које доводе до понављања одређених дискурзивних модела везаних за ову синтагму. Пошто при томе полазимо од данашњице и једног њеног друштвено важног феномена, овде се служимо *генеалогичјом* као историјском онтологијом дискурса¹⁴⁰.

Инсистирамо на чињеници да се појам национализма у друштвеним наукама, зависно од аутора или истраживачких традиција, употребљава у различитим значењима. Најмањи заједнички садржалац свих тих одређења, и истовремено његово „меко“ значење, јесте да је национализам примарна афективна везаност за нацију – осећање привржености које је *јаче* од других конкурентских врста колективне

140 Dušan Marinković i Dušan Ristić, „Genealoška analitika kao kvalitativna metodologija“, *Kvalitativna istraživanja kroz discipline i kontekste: osmišljavanje sličnosti i razlika*, ur. Vladimir Džinović i Tijana Nikitović, str. 12–16. Beograd, 2021: Institut za pedagoška istraživanja i Institut za psihologiju.

лојалности, попут трибализма, регионализма, пароксијализма, примордијализма, комунализма итд.

Речник међународних односа дефинише национализам као „масовну емоцију“ која „државу чини крајњом тачком индивидуалне оданости“¹⁴¹. Конор национализам одређује као „идентификацију с неком нацијом или оданост према њој“¹⁴², сматрајући да је дефиниција из *Речника* добра, али да у њој реч „држава“ (state) треба бити замењена речју „нација“ (nation)¹⁴³. Слично је и Гиденсово одређење, по коме је „национализам првенствено психолошки феномен – везаност индивидуа за грозд симбола и веровања којим се наглашава заједништво чланова неког политичког поретка“¹⁴⁴. Ту је и Хабермас који каже да је „национализам термин који означава типично модерни феномен културне интеграције“, односно „облик колективне свести који претпоставља рефлексивно присвајање културних традиција“¹⁴⁵, преко чега се „утемељује колективни идентитет“¹⁴⁶. Имамо и концепцију по којој је национализам „политичка идеологија која потцртава оданост нацији и слави нацију“¹⁴⁷, итд. Оваква „мека“ одређења национализма донекле су блиска ономе што се у српском и другим језицима подразумева под патриотизмом, с тим што је код национализма нагласак још и на *йревасходсѝву лојалносѝи*: „национализам (...) позива своје присталице да заједничке интересе засноване на класној, верској или партијској припадности, које деле са другим суграђанима, подреде интересима који су им заједнички с осталим припадницима свог народа“¹⁴⁸.

141 Jack C. Plano, Roy Olton, *The international relations dictionary*, New York 1969: Holt, Rinehart and Winston, pp. 119; 120; нав. у Walker Connor, *Ethnonationalism: The Quest for Understanding*, Princeton 1994: Princeton University Press, pp. 41; 97.

142 Connor, исто, xi.

143 Исто, 98; 100

144 Anthony Giddens, *The Nation-State and Violence*, A Contemporary Critique of Historical Materialism, Vol. 2, Cambridge 1985: Polity, p. 116.

145 Jürgen Habermas, „Грађанство и национални идентитет: нека размишљања о будућности Европе“, *Нација, култура и грађанство*, прир. Slobodan Divjak, стр. 35–45. Београд: Службени лист СРЈ, 2002; навод је на стр. 36.

146 Исто, стр. 37.

147 Henry Bienen, „Ethnic nationalisms and implications for U.S. foreign policy“, *Nationalism and Nationalities in the New Europe*, ed. Charles A. Kupchan, pp. 158–179; Ithaca and London, 1995: Cornell University Press; навод је на стр. 169.

148 Brian M. Barry, „Nationalism“, *The Blackwell Encyclopedia of Political Thought*, Oxford 1987: Blackwell, p. 357. То не значи да не постоје и друга разликовања национализма и патриотизма. Хојзинга, рецимо, каже да је „патриотизам воља за очувањем и одбраном оног сопственог и драгоценог“, а „национализам снажна тежња за владавином, тежња да се сопствени народ и сопствена држава ставе изнад других и на рачун других“ (Јохан Хајзинга, *Патриотизам и национали-*

У енглеском језику „меко“ значење термина национализам је примарно, да би се затим, код различитих аутора, допуњавало специфичностима. Оне сам појам јачају, али га и сужавају; рецимо:

- Уверење да моја нација треба да има своју државу (државот-
ежни национализам, state-claiming nationalism):

„Национализам је (...) идеолошки покрет за пости-
зање и одржавање самоуправе и независности у име
неке скупине, чији чланови замишљају да она, попут
других, конституише стварну или могућу нацију“¹⁴⁹;

„Национализам дефинишем као политички покрет
који има две одлике: 1. индивидуални чланови исказују
првенствену оданост њиховој сопственој етничкој или
националној заједници; (...) 2. ове етничке или национал-
не заједнице желе своју сопствену независну државу“¹⁵⁰.

- Уверење да у мојој држави моја нација треба да буде доми-
нантна (да државу треба језички, верски или етнички хомоген-
изовати; Staatvolk):

„До етнонационализма долази само када припадни-
ци неке етничке групације сматрају да је држава само
њихова – а не свих грађана“¹⁵¹.

„Национализам значи: систем идеја, доктрина, слика
света који служи стварању, мобилизацији и интегра-
цији веће солидарне заједнице (зване нација), али пре
свега легитимацији нововремене политичке владавине.

зам у европској историји до краја деветнаестог века, прев. Оливера ван дер
Леу Петровић, Нови Сад: Прометеј и Београд: Терсит, 1996, стр. 9).

149 Anthony D. Smith, *Theories of Nationalism*, London 1971: Duckworth, p. 171.

150 Stephen van Evera, „Hypotheses on nationalism and the causes of war“, *Nationalism and nationalities in the New Europe*, исто, стр. 136–157; навод је на стр. 136. Слично и: John Breuilly, *Nationalism and the State*. Manchester 1982: Manchester University Press, <http://skr.rs/zf3C>, p. 2, с тим што Брујли не мисли да сваки национализам тежи формално независној, него у највећој мери сувереној политичкој заједници. Милер управо на основу тежњи ка држави прави разлику између нација и етничких група – јер само је нација, макар „у аспирацији, ако није већ у стварности, политичка заједница“ (David Miller, *On Nationality*. Oxford: Clarendon Press, 1995, p. 24). Турци на северу Кипра су, отуда, нација, а у Немачкој етничка група – без обзира што првих има девет пута мање од других (0,3 милиона на С. Кипру и 2,8 милиона у Немачкој).

151 Alina Mundjiu-Pipidi, „Razum i predrasude u proučavanju međuetničkih sukoba – vansistemske paradigme u istraživanju i teoriji“, *Nacionalizam posle komunizma: naučene lekcije*, ur. Alina Mundjiu-Pipidi i Ivan Krastev, стр. 13–43, Београд, 2004: Београдски фонд за политичку изузетност, <http://skr.rs/zf3J>; навод је на стр. 15.

Отуда национална држава са, по могућству, хомогеном нацијом постаје кардинални проблем национализма¹⁵²

- Уверење да се етничке границе моје нације морају поклапати с политичким границама (државно–експанзивни национализам, state–expanding nationalism):

„Национализам је политички принцип који захтева по-
дударност етничких и политичких (државних) граница“¹⁵³.

Међутим, преуско дефинисање национализма повлачи: (1) да из-
ван истраживачког фокуса остају многе важне појаве, и (2) да се речи
користе у контроверзном значењу. Ако национализам дефинишете
само преко подударности етничких и државних граница, онда је, као
пример за (1), амерички национализам тек маргинална, а српски на-
ционализам кардинална појава; а као пример за (2), Џон Стјуарт Мил
је националиста – пошто је сматрао да према границама нације треба
правити државе¹⁵⁴, а Адолф Хитлер то строго узев и није – пошто је
сматрао да Немачка треба да присвоји велике територије насељене
словенским народима¹⁵⁵.

Бакић на цитираном месту тврди да је залагање за поклапање
етничких и државних граница Гелнерова дефиниција национали-
зма¹⁵⁶. Међутим, Гелнер каже: „Национализам је (...) пре свега наче-
ло које сматра да политичка и национална јединица треба да буду
подударне“¹⁵⁷. „Подударност“ овде, међутим, не подразумева нужно

152 Ханс–Улрих Велер, *Национализам: историја, форме, последице*, прев. Томислав Бекић, Нови Сад, 2002: Светови, стр. 15–16.

153 Jovo Bakić, „Teorijsko–istraživački pristupi etničkoj vezanosti [Ethnicity], nacionalizmu i naciji“, *Sociologija*, vol. 48 [2006], br. 3, str. 231–264, <https://sn.rs/afkl>; навод је на стр. 250.

154 „Слободне установе нису могуће у земљи састављеној од различитих националности. Међу људима без заједничких осећања, поготово ако они читају и говоре различите језике, јединствено јавно мишљење, нужно за рад представничке демократије, не може да постоји. (...) Тамо где осећање националности постоји у било којој снази, постоји prima facie случај за обједињавање свих припадника националности под истом владом, а да она сама буде одвојена од друге владе. (...) Опште узев, нужни услов слободних уснова јесте тај да се границе власти углавном подударају с границама националности“; John Stuart Mill, *Considerations on representative government, The Collected Works of John Stuart Mill* in 33 vols, ed. John M. Robson, Vol. 19: *Essays on Politics and Society*, Toronto 1977: University of Toronto Press, <https://sn.rs/r6oie>, pp. 547; 548.

155 Видети: Adolf Hitler, *Mein Kampf*, The Noontide Press, Books On–Line, <https://sn.rs/i0h96>, pp. 466–483 (глава 14. „Оријентација на исток или источна политика“); мој приказ Хитлеровог плана освајања словенских земаља: Слободан Антонић, *Два завештаја народа: Руси и Срби*, Београд, Catena mundi, 2022, <https://sn.rs/pqrsm>, стр. 27–66.

156 Ернест Гелнер, *Нације и национализам*, Нови Сад 1997: Матица српска, стр. 11.

157 Ernest Gellner, *Nations and Nationalism*, Oxford, 1983: Blackwell, <https://sn.rs/4o26f>, p. 1.

и поклапање граница већ начело: „колико нација, толико политичких јединица“. При томе, политичка јединица не мора нужно бити независна национална држава, већ може бити и федерална јединица (република или аутономија), а поготово не мора бити и у својим етничким границама. Гелнерову дефиницију цитира и прихвата Хобсбом¹⁵⁸. Гелнерова и Хобсбомова дефиниција национализма, међутим, пре спадају у државотежни национализам. При томе треба имати у виду да Гелнер своју дефиницију првенствено везује за „национализам као сентимент, и као покрет“, док тек када говори о „национализму као теорији политичке легитимације“, он уводи питање подударности етничких и политичких граница, али у смислу да *мојим народом њереба да уйрављају људи из мој народа*¹⁵⁹. Проблем је, наравно, што су различити сојеви национализма, у оваквом поједностављеном представљању, најпре, редуковани на државотежни национализам (Гелнер и Хобсбом)¹⁶⁰, а онда је у следећем кораку, мисинтерпретацијом ауторитета, државотежни национализам изједначен с експанзионистичким (Бакић), како би, на крају, *сваки* национализам могао да буде демонизован као агресивни и ретроградан.

Оно што је важно приметити јесте да, док у другим срединама постоји плурализам одређења и коришћења овог термина, у јавном простору Србије – како у медијима, тако и у научној публицистици – национализам се употребљава првенствено у најтврђем значењу. Видеће се да већина цитата у овом раду садрже управо такво значење речи „национализам“. Он је готово увек „ретроградан“, „регресиван“, „реакционаран“, „нетолерантан“, „изолационистички“, „ексклузивистички“, „атавистички“, „ауторитаран“, „ксенофобан“, „агресиван“, „експанзионистички“, „фанатичан“, „антилибералан“, „антидемократски“, „профашистички“... И док су многи политички појмови – попут либерализма или социјализма – након 1989. у нашем јавном пољу доживели пуну плурализацију како значења тако и вредносног предзнака, национализам је задржао монистичку конотацију као изразито негативни термин. У страној научној мисли нису ретки ставови да „национализми нису увек нетолерантни или искључиви“, односно да „нису национализми *per se* лоши, већ извесни нелиберални типови национализма“¹⁶¹. Као што каже Кимлика, „неки национализми су мирољубиви, либерални и демократски, док

158 Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1780: Programme, myth, reality*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990, <https://sn.rs/brg7d>, p. 9.

159 Gellner, исто.

160 За критику изједнавања сваког национализма са државотежним национализмом видети Connor, *исто*, стр. 97 и даље.

161 Kaj Nilsen, „Kulturni nacionalizam, ni etnički, ni građanski“, *Nacija, kultura i građanstvo*, исто, стр. 243–253; навод је на стр. 245.

су други ксенофобични, ауторитарни и експанзионистички¹⁶². У Србији је, међутим, било која друга употреба термина национализам, осим негативне, врло ретка, чак и у науци¹⁶³.

У овом поглављу се не инсистира ни на једном суженом, „исправном“ значењу термина национализам, већ на чињеници да он може денотирати различите ствари. Посебно се наглашава чињеница да код нас, већ више деценија, постоји изразита доминација негативног значења, у чему постоји необично снажан континуитет. Делимично у складу с том традицијом, али полазећи првенствено од меког значења „национализма“, видећемо да када аутор користи синтагму „инверзни национализам“ она се односи на појаву афективне одбојности према (номинално) својој нацији и репродукцију критичких наратива сличних оних из супарничких национализамa.

Стигма „српског национализма“ данас

„Српски национализам“ је честа дисквалификација, реч–оружје (нем. *Kampfbegriff*, енг. *fighting words*), присутна у делу наше јавности. То је својеврсна стигма којом се идеолошки супарници или политички противници најчешће обележавају као *јавни непријатељи* (непријатељи мира, непријатељи Европе, непријатељи прогреса и доброг стандарда, итд), уз истовремено *сињализовање врлине* (*virtue signalling*), односно самоистицање сопствене идеолошке (политичке) исправности.

Постоји неколико обавезних места (τόποι) везаних за ову стигму, а преко којих се по правилу настоји извршити типична *морална уцена* (*moral blackmail*¹⁶⁴) других чланова комуникативне или политичке заједнице како би одбацили „националистичке“ ставове или како би се јавност дистанцирала од „националиста“. Рецимо, каже се да је сваки национализам зло, али да је на Западном Балкану ипак најгори српски национализам – он је квалитативно (суштински) другачији и по много чему најопаснији. Тако Весна Пешић пише:

„Српски национализам се разликује од национализамa у другим југословенским републикама. Ти други народи су

162 Will Kymlicka, “Misunderstanding Nationalism”, *Dissent* 42(1), January 1995, 130–137, <https://sn.rs/rh0tn>; навод је на стр. 132.

163 Један од малобројних наших аутора који се залаже за неутрално коришћење овог термина у научним истраживањима је Коста Чавошки, *Нација и национализам*, 2. изд. Београд, 2023: Catena mundi, стр. 89.

164 McConnell, Terrance C. “Moral Blackmail.” *Ethics*, vol. 91, no. 4, 1981, pp. 544–67.

желели да направе своју самосталну националну државу као универзални идеал и зато се у њима брже развијају *евројске* вредности. Српски национализам (међутим – С. А.) практично је вечит и инкопатибилан с модерном државом, па чак и с било каквом стабилном државом¹⁶⁵.

То је зато што, наводно, српски национализам једини нема за циљ да уређује своју државу, већ хоће да приграби делове других држава. Стога је он агресиван и назадан, а остали дефанзивни и чак прогесивни. Слично тврди и Иван Виденовић:

„Постоје две врсте национализма: империјални национализам, као што је у региону српски, а на глобалном нивоу руски, и тзв. одбрамбени национализам (као што је украјински – С. А.). (...) Ако вам неко угрожава право на постојање и државу, ако вам угрожава идентитет, морате развити нешто што се зове одбрамбени механизам, тј. одбрамбени национализам“¹⁶⁶

Реч је о манихејској подели на „анђеоске“ и „демонске“ национализме¹⁶⁷, односно добре „западне“ (грађанске) и зле „источне“ (етничке) национализме¹⁶⁸ – при чему је српски национализам увек и у свакој прилици у другој групи¹⁶⁹. Ова посебност се илуструје тврдњом да је српски национализам, наводно, главни узрочник распада Југославије, а данас најопаснији по мир у региону. Тако Динко Грухоњић каже:

„Ја не волим те врсте релативизација да се `сви` морамо једнако суочити са својом прошлошћу. Зна се ко је био агресор а ко се бранио. На Балкану неће бити стабилности докле год великосрпски национализам не буде сломљен. Бошњачки или црногорски национализам ни на који начин се не могу

165 Vesna Pešić, „Nacionalizam nemoguće države“, *Peščanik*, 19. oktobra 2006, <https://sn.rs/gha64>.

166 „Ivan Videnović: Prijateljstvo sa Putinom je saučesništvo u zločinu“, *Autonomija info*, 1. maj 2023, <https://sn.rs/p9e68>.

167 Tomislav Z. Longinović, „Vampiri poput nas: gotske maštarije i `srbi`“, u: *Balkan kao metafora: između globalizacije i fragmentacije*, ur. Dušan I. Bjelić i Obrad Savić, str. 57–77; Beograd 2003: Beogradski krug, <https://sn.rs/3kwsu>; подела на „анђеоске“ и „демонске“ национализме је на стр. 58–59.

168 Дobar критички преглед ових подела у западној литератури даје Milan Subotić, *Na drugi pogled: prilog studijama nacionalizma*, Beograd, 2007: Institut za filozofiju i društvenu teoriju i Filip Višnjić, <https://sn.rs/r5rp3>, str. 81–135. Видети и Чавошки, исто, стр. 93 и даље.

169 Longinović, *исто*.

поредити са хегемонистичким геноцидним пројектом хомогене велике Србије“.¹⁷⁰

„Главни проблем Балкана је великосрпски национализам, као и у последњој деценији 20. века. (...) Србија је већ 35 година фактор нестабилности у региону, најодговорнија за ратове у којима је побијено најмање 130.000 људи, а милиони расељени. Великосрпски национализам је отац свих наших проблема“¹⁷¹.

Исту тврдњу – да је српски национализам и у хронолошком и у каузалном смислу примарни узрок разарања Југославије – износи и Павле Радић:

„Хронологија зла је документована, позната. Изворни најпре политички силеџија, а потом и коловођа ратног разарања СФРЈ без сумње је био Слободан Милошевић са својом злочиначком политиком. Додуше, временом је нашао саучеснике и у другим несрпским срединама, али је непоштено – и безобразно – све њих у злочинству изједначавати. Нешто је била ултимативна уцењивачка акција (Милошевић), нешто ипак одбранбена реакција. У том смислу све ратне жртве на простору бивше СФРЈ – укључујући дакако и не мале невине српске, па и оне којима се лицемерно комеморира не само у Братунцу – на директан или индиректан начин терете Милошевићев злочиначки режим и српски национализам“¹⁷².

На сличном становишту о *нејативној изузећности* (negative exexceptionalism) српског национализма је и Дубравка Стојановић која сматра „да је национализам у бившој Југославији кренуо из Србије, а да су национализми у осталим републикама реакција на национализам из Србије“¹⁷³. Она уз то каже да је српско друштво „дубоко болесно“, а да је главни узрок те болести српски национализам:

„То овде траје више од четрдесет година, од првих конфликата на Косову 1981. године. Генерације су на томе одрасле.

170 „Profesor Dinko Gruhonjić za 'SB': 'Republika Srpska će propasti, Stanivuković je četnički mainstream, a Banjaluka rezervat za ratne zločince; Vučić ima luđački plan...'“, *Slobodna Bosna*, 8. januar 2024, <https://sn.rs/64f8f>.

171 Dinko Gruhonjić, „Kosovo mamac za Zapad, mete 'srpskog sveta' BiH i Crna Gora“, *Al Jazeera*, 10. april 2023, <https://sn.rs/jzig2>.

172 Pavle Radić, „Besramni kontinuitet zloupotrebe žrtava“, *Autonomija info*, 8. juli 2024, <https://sn.rs/adwgn>.

173 Beta, „Dubravka Stojanović: opozicija u Srbiji nacionalistička kao i režim“, *N1 Srbija*, 6. novembar 2022, <https://sn.rs/mta5h>.

Тешко је изаћи из те матрице мишљења, јер је толико доминантна. Свуда је национализам, од школе до јавности, стадиона, графита, медија – цео јавни говор је националистички. (...) Док не уперимо прст у национализам као корен свих проблема, нема правог искорака”¹⁷⁴.

И Саша Ђирић мисли да на Балкану, „ако постоји опасност од неког национализма, она је још увек велика и долази од српског национализма”¹⁷⁵, као и Александар Секуловић, који вели: „Док не буде уништен српски национализам, нема мира на Балкану”¹⁷⁶.

Истоветни ставови о бенигности свих других националиста осим српског доминирају и у делу јавности тзв. региона, а радо се преносе у неким медијима и у Београду. Тако Андреј Николаидис каже да „великосрпски национализам већ 30 година загорчава живот свима у региону“, те да су „бесмислена поређења између великосрпског национализма и црногорског национализма – који је мали, нема снагу, фолклоран је и ‘помало смешан’”¹⁷⁷. Срђан Шушница пак оцењује да „аналитичари и актери који изједначавају политику Београда и Приштине, и изједначавају национализме оперисани су и од историје и од политике, те не желе да виде да су све унутрашње кризе на Косову потекле из Београда”¹⁷⁸. А у Београду се цитира и Вјекослав Перица који тврди: „Српски национализам на овим просторима је неоспорно најјачи и најекстремнији национализам. Он је био и остао највећа опасност за све народе на овим просторима”¹⁷⁹.

Српски национализам се у истим круговима у Београду проглашава најопаснијим на Балкану између осталог и зато што иза њега, наводно, стоји руски империјализам. Тако Миливој Бешлин каже:

174 Sandra Petrušić, „Sistem truli i guši nas“, intervju s Dubravkom Stojanović, *NIN*, 20. septembar 2023, <https://sn.rs/qijvy>.

175 „Balkanske perspektive: Nacionalizam kao sredstvo obmane i gomilanja bogatstva“, prekucavala Žarka Radoja, *Žurnal info*, 13. maj 2013, <https://sn.rs/ndpac>.

176 Snežana Čongradin, „Debata o knjizi Helsinškog odbora za ljudska prava *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*, u organizaciji Žena u crnom: Dok ne bude uništen srpski nacionalizam, nema mira na Balkanu“, *Danas*, 13. novembar 2018, <https://sn.rs/5xdfa>.

177 „Nikolaidis: Srbija je wannabe imperija“, *Autonomija info*, 3. mart 2021, <https://sn.rs/3nvnq>.

178 „Srđan Šušnica: Beograd je oteo živote kosovskih Srba, izolovao ih je od normalnosti ulivajući među njih egzistencijalni strah“, *Autonomija info*, 23. jul 2023, <https://sn.rs/6vhyy>.

179 Vjekoslav Perica, *Večernji list*, 18. mart 2023; navedeno prema: *Srbija: zarobljeno društvo*, Izveštaj Helsinškog odbora, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2023, <https://sn.rs/9ky1c>, str. 41.

„Русија српском национализму даје илузију да границе на Балкану нису коначне и због тога се српски националисти припремају за неку врсту другог полувремена. Да сам на месту суседа, не бих узимао здраво за готово поруке из Србије о добросуседству“¹⁸⁰. Томислав Марковић у том смислу каже да је „Србија рускоколонашка земља у којој влада култ Владимира Путина и масовна подршка убијању и сатирању Украјине“¹⁸¹, а Динко Грухоњић тврди да је „Србија Путинов тројански коњ у срцу Европе, она је добровољни реметилачки фактор, руски носач авиона на Балкану“¹⁸². С овим ставом се слаже и командант НАТО у време агресије на Србију 1999. Весли Кларк, само што он то каже нешто блажим речима: „Русија Србију користи као свог агента“¹⁸³.

Српски национализам се види и као главни друштвени и политички проблем у самој Србији, односно – како је критички примећено – као „апсолутно зло, зло по себи, што онда не захтева даље објашњење: он је крајњи експлананс“¹⁸⁴. Због тога је наводно наш најважнији задатак борба против српског национализма. На таквој позицији је рецимо Динко Грухоњић, који вели да „нису корупција и криминал главни проблем Србије; изходиште свега тога је – национализам“¹⁸⁵. „Заправо је национализам највећи проблем – и то превасходно српски – основни узрок нестабилности Балкана и корупције“¹⁸⁶. Исто мисли и Наташа Мићић која пише да је „овде национализам корен сваког нашег проблема“¹⁸⁷, док Дејан Илић сматра да је Србија „цивилизацијски деградирала као заједница“, а да је „главни виновник те деградације – српски национализам“¹⁸⁸. Дашко Милиновић каже да је „српски национализам оно што чини Србију неподношљивом, што упропаштава

180 Beta, „Istoričar: Srbiju će ‘prožderati’ sopstveni nacionalizam“, B92, 31. juli 2017, <https://sn.rs/fuuc1>.

181 Tomislav Marković, „Teroristički Dan žalosti“, *Tačno.net*, 27. septembar 2023, <http://skr.rs/zfcd>.

182 „Dinko Gruhonjić: Srbija je pakao je na Zemlji, a u ovim našim krajevima ime mu je Vučićeva Srbija“, *Tačno.net*, 24. septembar 2023, <http://skr.rs/zfco>.

183 „Vesli Klark: Napad na severu Kosova treba da zabrine Evropsku uniju i NATO“, *Glas Amerike*, 28. septembar 2023, <https://sn.rs/7dpi2>.

184 Darko Drašković, „Zaborav sebe – Odgovor Vuku Vukoviću“, *Novi plamen*, 9. septembar 2019, <https://sn.rs/688jk>.

185 Dinko Gruhonjić, „A da se Srbija konačno malo o svom jadu zabavi...?“, *Autonomija info*, 4. septembar 2021, <https://sn.rs/ku20o>.

186 „Gruhonjić: Ludački nacionalistički mozgovi u Beogradu i Zagrebu nisu odustali od komadanja Bosne i Hercegovine“, *Autonomija info*, 26. juli 2022, <https://sn.rs/0sh76>.

187 Nataša Mičić, „Zašto je Srbiji potrebna Herta Miler“, *Danas*, 27. oktobar 2017, <https://sn.rs/q0iw2>.

188 Dejan Ilić, „Čihu, čihu, čihu“, *Peščanik*, <https://sn.rs/2ai3n>.

живот у Србији¹⁸⁹, а Ратко Божовић, говорећи о Србији, вели да „као нашу хроничну друштвену и индивидуалну дијагнозу видим помахнито националистичко лудило“¹⁹⁰. Павле Радић пак пише „да су корени српског суноврата национализам и опредељење за ратну политику у деведесетим“¹⁹¹ и да је

„по судбину српског народа и државе ипак кључно питање кад ће се масовно грађани побунити против лудила национализма који је у сржи политике (владајуће и опозиционе), цркве (СПЦ), културе, медија информисања, спорта...“. Јер, „из тог нелеченог малигнитета проистичу сви други проблеми не само у Србији, него и у региону. (...) То је српски кардинални проблем, који је на овај или онај начин метастазирао по региону претварајући га у тешког болесника“¹⁹².

И Алексеј Кишјухас тврди да је у Србији на делу „посебно токсична верзија национализма“, а то је „такозвани светосавски национализам“¹⁹³. „Великосрпски национализам је дух из боце који још увек тумара међу нама попут авети или јунака из хорор филма који никако да умре“¹⁹⁴, а узрочник је свих наших проблема¹⁹⁵, укључујући чак и загађени ваздух. Јер, „смог какав данас удишу Београд, Нови Сад и Ниш, Ваљево, Бор и Панчево“, проблем је који је настао првенствено зато што су грађани Србије, у протеклим деценијама, „косовојесрбијашили спаљујући амбасаде са три посољена прста“, „молебански чували светиње“, „турали труло лишће на бранике аутомобила“, „јаросно гранатирали Дубровник и Сарајево“ – „и сада смо напрасно запањени откуд то, дођавола, удишемо отровни ваздух?“¹⁹⁶.

189 „Daško Milinović: Srpski nacionalizam čini Srbiju nepodnošljivom“, *Autonomija info*, 15. novembar 2021, <https://sn.rs/up73k>.

190 Ivana Milanović Hrašovec, „Dijagnoza – pomahnitalo nacionalističko ludilo“, intervju s Ratkom Božovićem, *Vreme*, 21. septembar 2022, <https://sn.rs/e80je>.

191 Pavle Radić, „Unutrašnja nesloboda, blokada i porazi Srbije“, *Autonomija info*, 5. jun 2024, <https://sn.rs/ijq2z>.

192 Pavle Radić, „Kad će se građani masovno pobuniti protiv ludila nacionalizma?“, *Autonomija info*, 21. decembar 2021, <https://sn.rs/trc9k>.

193 Beta, „U Srbiji na delu svetosavski nacionalizam, posebno toksična verzija nacionalizma“, *Autonomija info*, 3. novembar 2023, <https://sn.rs/do6h4>.

194 Bojan Tončić, „Snimamo nastavke naše krvave franšize“ (intervju s Aleksejom Kišjuhasom), *Remarker*, 19. mart 2018, <https://sn.rs/y8gfb>.

195 Као што сам показао на другом месрту, Кишјухас у својим публицистичким радовима најчешће пише о злом српском национализму, а када му је тема нешто друго, обавезно завршава *поуком за Србију*, у којој је главни негативац, дакако – *српски национализам* (Слободан Антонић, „Кишјухас као натчовек“, *Искра*, 25. новембар 2019, <https://sn.rs/ifczk>).

196 Aleksej Kišjuhas, „Zapuštena Srbija“, *Danas*, 26. januar 2020, <https://sn.rs/l6pzc>.

„Суштина је да нама самима остаје да се изборимо са великосрпским националистима у нашим редовима, иако је у том послу свака помоћ извана несумњиво добродошла“¹⁹⁷.

Слично мисли и Миливој Бешлин, који пише да је „русификовани српски национализам, као владајућа идеологија, појео наше друштво, узео нам, својом тоталитарном и насилничком природом, грађанске слободе и инсталирао својим ауторитарним карактером још једног ирационалног аутократу“, због чега „нема демократије у Србији без раскида са фашистоидном идеологијом национализма“¹⁹⁸. Једнако становиште заступа и Никола Божиловић, који пише: „Издазак из националистичког блата први је предуслов отржењења српске нације. Тај час националног избављења наступиће онда када клеронационалистичка идеологија (и фразеологија) квазипатриотизма буде правилно прочитана и коначно раскринкана“¹⁹⁹. Такође, и Златко Павковић мисли да у Србији „национализам већ четири деценије доминантна идеологија која задире у све поре друштвеног, приватног и личног живота“, те да су њиме „импрегнирани јавни дискурс и образовни програми“²⁰⁰. Томислав Марковић пак тврди да је „великосрпски хегемонизам код нас одавно постао званична религија“²⁰¹. „Лажови лажу, лопови краду, насилници бију, убице убијају, џепароши џепаре, а великосрпски националисти гледају да напакују ближе, да покоре друге и разоре сопствену нацију“²⁰². Он истиче да „уколико Србија планира да у будућности буде део цивилизованог света, мораће да се одрекне великосрпског национализма“²⁰³.

Карактеристично мишљење за Томислава Марковића је и да су српски националисти више монструми него људи: „Људи навлаче националистички плашт да би сакрили сопствени социопатски карактер. Без те кринке која им ствара привид некаквог идентитета били би просто чудовишта“²⁰⁴. Српски национализам је увек повезан с

197 „Kišjuhas: Crvene linije na Balkanu odavno su pređene, ostaje da se sami izborimo sa velikosrpskim nacionalistima u našim redovima“, intervjuisala Jovana Vuković, *Portal Analitika*, 14. februar, 2024, <https://sn.rs/x5663>.

198 Milivoj Bešlin, „Hoće li neko sabrati dva i dva“, *Radar*, 16. mart 2024, <https://sn.rs/f9on8>.

199 Nikola Božilović, „Tako je govorio sveti vladika Nikolaj“, *Danas*, 28. maj 2023, <https://sn.rs/a3xhq>.

200 Zlatko Paković, „Ako je nacija subjekat (1)“, *Danas*, 29. juli 2022, <https://sn.rs/oocnc>.

201 Tomislav Marković, „Pravna država Kosovo i lažna država Srbija“, *Žurnal*, 3. oktobar 2023, <https://sn.rs/bo8gh>.

202 Tomislav Marković, „Uvek ista naša pesma“, *Antena M*, 20. februar 2024, <https://sn.rs/3kopr>.

203 Tomislav Marković, „Hajka na Nikolaidisa – zabranjeno je govoriti istinu o Srebrenici“, *Autonomija info*, 13. jul 2024, <https://sn.rs/zthd3>.

204 Tomislav Marković, „Sociopatsko nacionalno jedinstvo: žrtve kao moneta za potkusurivanje“, *Žurnal info*, 8. avgust 2023, <https://sn.rs/91ot9>.

неким животињским одликама: „великосрпска звер“, „великосрпска шапа“, „крици и урлици“ (српских националиста)²⁰⁵... Слично становиште дели и Павле Радић, који тврди да је „машинерија зла српског национализма – отац и мајка свих злочиначких лудости“²⁰⁶, те да се „распомањени национализам и пратећи му простаклук дижу на задње ноге“²⁰⁷.

Такође, коалиција НВО Грађанска Војводина, чије су најпознатије чланице Независно друштво новинара Војводине и Хелсиншки одбор за људска права у Србији, у једном саопштењу вели да је „великосрпски национализам узрок цивилизацијске пропасти којој присуствујемо“, те да је „друштво у Србији дубински загађено том идеологијом“²⁰⁸, док Биљана Србљановић каже: „Српски национализам своју ружну чељуст и дан данас непрестано помаља, увек спреман да угризе“²⁰⁹, а Никола Крстић пише да је „оно што је опасно у свему то да се великосрпски национализам релативизује, умањује му се значај, те се чак и аболира“²¹⁰. И Динко Грухоњић сматра да национализам „умије да контаминира готово цијело друштво, као што је случај са Србијом већ 30 и кусур година“. „У питању је ментално загађење, најопасније од свих врста загађења“, које „траје већ 200 година“, и где се „упорно и садомазохистички одбија свака врста модерности – упорно се слави смрт, а људски живот вриједи колико један метак. Или трзај ножа“²¹¹.

И у „региону“ постоји мишљење, а које радо преноси део медија из Србије, да је, рецимо по исказу Џенане Каруп Друшко, „тврдокорни српски национализам на свакој хисторијској прекретници Србију гурао против грађанских вриједности и либералне демократије – умјесто тога Србија је бирала традиционализам, конзерватизам, православни фундаментализам, ауторитаризам, национализам и агресивни милитаризам, што је редовно за посљедицу имало демо-

205 Сви ови наводи само су из једног чланка: Tomislav Marković, „Samrtni ropac velikosrpske zveri“, *AntenaM*, 6. januar 2020, <https://sn.rs/i7zj9>.

206 Pavle Radić, „Prkos ojađenom Prijedoru“, *Autonomija info*, 26. juli 2023, <https://sn.rs/jxhmj>.

207 Pavle Radić: „Sprdanje sa zdravim umom“, *Autonomija info*, 25. februar 2024, <https://sn.rs/rvav3>.

208 „Građanska Vojvodina: Matica srpska nastavlja da gura društvo u šovinističko živo blato“, *Autonomija info*, 29. jul 2019, <https://sn.rs/ci4td>.

209 Biljana Srbljanović, „Malograđanska duhovnost“, *Blic/Javni servis*, 7. mart 2021, <https://sn.rs/r07b4>.

210 Nikola Krstić, „Pritajeno zlo koje se vraća“, *Danas*, 1. novembar 2023, <https://sn.rs/joztz>.

211 Vanja Šunjić, „Dinko Gruhonjić za Prometej.ba: Nije getoiziranje nacija počelo samo od sebe, već su ga šovinisti planski proizvodili i vodili“, *Prometej.ba*, 30. mart 2021, <https://sn.rs/wox06>.

кратску инвалидност читавог региона, и у два наврата и глобална крвопролића“²¹²

Наравно, редукција узрока распада Југославије само на српски национализам, или његово проглашавање главним узрочником разбијања СФРЈ, већма спадају у домен идеологије или политичке пропаганде, него у објективну анализу историјских дешавања²¹³. Такође, остаје нејасно како су „доброћудни“ околбалкански национализми довели до протеривања преко 400.000 Срба из Хрватске, скоро 400.000 Срба из Федерације БиХ и 200.000 Срба са „Косова“, док је „злоћудни“ српски национализам из Србије протерао занемарљив број припадника других нација? И како то да је, оптерећена толиким „злом“, од свих бивших југословенских република, Србија била и остала најфункционалнија вишенационална држава? Зашто компаративна мерења национализма на Балкану показују готово најнижи ниво за Србију²¹⁴, док мерења расизма стављају Србију на последње место у Европи?²¹⁵ Како то да је у наводно националистичкој Србији најмање националистичких инцидената?²¹⁶ Како то да је на Балкану само московски империјализам малиган и кобан, док су вашингтонски и бриселски (берлински) бенигни и неважни?

212 Dženana Karup Druško, „Putinov šah mat: Vučić je sredstvima Zapada ojačao ruski uticaj na Balkanu“, *Autonomija info*, 18. oktobar 2023, <https://sn.rs/r9pi0>.

213 Овде упућујем на своју књигу, у којој су узроци распада СФРЈ, верујем, приказани знатно уравнотеженије и објективније од наведеног једностраног и идеологизованог виђења: Слободан Антонић, *Још није јошово: Слободан Милошевић*, Београд 2015, Вукотић медиа, <https://sn.rs/lpj0>.

214 Слагање с тврдњом по земљама: „Неки делови других земаља припадају нама (територијални национализам)“ – Косово* 81%, Румунија 67%, Мађарска 60%, Србија 50%, Бугарска 45%; „Они који не говоре званични језик ове државе не би требало да имају право гласа (културни национализам)“ – Мађарска 61%, Словачка 58%, Румунија 50%, Србија 45%, Бугарска 26%; Alina Mundjiu-Pipidi, „Miloševići birači – objašnjenje za nacionalizam u postkomunističkoj Evropi koji je potekao iz masa“, *Nacionalizam posle komunizma*, isto, str. 47–91; табела је на стр. 57).

215 Србија има најмањи индекс расизма (0,298) у Европи, према истраживању: Tom Stafford and Gittu George, „European map of Implicit Racial Bias“, The University of Sheffield, 2017, <https://sn.rs/qvx19>.

216 Како то да у Србији нико не јури по улици хрватске или албанске спортисте како би их линчовао (или бацио у воду); како се то код толиког национализма у Србији чекићима не разбијају табле написане на „погрешном“ писму; како се то код толиког национализма у Србији не оштећују аутомобили „погрешних“ регистарских таблица или не руше гробља комшија „погрешне“ националности; како то да се једино у Београду, од свих постјугословенских престоница, може јавно исказивати протест због побијених Бошњака, Албанаца или Хрвата у недавним радовима, док је таква пракса, када је реч о Србима, свугде другде ретка или непостојећа?

Како то да главни проблем Србије није њен неоколонијални економски, политички и културални положај²¹⁷, већ „српски национализам“? И није ли управо идеологема о српском национализму као *најојаснијем* оправдање за готово сваку будућу акцију против елементарних интереса читавог једног народа? Јер, ако је „српски национализам“ најопаснији на Балкану, тада је, практично, *како би се обезбедио мир*, свака акција против тог чудовишта дозвољена. Ово је поготово узнемирујуће имамо ли у виду колико су пута у прошлости масовни злочини чињени, између осталог, управо у име наводне борбе са „српским национализмом“²¹⁸.

Када се у Србији српски национализам извикује за главни проблем Србије и Балкана, онда је то само један од показатеља својеврсног *инверзној национализма* – у коме се, без унутрашњег разликовања, путем *нејайивне есенцијализације* дисквалификује читав народ²¹⁹, или пак читава једна земља²²⁰ (често аутопејоративима попут: „Смрдија“, „Србијатрија“, „Гецованија“, „Четникија“, „Србистан“ итд). У питању је короларија *идеологије трађанизма*²²¹

217 Слободан Антонић, „Компрадори као део ТНKK: Случај Србије = Compradors as part of TCC: The case of Serbia“, *Социолошки истраживања*, vol. LVI (2022), no. 4, стр. 1169–1191, <https://sn.rs/szcyc>.

218 „Ено га `великосрпски национализам` по јамама у Херцеговини, по пољима Јасеновца, по Сави и Дрини, по врлетима Проклетија, по тракторским колонама из Лике, Славоније и с Косова, ено га у жутим кућама, у подрумима зграда у Сарајеву, спаљеним селима источне Босне... Ено га `великосрпски национализам` на пијаци у Нишу посејаном касетним бомбама, ено га у Сурдилици у подруму...“, твитер профил Вељка Ивковића (@Ivkovic1244), 30. март 2019, <https://sn.rs/wfhm0>.

219 Алексеј Кишјухас: „Неки су европски народи тада (1989. – С. А.) рушили берлинске зидове, а неки се наоружавао и копао етничке ровове. И, преко `Новосадског корпуса`, империјално срамно гледао ка суседном Илоку и Вуковару“ (Alekselj Kišjuhas, „Smrt Vojvodine“, *Danas*, 3. septembar 2023, <http://skr.rs/zG6D>). За бројне друге примере негативне есенцијализације Срба у инверзном национализму видети: Слободан Антонић, „Срби као гуштери“, *РТ Балкан*, 26. децембар 2023, <http://sk.in.rs/ahY>; Антонић, „Друштвени корени инверзног национализма“, *истио*.

220 Динко Грухоњић: „Србија је, мора се признати, доследна већ 35 година: увек је, уз веома ретке изузетке у својој новијој историји, на страни зла. (...) Србија је у контрастери у односу на цивилизацију. Нажалост, политика Србије је авангарда зла. (...) Србија је генератор зла у овом делу Европе“ (Snežana Čongradin, „Ima li `hepienda` za Vučićev režim i šta znači njegova izjava – dobro je dok me ne vidite u vojnoj uniformi?“ [intervju s Dinkom Gruhonjićem], *Danas*, 30. juli 2023, <http://skr.rs/zG62>).

221 Светозар Стојановић, „Nation, Nationalism and Citizenism“, *Filozofija i društvo*, год. XV (1999), стр. 13–24; Душан Павловић и Слободан Антонић (2008): „Од-

коју заступа део медијске и културне елите у Србији (тзв. Друга Србија²²²), а чија је једна од карактеристичних одлика управо опседнутост *српским национализмом* као главним друштвеним и политичким злом. Ово становиште доводи до „духа самопорицања“ – непрестаног *самоопијуживања* и изналажења „српске кривице“ у свему: за избијање Првог светског рата, за политичке конфликте у Краљевини Југославији и за њен распад, за злочине у Другом светском рату (укључив и геноцид над Србима), за политичке конфликте у СФР Југославији и за њен распад²²³, за злочине у последњим ратовима (укључив и оне над Србима), за НАТО агресију 1999, за окупацију и отргнуће Косова, за савремене етничке конфликте у БиХ и у Црној Гори, итд.²²⁴ Како је већ виспрено примећено, у Србији имамо посла с људима који су толико необјективни и идеолошки задрти да би „и у Јасеновцу водили борбу против српског национализма“²²⁵.

Модел не–националистичке Србије представљен је у монографији *Национални и државни интерес модерне Србије* (2007) групе аутора²²⁶, из које се одлично може сагледати једна од кључних

говор критичарима“, у *Консолидација демократских установа у Србији – јодину дана йосле*, приредио Душан Павловић, Београд: Службени гласник, стр. 135–182, видети посебно 157–160; Слободан Антонић, *Културни рай у Србији*. Београд: Завод за уџбенике, 2008, <http://skr.rs/znEa>, стр. 51–59.

222 Слободан Антонић, *Вишијевска Србија*, Београд: Чигоја штампа, 2011, <http://skr.rs/znEz>, стр. 59–192; Маринко Вучинић, *Друџа Србија: на мртвој стрази йолиитичке корекћности*. Београд: Службени гласник, 2012.

223 За распад СФРЈ не само да се оптужује „српски национализам“, већ и Срби генерално. Тако Дејан Илић пише: „Она (Латинка Перовић – С. А.) није сумњала у то да су за распад савезне државе понајвише криви – Срби. (...) Као да су се Срби бојали да ће се други према српској мањини понашати као што су они, дакле сами Срби, планирали да се понашају према мањинама у Србији“ (Dejan Ilić, „Prosvetiteljski zamah Latinke Perović“, *Peščanik*, 13. децембар 2022, <https://sn.rs/fzb4s>).

224 Мило Ломпар, *Дух самопорицања: йрилој критйици српске културне йолиитичке; У сенци йуђинске власйи*, 10. изд. Београд: Catena mundi, 2020.

225 Владимир Димитријевић, „Шумадинац, заувек присутан: о Данку Поповићу, да се не заборави“, *Правда*, 2. новембра 2021, <https://sn.rs/77hov>.

226 *Између ауторитаризма и демократије. Књ. 3 = Национални и државни интерес модерне Србије*, уредници Драгица Вујадиновић и Владимир Гоати, Београд, 2007: Friedrich Ebert Stiftung и Цедет; У овом зборнику своје прилоге имају: Драгица Вујадиновић, Војин Димитријевић, Владимир Глигоров, Латинка Перовић, Весна Пешић (два пута), Алпар Лошонц, Срећко Михаиловић, Ратко Божовић, Тодор Кулић, Весна Ракић Водинелић, Божидар Јакшић, Мирко Ђорђевић и Владимир Гоати.

короларија идеологије инверзног национализма. Према овој књизи, грађанска Србија може настати тек успостављањем истинске „уставне демократије“, односно трансформацијом државе у етнички неутралну, уговорну заједницу слободних грађана, која не би имала везе са конкретним етничким колективитетом (Србима)²²⁷. Међутим, према овом моделу, држава не би била неутрална у односу на све етничке заједнице, будући да би се мањинама, управо као етничким заједницама, дала посебна уставна права – зајамчених 20% места у скупштини и право вета на свако питање које додирује интересе етничких мањина²²⁸. Дакле, једино би Срби били само „грађани“, док би сви остали били и грађани и припадници својих етничких заједница²²⁹. Но, то је супротно чак и основним либералним начелима: „Концепција по којој заједницама треба да додели статус и права не имплицира само давање статуса и права мањинским заједницама – доминантне или већинске заједнице би нужно исто тако морале имати статус и права, и тиме могућност да утичу на доношење одлука“²³⁰. Инверзни национализам тако се показује и као идеологија која тежи да суспендује етничка права своје сопствене заједнице. Рефлекс оваквог поимања права је и став Весне Ракић Водинелић да се у Србији заштита од говора мржње²³¹ не односи на Србе: „Наравно да не може већина бити дискриминисана говором мржње, јер је свака већина јача и доминантна. Не постоји у Србији говор мржње према Србима, јер би то значило да су они мањина, а они то нису“²³².

У српском инверзном национализму једна од кључних идеолошких супозиција је и тврдња да је сваки српски патриотизам заправо српски национализам, овај други неминовно води у шовинизам, а овај трећи у фашизам. Тако Сретен Угричић пише:

227 Основ државе није народ, већ слободни појединац који се удружује са другим слободним појединцем, склапајући уговор у виду устава као „повеље слободе“ (исто, стр. 20).

228 Исто, стр. 95.

229 За подробнију критику ове књиге видети у: Антонић, *Културни раи у Србији*, исто, стр. 51–59.

230 Vernon Van Dajk, „Појединец, држава и етничке заједнице у политичкој теорији“, *Нација, култура и грађанство*, исто, стр. 167–190; навод је на стр. 188.

231 Чл. 387 ст. 4 Кривичног законика – „заговарање или подстрекивање на мржњу... засновану на верској припадности, националности... казниће се затвором од три месеца до три године“.

232 Изјава у: Бојан Билбија, „Говори антисрпски да те цео свет разуме“, *Политика*, 6. јуни 2016, <http://skr.rs/zfkW>.

„Погледајмо следећи низ: патриотизам – национализам – шовинизам – нацизам. Пронађимо уљеза. (...) Тачан одговор гласи: ово је трик–питање, јер у овом низу нема уљеза. (...) У градацији од наизглед неупитне, безрезервне и безазлене емотивне везаности патриотизма до смртоносног безобзирног злочинства нацизма, сваки члан низа повезан је са наредним у законитом следу. (...) Национализам је доктрина, идеологија, догма јавног патриотизма. А патриотизам је приватни, поунутрени, интрисични национализам. У томе је истост национализма и патриотизма. Разлучује их само форма представности, која је или јавна или приватна. Ради се о два лица истог новчића“²³³.

„У Србији је патриотизам нераскидиво повезан са величањем злочинаца“²³⁴, пише Биљана Стојковић, „мени се патриотизам у Србији гади“²³⁵, рећи ће Грухоњић, „Антисрпство је предуслов патриотизма“²³⁶, и „патриотизам је последње уточиште хуља“²³⁷, лапидаран је Кишјухас, „патриотизам је последње/прво прибежиште за ништарије“²³⁸, подучава нас и Иван Миленковић, „патриотизам је друго име за злочин и насиље“²³⁹, каже и Иван Чоловић, „лоше је у данашњој Србији подучавати децу патриотским осећањима: у Србији је на снази штетни, манипулативни облик патриотизма – потребно га је држати што даље од учионице“²⁴⁰, пише Милош Јанковић.

Дефамација патриотизма у Србији, односно демонизација српског национализма, такође се могу посматрати и као део системски доминантне (нео)колонијалне идеологије, која тиме предупредује и амортизује отпор атлантистичком империјализму. Као што објашњава Албер Мемми, одбрана од колонизатора и његове експлоатације и тлачења незамислива је без национализма, неовисно да ли се он ја-

233 Sreten Ugričić, „Pronađi uljeza“, *Peščanik*, 18. februar 2009, <http://skr.rs/zG6I>.

234 Biljana Stojković, „Tihovanje i leteća čudovišta“, *Peščanik*, 30. juli 2008, <https://sn.rs/zxs8r>.

235 „Autošovinizam i kako živjeti sa tim?“, panel diskusija festivala *Sloboda narodu*, Jutjub, 28. juni 2021, <https://sn.rs/t6by9>,

236 Твитер профил Алексеја Кишјухаса, @kisjuhas, 12. октобар 2012, <http://skr.rs/zfzU>.

237 Aleksej Kišjuhas, „Руски блам“, *Danas*, 15. октобар 2023, <http://skr.rs/zfze>.

238 Ivan Milenković, „Mit o nacionalnom pomirenju“, *Peščanik*, 22. juni 2008, <https://sn.rs/wy33c>.

239 „Ivan Čolović: Patriotizam je drugo ime za zločin i nasilje“, (intervju), *Radiosarajevo.ba*, 19. октобар 2010, <https://sn.rs/pwwow7>: 56–58.

240 Miloš Janković, „Kako podučavati patriotizmu?“, *Peščanik*, 1. septembar 2021, <https://sn.rs/v3s50>.

вља у облику етничког или религиозног популизма²⁴¹. „Очекивање од колонизованог да буде интернационалиста изгледа толико лакостомислено да је то једноставно смешно“, каже Мемми²⁴². Патриотизам/ национализам је толико опасно оружје против колонизатора да није ни чудо да је оно *архинејријашељ* како колонијалиста, тако и њихових савезника из редова компрадорске буржоазије или аутоколонијалне интелигенције²⁴³. Они су склони да готово инстинктивно чак и најмањи отпор колонијалним праксама квалификују као *националистичку опасност*, односно као свеобјашњавајуће *архи-зло*.

Право је, међутим, чудо да у српском друштву, с обзиром на његов неоколонијални положај и снажне историјске трауме, не затичемо много више национализма него што га имамо данас.²⁴⁴ Али, уместо рефлексије тог феномена, у Србији смо сведоци израстања читаве неоколонијалне културе инверзног национализма у коме се преко сатанизације „српског национализма“ у крајњој линији врши дефамација и дехуманизација целог једног народа.

Историјски корени стигме о „српском национализму“

Стигма о „српском национализму“ као најопаснијем на (Западном) Балкану вуче своје корене још из времена Комунистичке партије (Савеза комуниста) Југославије (1919–1990), која ју је преузела, посредством Коминтерне (1919–1943), из бољшевичке (лењинистичке) теоријске и политичке традиције.

Лењин је сматрао да је једна од одлика империјализма, као највише фазе капитализма, снажно разлучивање свих нација на свету на „угњетачке“ (угнетающие) и „потлачене“ (угнетенные).

241 Албер Мемми, *Портрет колонијатора и портрет колонизованог* (Albert Memmi, *Portrait du colonisé précédé de Portrait du colonisateur*, 1957), превод са француског Бранко Ракић, Вишеград 2015: Андрићев институт, стр. 57–58.

242 *Истио*, стр. 151.

243 Слободан Антонић, *Лоша бесконачност: љилози социологији српској друштва*. Београд, 2012: Службени гласник и Досије, <https://sn.rs/k9cdm>.

244 Јер, већ двеста година нико није бомбардовао Шведску или Швајцарску, нико Данце или Британце није стрељао сто за једног, маљем им убијао труднице и децу, палио им куће, цркве и библиотеке... Због ратова, геноцида и вишестолетне експлоатације много је Срба који ништа нису могли да наследе – не од дедова, већ и од својих очева, јер им је све запаљено или уништено 1941. или 1995. или 2004... Са таквим личним, породичним или колективно–националним искуством, ниво отворености, толерантности и космополитизма српског друштва је, не само у регионалним већ и у ширим оквирима, изузетан и за свако поштовање.

„Империјализам је све израженије светско угњетавање нација од стране шачице великих сила. (...) Дакле, у социјал-демократском програму, централно место треба да буде управо та подела нација на угњетаче и потлачене, што је суштина империјализма“²⁴⁵.

„Програм социјалдемократије мора да истакне, као главну, најбитнију и неизбежну (основное, существеннейшее и неизбежное) под империјализмом, поделу нација на тлачитељске и потлачене“²⁴⁶.

Ваља обратити пажњу да Лењин не мисли само да буржоазија из једног народа искоришћава други народ, већ да се сами народи дословно налазе на хијерархији надређени–подређени (чак капиталисти–пролетаријат). Он верује да се и код Маркса јасно види да су Енглези тлачитељска нација, а Ирци потлачен народ²⁴⁷, па зато и сам пише да су, у царској Русији, великоруси (Руси) „угњетачки народ“ (нация угнетающая)²⁴⁸, а малоруси (Украјинци) „угњетена нација“ (угнетенная нация)²⁴⁹.

Поделе народа на „угњетачке“ (угнетающие) и „потлачене“ (угнетенные) Лењин се доследно и упорно држи у свим својим програмским списима који су посвећени односима између народа или решавању националног питања у Русији: *О националном програму РСДРП (1913)*²⁵⁰, *О праву нација на самоопредељење (1914)*²⁵¹, *Революционар-*

245 „разделение наций на угнетающие и угнетенные, которое составляет суть империализма“; Владимир И. Ленин, „Революционный пролетариат и право наций на самоопределение“ (1915), В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, издание пятое, Москва 1969, Издательство политической литературы, Институт марксизма–ленинизма при ЦК КПСС, том 27, август 1915 – июнь 1916, <https://sn.rs/5wv25>, с. 61–68; навод је на стр. 63.

246 Ленин В.И. „Социалистическая революция и право наций на самоопределение“ (1916), В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, издание пятое, Москва 1969, Издательство политической литературы, Институт марксизма–ленинизма при ЦК КПСС, том 27, август 1915 – июнь 1916, <https://sn.rs/04pzj>, с. 252–266; навод је на стр. 257.

247 Исто, 64.

248 В. И. Ленин, *О праве наций на самоопределение* (изв. *Просвещение*, № 4, 5, 6. [апрель–июнь] 1914), Москва, 1942: Государственное издательство политической литературы, <https://sn.rs/uk7qe>, стр. 17.

249 Лењин ту пише о „привилегијама великоруса над Украјинцима“ (привилегиј великоросса над украинцами); *истио*, стр. 20.

250 В. И. Ленин, „О национальной программе РСДРП“ (1913), В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, издание пятое, Москва 1973, Издательство политической литературы, Институт марксизма–ленинизма при ЦК КПСС, том 24, сентябрь 1913 – март 1914, <https://sn.rs/c5stz>, с. 223–229; говори, рецимо, о „тлачитељској нацији“ (угнетающая нация; 228) и о читавим „нацијама тлачитеља“ (угнетательские нации; 227).

251 Ленин, *О праве наций на самоопределение*, *истио*, стр. 17, 18, 39, 43, 45, 53, 55, итд.

ни пролетаријат и право нација на самоопредељење (1915)²⁵², Социјалистичка револуција и право нација на самоопредељење (1916)²⁵³, О њишању националности или „аутономизације“ (1922)²⁵⁴ итд.

Из ове поделе, по Лењину, следи и различити третман национализовама. „Потребно је разликовати национализам тлачитељског народа и национализам потлаченог народа, национализам великог народа и национализам малог народа“²⁵⁵. Овај први далеко је опаснији од другог, те је првенствени задатак напредних снага, поготово у великим народима, борба против *великодржавног национализма*. Тако Лењин, пишући 1914. о „национализму великоруса“, каже да је „*шај* национализам сада најопаснији“²⁵⁶, те да „овакво стање поставља пред руски пролетаријат двојаки, тачније, двоструки задатак: борбу против сваког национализма и, првенствено, борбу против великоруског национализма“²⁵⁷. Истински интернационализам напредних снага, па и у новој Русији, пише он 1922, састоји се у разумевању трауматизованости национализовама малих народа и у нултој толеранцији према национализму највећег народа, који је самим тим што је велики у привилегованом положају:

„Интернационализам угњетавачке или такозване ‘велике’ нације (...) мора се састојати не само у одржавању формалне једнакости нација, већ и у таквој неједнакости (неравенство) која би – од стране угњетачке нације, велике нације – надокнадила (возмешта) ону неједнакост која је заправо присутна у стварном животу“²⁵⁸.

„То захтева да национално питање никада не третирамо формално, већ да увек водимо рачуна о обавезној разлици

252 Ленин, Революционный пролетариат и право наций на самоопределение, *исто*, стр. 63–64.

253 Ленин, Социалистическая революция и право наций на самоопределение, *исто*, стр. 255–257; 261–263; 265.

254 Письмо В. И. Ленина „К вопросу о национальностях или об ‘автономизации’“, 30–31 декабря 1922 г., В. И. Ленин, *Полное собрание сочинений*, издание пятое, Москва 1970, Издательство политической литературы, Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, том 45, март 1922 – март 1923, <https://sn.rs/dy9ma>, записок 31 декабря 1922 г., с. 358–360.

255 „Необходимо отличать национализм нации угнетающей и национализм нации угнетённой, национализм большой нации и национализм нации маленькой“, Ленин, К вопросу о национальностях или об ‘автономизации’, *исто*, стр. 358–359.

256 „хотя именно *этой* национализм и страшнее всего сейчас“ (истакао Лењин); Ленин, *О љраве наций на самоопределение*, *исто*, стр. 18.

257 Исто, стр. 55.

258 Ленин, К вопросу о национальностях или об ‘автономизации’, *исто*, стр. 359.

која постоји између пролетера потлаченог (или малог) народа, према тлачитељском (или великом) народу. (...) Боље је пресолити у попустљивости и мекоћи (уступчивости и мягкости) према националним мањинама него недосолити²⁵⁹.

Ове теорије и политике држали су се и Лењинови наследници. Тако Бухарин (Николай Иванович Бухарин, 1888–1938), на Дванаестом конгресу РКП(б) 1923. каже:

„Суштина лењинизма, када је реч о националном питању код нас, састоји се пре свега у борби против основног шовинизма који имамо – против великоруског шовинизма. Друг Стаљин је овде апсолутно тачно рекао да девет десетина проблема лежи у великоруском шовинизму, а остатак у месним шовинизмима. И ту, другови, морамо да имамо чисте рачуне. Јер, ако не будемо пратили исправну линију по питању великоруског шовинизма, онда ће се ова погрешна политика, као у каквом ланцу, одразити на читав низ локалних шовинизама.

Наиме, ако би Руси дозволили себи да заузму погрешну линију, онда би други народ, на пример Грузијци, дозволио себи да заузме националистичку линију, трећи народ би себи дозволио да заузме погрешну линију, па бисмо тако и ми сами хранили тај локални национализам и локални шовинизам. А ако ударимо у прву карику национализма, најважнију и најосновнију, тиме ћемо погодити све оне међукарике које воде до најнижег, 'локалног' шовинизма²⁶⁰.

Што се тиче једнакости, односно равноправности нација, Бухарин такође одлучно истиче лењинистички принцип историјске компензације великог народа према оним малим народима које је у прошлости тлачио:

„Морамо рећи да ми, као бивша велокодржавна нација, морамо да идемо у сусрет националистичким стремљењима (националистические стремления [неруских народа – С. А.]) и да се ставимо у неравноправан положај (неравное положение) у смислу још већих уступака националним тежњама (еще больших уступок национальным течениям). Само таквом политиком, када се смишљено поставимо у гори положај од дру-

259 *Истио*, стр. 360.

260 Двенадцатый съезд РКП(б). 17–25 апреля 1923 года. Стенографический отчет. Москва, 1968, Издательство политической литературы, Институт марксизма-ленинизма при ЦК КПСС, <https://sn.rs/mku2s>, стр. 613.

гих (когда мы себя искусственно поставим в положение более низкое по сравнению с другими), само по тој цени моћи ћемо да себи купимо право поверење раније потлачених народа²⁶¹.

Држећи се ове политике, большевици су од СССР направили „империју позитивне дискриминације (affirmative action empire)“ – како је своју књигу духовито назвао Тери Мартин²⁶². Руски комунисти су заправо били „интернационалистички националисти или, тачније, националисти афирмативне акције“²⁶³, а „партија је постала авангарда национализама неруских народа“²⁶⁴. Сви народи и етничке групе у СССР добили су своје републике или аутономне области, а оно што је преостало између била је република Русија (РСФСР)²⁶⁵. Од свих република, Русија једина није имала своју комунистичку партију и своју академију наука²⁶⁶. Руси су добили задатак да културно, економски и политички подигну и афирмишу све друге народе и етничке групе у СССР.

261 *Истио*.

262 Терри Мартин, *Империя „положительной деятельности“*. *Нации и национализм в СССР 1923–1939*. (Terry Martin, *The Affirmative Action Empire: Nations and Nationalism in the Soviet Union, 1923–1939*, 2001), пер. с англ. О.Р. Щёлоковой, Москва: РОССПЭН. 2011, <http://skr.rs/zfzj>; навод је на стр. 31. Први који је на ову одличну књигу скренуо пажњу код нас био је Милан Суботић, *На грани историје*, 2007, исто, стр. 163–171.

263 Мартин, *истио*, стр. 28.

264 Исто, стр. 29.

265 То исто тврди и Александар Воронович, који каже да „РСФСР није била руска национална република, већ оно што је остало након што су све друге националности добиле своју националну територију у виду совјетске републике или аутономне јединице“; Александр Александрович Воронович, „Противоречивые истории советского многонационального государства: Некоторые проблемы советской национальной политики в современной зарубежной историографии“, *Прошлый век: сборник научных трудов*. Выпуск 1, ответственный редактор: Алексей Ильич Миллер, ИНИОН РАН (Институт научной информации по общественным наукам Российской академии наук), Москва, 2013, <https://sn.rs/0u816>, стр. 371; на ову референцу указао је код нас Зоран Чворовић, „Большевическая национальная политика у време образовања СССР–а (с посебним освртом на Украјину)“, *Русија у совјетској епохи: друштво и књижевност* (радови с истоименог научног скупа одржаног у Андрићграду, 14. октобра 2023), ур. М. Ломпар и С. Антонић, Андрићев институт, Андрићград, 2024, стр. 107–148.

266 Мартин, *истио*, 35. Комунистичка партија Руске Совјетске Федеративне Социјалистичке Републике (КП РСФСР) основана је тек 19. јуна 1990. године. На питање зашто Русија нема своју КП, Молотов је одговорио: „Нисмо заборавили да створимо Комунистичку партију РСФСР–а, за њу једноставно није било места“ (Мартин, *истио*, 541–542). Харвардски професор то овако коментарише: „У ствари: за руски народ никада није било достојног места. Руси у Совјетском Савезу су одувек били `незгодна` нација – превелика да би се игнорисала, али у исто време и преопасна да би имала исти институционални третман као и друге главне националности у земљи“ (542).

„Партија је захтевала од Руса да се помире са својим званично неравноправним статусом, ради изградње јединствене многонационалне државе“²⁶⁷. „У случају Совјетског Савеза, чије су власти намеравале да пружи подршку свим неруским народима, само су Руси поднели највећи терет дискриминације“²⁶⁸. „Афирмативна акција у интересу свих неруских националности неминовно је подразумевала успостављање обрнутог поретка, односно дискриминацију Руса“²⁶⁹.

Тако је извршена својеврсна *инверзија хијерархије нација*, односно – хијерархија је у извесном смислу очувана, али у *иервершираном виду*²⁷⁰. Настало је, по речима Алексеја Милера, „чудно царство“ (странная империя), „обрнута империја“ (империя наоборот), у којој су „Руси морали да потискују своје националне интересе и да се истовестеју с империјом афирмативне акције“²⁷¹. СССР је био, запажа Јуриј Сљоскин (Юрий Слџкин), попут великог заједничког стана (коммунальная квартира, коммуналка) у ком све неруске „републике и аутономне области представљају засебне собе“²⁷², док Русима припадају заједничке просторије – „огромно улазно предворје, ходник и кухиња“²⁷³. Сви су одвојени, своји на своме, само су Руси у заједничким – премда и највећим – просторијама²⁷⁴.

„Руси су били (...) не–нација (non–nation) у Совјетском Савезу“²⁷⁵. „Руси никада нису постали нација попут других. С једне стране, они нису имали јасно дефинисану националну територију (РСФСР је остао огроман аморфни остаток–република [amorphous ‘everything else’ republic]), који нико није доживљавао као етничку или историјску Русију), нису имали своју Партију и никада нису стекли националну

267 Мартин, *истио*, 35.

268 Мартин, *истио*, 31.

269 Мартин, *истио*, стр. 42.

270 Мартин, *исто*, стр. 35.

271 Алексей Миллер, *Империя Романовых и национализм. Эссе по методологии исторического исследования*. Изд. 2, испр. и доп. Москва: Новое литературное обозрение, 2010, стр. 55, 282, 283.

272 Yuri Slezkine, „The USSR as a Communal Apartment, or How a Socialist State Promoted Ethnic Particularism“, *Slavic Review* (The American Association for the Advancement of Slavic Studies), Vol. 53, No. 2 (Summer, 1994), pp. 414–452, <https://sn.rs/93284>; навод је на стр. 415.

273 Slezkine, *истио*, стр. 444.

274 *Истио*, стр. 443–444.

275 *Истио*, стр. 435.

Академију²⁷⁶. „Совјетску националну политику формулисали су и спроводили националисти“²⁷⁷, али док су „‘Удмурт’ или ‘Узбек’ били важни појмови зато што су замењивали класу, ‘Рус’ је била празна категорија, осим ако није означавала извор великодржавног шовинизма или историју империјалистичког угњетавања“²⁷⁸.

Овај модел уређења односа између народа и модел борбе с национализмом у потпуности су преузели, између два рата, и југословенски комунисти. Коминтерна је на свом Петом конгресу (1924) прогласила да су, после Версаја, настале „нове мале империјалистичке државе: Пољска, Чехословачка, Румунија, Југославија и Грчка“, а као политички циљ за све њих одредила „отцепљење поробљених народа у посебне државе“²⁷⁹. Комунисти Пољске подржали су отцепљење Белоруса и Украјинаца, а комунисти Чехословачке Прикарпатске Русије, али су и једни и други били одлучно против отцепљења територија с немачком националном мањином²⁸⁰. Југословенски комунисти, међутим, прихватили су оцену да је Србија „окупирала“ друге народе, као и да се право на самоопредељење „мора изразити у облику издвајања Хрватске, Словеније и Македоније из састава Југославије“²⁸¹. Они су „без отпора примили одлуке Петог конгреса Коминтерене“²⁸², дајући „подршку“ и праву на отцепљење Мађара, као и „борби албанског народа за независност“²⁸³. Тиме је и у КПЈ постављен лењинистички модел решавања националног питања и „односа угњетених нација према српској ‘угњетачкој’ нацији“²⁸⁴.

276 *Истио*, стр. 443.

277 *Истио*, стр. 414.

278 *Истио*, стр. 434–435.

279 *Komunistička internacionala: stenogrami i dokumenti kongresa*; knj. 7, Peti kongres Komunističke internacionale, Moskva, 17. jun – 8. jul 1924; deo 2; prev. Z. Marić... et al.; Gornji Milanovac, 1982; Kulturni centar; Beograd: Institut za međunarodni radnički pokret, str. 996–997; Branislav Gligoriјеvić, *Kominternu, jugoslovensko i srpsko pitanje*, Beograd, 1992: Institut za savremenu istoriju, str. 118.

280 Gligoriјеvić, *истио*, стр. 118–119.

281 *Истио*, 119. Исте године, ЦК КПЈ се zaloжио и за стварање независне републике Црне Горе; *истио*, стр. 164.

282 *Истио*, 120.

283 *Истио*; новембарски пленум ЦК КПЈ из 1927. донео је и закључак да се потпомаже прикључење дела Војводине Мађарској (*истио*, 205), што је потврдио и Четврти конгрес КПЈ, у новембру 1928, прокламујући још и „солидарност радника и сељака Србије са албанским националним покретом на Косову и помоћ његовој борби за уједињењу Албанију“ (*истио*, 255).

284 *Истио*, 120.

У КПЈ 1924. постаје званичан став, који улази у партијска документа, да је „Југославија продукт светског империјалистичког рата, у којој се као владајућа нација јавља српска, која угњетава све друге нације у Југославији“²⁸⁵. У складу с тим, у КПЈ су одбачена залагања да треба водити подједнаку борбу против „сваког национализма“, а као „најопаснији непријатељ“ проглашена је „српска финансијска олигархија, камарила и милитаристичка клика“²⁸⁶. Срби се упозоравају, у прогласу поводом забране НРПЈ (1924), да „народ који угњетава друге народе не може бити слободан“, те да је „потребан братски савез и заједничка борба радног народа угњетених нација са српским радним народом“²⁸⁷. У партијским документима се истиче да се КПЈ бори против национализма „међу народним масама угњетених нација, а нарочито сузбија шовинизам и национализам владајуће нације и бори се против националних предрасуда својствених српским радницима и сељацима. великодржавних предрасуда које се налазе у српском радништву и сељаштву“²⁸⁸.

У Резолуцији Президијума ИК Коминтерне о југословенском питању (1925) стоји да „српски комуниста треба да најбезобзирније иступа против политике националног угњетавања, коју спороводи српска буржоазија и да се истовремено бори против националних предрасуда својствених српским радницима и сељацима“²⁸⁹. У Резолуцији се такође каже:

„Мишљење Животе Милојковића да се Комунистичка партија мора истовремено и подједнако оштро борити против национализма хрватске и словеначке буржоазије, као и против српског национализма и против сваког национализма уопште, не само да заудара на опортунизам, већ објективно иде на руку националистичкој политици свесрпске буржоазије (пансербској буржуазији). Комунисти морају у процесу борбе непоколебљиво имати на уму постојећу разлику између потлачених (угнетенными) и угњетаваних (угнетающей) народа“²⁹⁰.

285 „Platforma sporazuma“ između Centralnog odbora partije i sindikalnog odbora, 9. novembar 1924, Istorijski arhiv KPJ, II, 331; nav. u Gligorijević, *isto*, 158.

286 Текст одлуке VII конференције Балканске комунистичке федерације, *Радник*, 2. септембар 1924, стр. 2; nav. u Gligorijević, *isto*, 122.

287 *Radnik-Delavec*, 13. juli 1924, str. 1; nav. u Gligorijević, *isto*, 149, f.133.

288 „Platforma sporazuma“, *isto*; nav. u Gligorijević, *isto*, 158–159.

289 АЈ, КЈ, 1925/51; nav. u Gligorijević, *isto*, 182–183; поправљен превод према: *Из резолуцији Президијума ИККИ њо југославском уопросу* /6 мая 1925 г., [Москва]/ Правленая копия. РГАСПИ. Ф. 495. Оп. 2. Д. 46. Л. 226–241, с. 477, <https://sn.rs/ehnzd>.

290 *Из резолуцији Президијума ИККИ њо југославском уопросу*, исто, стр. 476–477, <https://sn.rs/1neib>.

Током 1927. десна фракција КПЈ оптуживана је да „занемарује борбу са српским шовинизмом и империјализмом“²⁹¹, а комунисти у Србији позивани на борбу „за обарање српског империјализма и режима хегемоније српске буржоазије“²⁹². Створени су КП Хрватске (1937) и КП Словеније (1937), а избегавање да се образује КП Србије оправдавало се тиме да Срби треба да раде у овиру КПЈ која и постоји „управо зато да би српски комунисти у њој пружили своју пуну помоћ национално ослободилачкој мисији комуниста угњетених нација“²⁹³. КПЈ је у својим документима непрестано истицала „право на национално саопредељење“ свих народа у Југославији – једино не и за Србе и Србију²⁹⁴. Срби у КПЈ су се разликовали од других, сведочи Милован Ђиласа, по следећем:

„Српски комуниста морао је прође кроз два чишћења од старих наслага. Једно је било оно што прође сваки комуниста: да раскрсти с породицом, наслеђеним традицијама, веровањима, гледањима, често и социјалним положајем. Друго, да мора да пречисти себе од српских наслага, од сваког српског национализма и хегемонизма“.²⁹⁵

КПЈ је 1943–1945. по лењинистичком моделу направила југословенску федерацију тако што је сваки од „потлачених“ народа добио своју републику, уз две аутономне покрајине за веће мањине, с тим да су границе Србије одређене, по моделу РСФСР, дакле резидуално: Словенија у границама Дравске бановине, Хрватска у границама Савске бановине проширена за Барању и 13 срезова Приморске бановине, Македонија све што је јужно од Качаника и Ристовца, БиХ по Берлинком конгресу, Црна Гора такође (проширена за Берански и Которски срез, с Плавом и Гусињем)²⁹⁶ – а Србија оно што је остало.

„Према пројекцијама комуниста (АВНОЈ–а) највећи део историјских српских земаља требало је испрацелисати и по-

291 AJ, KI, 1927/24–1, zapisnik sednice plenuma CK, 28. septembar 1927; nav. u Gligorijević, *isto*, 211.

292 AJ, KI, 1927/24–1, *isto*; nav. u Gligorijević, *isto*, 215.

293 Gligorijević, *isto*, 289.

294 Gligorijević, *isto*, 286–290.

295 *Đilas: vernik [i] jeretik, razgovor vodio Momčilo Đorgović*. Beograd: M. Đorgović i N. Marković, 1989; str. 119–120.

296 Објашњење Милета Перуничиха, секретара Председништва АВНОЈ–а, дато 24. фебруара 1945; Законодавни рад Председништва АВНОЈ–а и Председништва Привремене народне скупштине 19. новембра 1944. – 27. октобра 1945; Београд, Президијум Народне скупштине, с.а., стр. 52; нав. у Коста Чаовошки, „Друга Југославија“, *Историја једне уттоије: 100 година од стварања Југославије*, књ. 2, Београд, 2018: Catena mundi, стр. 133–145; навод је на стр. 134.

делити новим границама, чиме би се ослабила отпорна моћ 'великосрпске хегемоније', чија је 'ликвидација' дата у надлежност пре свега српским комунистима²⁹⁷.

„Чињеница је да је, нелегално установљеним границама, српски народ био издељен у више република, да српско национално питање није било решено, и да је тим границама српски народ био највише оштећен. Томе је несумњиво допринео и страх КПЈ–СКЈ од доминације српског народа као најбројнијег, којег се никада, од оснивања до укидања, није била ослободила“²⁹⁸.

„Територијални оквир федералних јединица био је утврђен по неједнообразним мерилима (историјским, етничким, географским, економским), увелико на српску штету“²⁹⁹.

„Границе република и покрајина биле су несумњиво неадекватне, махом вештачке и на многим секторима сасвим апсурдне“³⁰⁰.

У званичној идеологији, КПЈ је после рата у други план гурнула лењинистичку концепцију „тлачитељских“ и „потлачених“ нација, али је задржан императив борбе против „великосрпског хегемонизма и национализма“ као главног политичког непријатеља. То се најбоље види из другог издања Кардељевог *Развоја словеначкој националној њишњања* (1958), које је имало „веома великог утицаја на дефинисање ставова о националном питању у југословенској теорији и политици о социјализму“³⁰¹. Књига је, у односу на прво издање (1939), потпуно прерађена и измењена, али је задржана начелна подела на „владајуће нације“ и „угњетене нације“³⁰². Кардељ каже се да су се у Краљевини СХС „Словенци поново нашли у положају неравноправног, поли-

297 Momčilo Zečević, „Ideološke osnove jugoslovenskih unutrašnjih razgraničenja“, *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju*, 10, 1–2, 1992, <https://sn.rs/hd5ze>, str. 171–181; навод је на стр. 178.

298 Bogdan Lekić, „Administrativne granice u Jugoslaviji posle Drugog svetskog rata“, *Istorija 20. veka: časopis Instituta za savremenu istoriju*, 10, 1–2, 1992, <https://sn.rs/hd5ze>, str. 145–162; навод је на стр. 147.

299 Љубодраг Димић, *Срби и Југославија: њосћор, друшћиво, њолићика (њоћлед с краја века)*, Београд 1998: Стубови културе, стр. 142–186; прештампано у *Историја једне ујоћије*, исто, стр. 113–132; навод је на стр. 121.

300 Миломир Степић, „Геополитички смисао југословенства и југословенске државе“, *Историја једне ујоћије*, књ. 2, *исто*, стр. 297–319; навод је на стр. 311.

301 Јован Базић, *Српско њишњање: њолићичке концепције решавања српској националној њишњања*, Београд: Службени лист Србије и Црне Горе и Институт за политичке студије, 2003, стр. 291.

302 Edvard Kardelj Sperans, *Razvoj slovenačkog nacionalnog pitanja*, 2. izd., prev. Zvonko Tkalec, Beograd: Kultura, 1958, стр. 112, 115 и даље.

тички угњетаваног и економски експлоатисаног народа³⁰³, због чега је морала да се води „словеначка народноослободилачка борба“³⁰⁴. Ипак, као носиоца угњетавања не апострофира српски народ, већ „српску буржоазију“³⁰⁵, односно „великосрпски хегемонизам и централизам“³⁰⁶. Дакако, главни актуелни непријатељ и у ФНРЈ остаје „великодржавни хегемонизам“³⁰⁷, односно „великодржавни бирократски централизам и шовинизам“³⁰⁸.

Баш због те непрестане борбе КПЈ против „централизма“ и „унитаризма“, односно „великосрпског национализма“, Срби су у ФНРЈ/СФРЈ, слично Русима у СССР, били фактички *не-нација*. Србија је била једина република с покрајинама, које су од 1974. и институционално над њом имале старатељство³⁰⁹, српска ћирилица се тридесет година није могла видети на ТВ Београд (иако је тек половина писменог становништва у Србији могла без тешкоћа да чита латиничке титлове³¹⁰), Србија – за разлику од Хрватске, Македоније или Словеније – није имала своју химну³¹¹, песме у којима се помиње Србија или придев „српски“ биле су забрањене за јавно извођење³¹²,

303 Исто, 382

304 Исто, 438–439.

305 Исто, 392; такође и „великосрпска буржоазија“ (403ф).

306 Исто, 380; такође и „великосрпска хегемонистичка линија“ (377) и „хегемонија великосрпске буржоазије“ (403ф).

307 Исто, 40.

308 Исто, 39.

309 Уставним амандманима 1971. и Уставом из 1974. покрајине су, по свом положају у федерацији, биле скоро сасвим изједначене с републикама. Слале су, као и републике, по једног члана у Председништво СФРЈ; устав Србије и СФРЈ се није могао променити без пристанка њихових скупштина; имале су своје непосредне представнике у оба већа Савезне скупштине, итд. Републичка влада и целокупна администрација нису имале никакве надлежности у покрајинама, док су, с друге стране, покрајине – преко својих посланика у републичкој скупштини, као и преко својих чланова владе – остваривале надзор над републичком владом и управом.

310 Ово је утврђено анкетом коју је 1975. спровела сама ТВ Београд; С. Н., „Ћирилица или латиница“, *НИН*, 28. децембар 1975, бр. 1304, стр 7; нав. у Синиша Стефановић, *Усјон и њад Вукове ћирилице: од Кримској рајџа до Кримској рајџа*, Вишеград 2023: Андрићев институт, <https://sn.rs/x2ouy>, стр. 217; одговори у анкети представљени су табелом на стр. 219.

311 Химна СР Хрватске је била „Лијепа наша“, химна СР Македоније је била „Денес над Македонија“, а химна СР Словеније је била „Здрављџа“ (од 27. септембра 1989).

312 На црној листи уредника радија и ТВ све до краја осамдесетих година налазиле су се песме „Тамо далеко“, „Јеремија пали топа“, „Креће се лађа француска“, „Играле се делије“, „Ој војводо Синђелићу“, „Српска се труба с Косова чује“, итд; Срђан Цветковић, *Између срја и чекића. 3: Оштор комунистичком режиму у Србији (1945–1991)*, Београд: Catena mundi, 2021, стр. 382; 435.

па чак и сам атрибут „српски“ је био под сумњом³¹³, а готово свака национална традиција је проглашавана „српским национализмом“³¹⁴ – који је, дакако, био „најопаснији“.

Тако Александар Ранковић каже: „Србија је највећа република, а српски народ је најбројнија нација“, што онда њима „сасвим оправдано намеће и већи степен одговорности за правилан развој међунационалних односа. (...) Већа ангажованост комуниста и свих прогресивних људи из Србије на ефикаснијем сузбијању (српског – С. А.) шовинизма, веома би олакшала борбу комуниста у другим републикама против сопственог шовинизма“³¹⁵. У једном документу Покрајинског комитета СК Косова и Метохије каже се да „комунисти Косова и Метохије морају усмерити своју активност против сваког шовинизма, имајући код тога у виду чињеницу да је опасност од великосрпског бирократског шовинизма много већа, зато што потиче из најбројније нације. (...) Великосрпски шовинизам је увек изазивао осећање угрожености код шиптарског народа, па је ради тога великосрпски шовинизам опаснији“³¹⁶. Латинка Перовић упозорава да је српски национализам „ипак национализам најбројније нације“ и да би „његово манифестовање заоштравало односе унутар Југославије и изазивало – а у исто време би прикривало и оправдавало – сваки други национализам“³¹⁷. И Драги Стаменковић скреће пажњу да је „српски народ најбројнији у нашој земљи и свака појава национали-

313 Чувени часопис *Књижевност* (основан 1946, издавач Просвета, Београд) требало је да се зове *Српска књижевност*. Међутим, према сведочењу једног од уредника, Божидара Ковачевића (1902–1990), када је видео прелом часописа у штампарији, Јован Поповић (1905–1952), који није био члан редакције, али је имао високи партијски статус због приче „Пинки је видео Тита“, једноставно је прецртао реч „Српска“ и написао „Наша“; следеће године (1947) из наслова часописа изостављена је и реч „Наша“; уп. Никола Милошевић, *Политички сјоменар од Броза до ДОС-а*; Београд: Информатика, 2006, стр. 22–23.

314 Илустрације Марија Масакарелија, које су биле објављене у *Источницима* (1983) Љубомира Симовића, такође су биле *неприхваћливе*, јер су се „на њима сувише јасно виделе шајкаче и грб Србије“; *Бела књија – 1984: обрачун са „културном контрареволуцијом“ у СФРЈ*, приредили Коста Николић, Срђан Цветковић и Ђоко Трипковић, Београд: Службени гласник и Институт за савремену историју, 2010, стр. 107.

315 „Спровођењем реформе сужава се простор за деловање бирократских и шовинистичких снага и јача јединство народа Југославије“, излагање Александра Ранковића на Трећем пленуму Централног комитета Савеза комуниста Југославије, *Борба*, 26. фебруар 1966, стр. 4, <https://sn.rs/lagjn>.

316 „Пленум ПК Савеза комуниста Косова и Метохије“, *Борба*, 13. октобар 1966, стр. 4, <https://sn.rs/c9hs5>.

317 „Национализам супротан националним интересима“, *Борба*, 24. фебруар 1971, стр. 4, <https://sn.rs/krudb>.

зма у његовим редовима, којој се не бисмо енергично супротставили, неизбежно би код других народа и народности рађала несигурност и осећај да је равнопрагност угрожена³¹⁸.

„Нема мање и више опасног национализма, сваки је национализам опасан“, каже и Драгослав Марковић, али ипак борба против „српског национализма (...) има посебан значај, због бројности српске нације, (...) и због националне сложености Србије као републике“³¹⁹. „Српски комунисти, као припадници најбројније нације, као свој прворазредни задатак морају поставити задатак одлучне, бескомпромисне борбе против великосрпског национализма, ма у ком облику се он јављао (централизам, хегемонизам, сепаратизам)“, каже он³²⁰. „СР Србија је (...) држава најбројније нације у Југославији“, такође објашњава Марковић, а „није без значаја ни чињеница да велики број припадника српског народа живи и у низу других република. Због свега тога, неизбежно, законито и објективно, национализам у Србији – српски национализам, ма где био – представља највећу, опасност и за положај СР Србије у југословенској заједници и за целу социјалистичку заједницу“³²¹.

Српски национализам је, истовремено, и највећа опасност за социјализам, пре свега у самој Србији. „Ни за час не смемо потцењивати великосрпски национализам као једну од најопаснијих реакционарних, контрареволуционарних снага у нашој Републици“, каже Милош Минић, и одмах додаје: „Направили бисмо политичку глупост и грешку ако бисмо потценили великосрпски национализам с којим морамо рачунати на дужи период времена“³²². „Српски национализам је остао главни противник социјализма у Србији и сваког њеног напретка“, речено је и у уводном реферату на седници Град-

318 „Демократска расправа уз јасно утврђену политику“, Уводно излагање Драгог Стаменковића на седници Републичке конференције Социјалистичког савеза, *Борба*, 28. децембар 1971, стр. 7, <https://sn.rs/1mwdc>.

319 „И један вид либерализма у Србији облик је национализма“, разговор председника Скупштине Србије Драгослава Марковића с политичким активом аранђеловачке опшштине, *Борба*, 1. март 1973, стр. 5, <https://sn.rs/rno2n>.

320 „Писмо – преломни тренутак и подстицај за акцију“, дискусија Драгослава Марковића на пленарној седници Седмог конгреса Савеза комуниста Србије, *Борба* 24. април 1974, стр. 8, <https://sn.rs/ask21>.

321 „Нови квалитет у међунационалним односима“, разговор председника Председништва СР Србије Драгослава Марковића с новинарима НИН-а, *Борба*, 30. септембар 1977, стр. 5, <https://sn.rs/r157a>.

322 „Седница Централног комитета Савеза комуниста Србије“, *Борба*, 23. новембар 1967, стр. 7, <https://sn.rs/98jac>.

ског комитета СК Београда³²³. „Српски национализам је био и остаје главни противник социјализма у Србији“, упозорава и Марко Никезић. „Нема социјалистичког национализма“, објашњава председник ЦК СК Србије, јер је „национализам само остатак односа и схватања буржоаског друштва и неизбежно разара везе социјалистичке равноправности (...). Утолико је већа одговорност нас комуниста, у СР Србији и свуда у Југославији“³²⁴.

Српски национализам је непрестано у успону, стално напада и шири се. „Српски национализам је из рата изашао поражен“, каже Латинка Перовић, али „у последње време сусрећемо се и са великом офанзивношћу српског национализма, са његовим покушајем да се укотви у самом Савезу комуниста“³²⁵. „Чињеница је да је српски национализам у офанзиви“, тврди и Драгослав Марковић, „сусрећемо се са феноменом пораста српског национализма“³²⁶. Будући да је реч о најопаснијем непријатељу, са њим се заправо води борба на живот и смрт: „За четири године рада садашњег ЦК“, каже Марко Никезић, „главно политичко питање било је борба са великосрпским националистима. Оно и остаје такво. То у ствари и није једно питање. У њему се преламају сва питања српског друштва, у фази социјалистичке револуције. Решава се, рекао бих, ко ће кога у Србији“³²⁷.

Српски национализам највише штете наноси управо Србији, чак и на тај начин што је омета у њеном економском развоју. „Онај ко хоће у садашњем моменту, у овом времену нашег разазнавања, у овој политици националне равноправности коју водимо, да упропасти Србију – нека проповеда српски национализам“, каже Мирко Тепавац и додаје: „То је сигуран пут да се нанесе истинска штета“³²⁸. „Због чега ми, српски комунисти, и ако хоћете још одређеније, ЦК

323 „Онемогућавање непријатељског деловања и утицаја“, *Борба*, 22. јун 1971, стр. 8, <https://sn.rs/9ip1g>.

324 „Национална равноправност услов независности“, *Борба*, 8. јул 1971, стр. 6, <https://sn.rs/xf08o>.

325 Латинка Перовић, „Пред најкрупнијим испитом“, излагање на Семинару о међунационалним односима Института за политичке студије, *Борба*, 22. јануар 1969, стр. 2, <https://sn.rs/ayvkr>.

326 „Битно је идентификовати сваког непријатеља“, Председник Скупштине Србије Драгослав Марковић на Саветовању о задацима правосудних органа у Србији, *Борба*, 15. децембар 1971, стр. 6, <https://sn.rs/t1zya>.

327 Марко Никезић, састанак Ј. Б. Тита са политичким активном Србије, 12. октобар 1972; нав. Latinka Perović, *Dominantna i neželjena elita: beleške o intelektualnoj i političkoj eliti u Srbiji (XX–XXI vek)*, Beograd, 2015: Dan graf; Novi Sad: Radio-televizija Vojvodine, str. 143.

328 „Пленум ЦК Савеза комуниста Србије“, *Борба*, 30. мај 1968, стр. 6, <https://sn.rs/sgz9o>.

и друга руководећа политичка тела, показујемо тако велику осетљивост према ономе што се зове српски национализам“, поставља питање Латинка Перовић, и одмах одговара: „Пре свега због тога што смо убеђени да је он у супротности са стварним националним интересима и што његове позиције теже да Републику Србију окрену уназад управо у моменту њене економске, друштвене и културне еманципације“³²⁹. „Великосрпски национализам би најпре у Србији угушио СКС и сваку стварну левицу, шансу модерне социјалистичке Србије“, каже Латинка Перовић у другој прилици³³⁰. „Српски национализам звучи не само као позив на неслогу у Југославији“, рећи ће и Марко Никезић, „већ у првом реду као позив на враћање у доба и на политику неразвијености, економске, социјалне, друштвене, у самој Србији“³³¹. „Српски национализам, како је то много пута речено, највише штете наноси самој Србији, њеној радничкој класи, демократским снагама у њој, па тиме и Југославији у целини“, даће свој допринос и Драги Стаменковић³³².

Данашњим генерацијама вероватно изгледа чудно шта је све проглашавано и осуђивано као „српски национализам“. Тако је Латинка Перовић, на седници ЦК СКС посвећена национализму у Србији, тврдила „да је културни живот оптерећен традиционализмом, православљем и србовањем и да је политичких судара било највише са национализмом у култури“³³³. На тој седници презентована је, као званични документ, анализа радне групе ЦК СК Србије „Борба против национализма и шовинизма у Србији“, у коме се каже да је „подручје културе у коме су се испојиле великосрпске асимилаторске амбиције културна традиција“ – „српско средњовековно песништво, на

329 „Национализам супротан националним интересима“, *Борба*, 24. фебруар 1971, стр. 4, <https://sn.rs/kruddb>.

330 „Национализам би уништио шансу модерне социјалистичке Србије“, уводно излагање Латинке Перовић „Активност СКС у борби против национализма и шовинизма у Србији“ на седници Централног комитета Савеза комуниста Србије, *Борба*, 1. јул 1972, стр. 6, <https://sn.rs/sx36s>.

331 „Пуна самосталност република права садржина уставних промена“, реч председника ЦК СК Србије Марка Никезића на саветовању са секретарима општинских комитета у ЦК СК Србије о политичком систему, *Борба*, 26. фебруар 1971, стр. 5, <https://sn.rs/zjemu>.

332 „Демократска расправа уз јасно утврђену политику“, Уводно излагање Драгог Стаменковића на седници Републичке конференције Социјалистичког савеза, *Борба*, 28. децембар 1971, стр. 7, <https://sn.rs/1mwdc>.

333 „Национализам би уништио шансу модерне социјалистичке Србије“, уводно излагање Латинке Перовић „Активност СКС у борби против национализма и шовинизма у Србији“ на седници Централног комитета Савеза комуниста Србије, *Борба*, 1. јул 1972, стр. 6, <https://sn.rs/sx36s>.

пример³³⁴. У документу се не каже зашто је „српско средњовековно песништво“ било проблем, и какве везе оно има са „великосрпским национализмом“. „Нарочито сценска уметност показује наклоност према историјским фабулама подгревајући национал–митоманију“, тврди се даље у овом документу, па се као примери наводе „прочетнички филм *Делије* (М. Поповића) и националистичка *Српска драма* (Б. Црнчевића)³³⁵. Данашњем гледаоцу остаје нејасно по чему су *Делије* (сценарио и режија Мића Поповић, 1968) „прочетнички филм“ – осим ако за такву дисквалификацију није било довољно што је тема филма посттрауматски синдром бораца НОБ, и што су написи у филму, за оно време неуобичајено, били на ћирилици³³⁶.

У истом документу се још каже: „И у издавачкој делатности (Просвета) приметна је тенденција фаворизовања дела која оживљују дух светосавља, косовски мит, једном речи српску феудалну културу као узорно духовно оличење српске нације, па и српске државе. Овај талас ће једним делом захватити и ужу Србију у виду прослава јубилеја појединих градова (Крушевац), или у виду имена која се дају појединим производима (Цар Лазар, Царица Милица, Књаз Милош, Карађорђе, Топлица Милан... и приредбама (Јефимијини дани)³³⁷. Као што се види, само давање имена историјских личности одређеним популарним производима – „Цар Лазар“ и „Царица Милица“ вину, или „Књаз Милош“ и „Карађорђе“ киселој води – било је оцењивано као „српски национализам“³³⁸. После ове седнице промењени су називи неких од инкриминисаних производа: Рубинова вина „Цар Лазар“ и „Царица Милица“, чија су имена настала у склопу обележавања шест векова од оснивања Крушевца (1971), морала

334 „Борба против национализма и шовинизма у Србији“, *Борба*, 9. јул 1971, стр. 12–13, <https://sn.rs/bvvof>; сви наводи су на стр. 13.

335 *Истио*.

336 Филм се може погледати на јутјубу: <https://sn.rs/4dxoz>. Овај филм је данас као културна баштина уврштен у 100 најзначајнијих српских филмова (Југословенска кинотека, 2016). Што се тиче „националистичке *Српске драме* (Б. Црнчевића)“, Црнчевићев комад с таквим називом изгледа да не постоји. Можда је реч о његовој представи „Кафаница, судница, лудница“ (1965), која је 1972. скинута с репертоара Атељеа 212 „на захтев ГК СК Београда“ (Marinko Arsić Ivkov, *Krivična estetika: rečnik s primerima iz prakse [progon intelektualaca u komunističkoj Srbiji]*, Novi Sad, 2015: Aurora; Београд: Centar za unapređenje правних studija i Astimbo–knjiga, стр. 131).

337 „Борба против национализма и шовинизма у Србији“, *истио*.

338 Чак је 1971. спречено објављивање стрипа о Марку Краљевићу у *Полиџикином забавнику* као „националистичког“; Срђан Цветковић, *Између срца и чекића. 3: Оштор комунистичком режиму у Србији (1945–1991)*, Београд: Catena mundi, 2021, стр. 433.

су да промене етикету (1972), да би тек после седам година (1979) ипак била враћена изворна популарна имена ових производа³³⁹.

И „претерано“ коришћење ћирилице такође се сматрало као манифестација „српског национализма“³⁴⁰. Професор универзитета Милош Ћирић приредио је 1972. изложбу о историји ћирилице³⁴¹, која је пропраћена у *Вечерњим новостима* насловом „Повампирење православља“³⁴², док је на ГК СК Београда предлагано да се Ћирић удаљи с универзитета³⁴³. Декан Економског факултета у Нишу (1970–1974), Данило Ж. Марковић, на неким писаћим машинама латиничне главе заменио је ћириличким, што је изазвало прави политички скандал.

Марковића је на седници Скупштине општине Ниша, 17. јуна 1973, напао одборник Христивоје Миљковић, оптуживши га да је „у својству декана Економског факултета, издао налог да се латинична слова на писаћим машинама у администрацији факултета замене ћириличним“. Због тога је „Универзитетски комитет СК наложио огранку Савеза комуниста наставника и ваннаставног особља Економског факултета да размотри и утврди тачност навода одборника Христивоја Миљковића и у складу с тим, одреди степен (Марковићеве – С. А.) одговорности“. ООСК Економског факултета разматрао је оптужбу да је „др Данило Марковић у својству декана Економског факултета наредио да се латинична слова на писаћим машинама замене ћириличним – односно да је у једном периоду фаворизовао ћирилично писмо на коме су доставља-

339 Nenad Basarić, „Partija nadjačala carstvo“, *Vino*, 23. decembar 2019, <http://skr.rs/zf7e>.

340 Незванична културна политика је била да се постепено ћирилица замени латиницом (Стефановић, *истио*, 210–223), у чему су власти уживале снажну подршку Запада. Тако је Џорџ Ален (George Allen, 1903–1970), амерички амбасадор у Југославији (1949–1953), тражио од југословенског министра просвете и културе (1950–1953) Родољуба Чолаковића (1900–1983) да се, као доказ потпуног „раскида с Русима“, напусти ћирилица и пређе сасвим на латиницу. „У извесном смислу то и радимо“, одговорио је министар. „Трудимо се да свако дете у Југославији научи латиницу, па ће до тога доћи само од себе“ (Coleman Armstrong Mehta, „A Rat Hole to be watched“? *CIA Analyses of the Tito–Stalin Split, 1948–1950*, Faculty of North Carolina State University, 2005, <https://sn.rs/8hc5d>, p. 148).

341 Милош Ћирић: *Ћирилица 1428–1972*, Галерија Графички колектив, Београд, 21–30. октобар 1972.

342 Владета Р. Кошутић, „Страдања језика ћириличног“, *Catena mundi: српска хроника на светским веријама*, књ. 2, прир. Предраг Р. Драгић Кијук, 4. изд. Београд: Catena mundi, 2018, стр. 547–550; в. стр. 548.

343 Исто.

ни сви материјали за седнице већа“. Међутим, ти наводи ипак „нису могли бити потврђени, ни чињеничним материјалом до кога се дошло у проверавању ових навода нити запажањима и дискусијом чланова СК на састанку огранка“, па се Марковић извукао од директне партијске казне³⁴⁴. Али, његова политичка каријера на Универзитету у Нишу – у тренутку када је био кандидат за ректора Универзитета – била је завршена. Чим му је истекао мандат декана прешао је у Београд, а иза њега је остала (поучна) прича да је заправо због ћирилице био смењен.

Јован Душанић, бањолучки професор универзитета, био је у БиХ ухапшен 1985. због *српског национализма*, а „као ‘необориви’ докази мога национализма“, сведочи Душанић, „навођено је: да се потписујем ћирилицом, да су питања на испитним цедуљицама откуцана ћирилицом, да оцене у индекс такође уписујем ћирилицом, да су сва обавештења на моме кабинету исписана ћирилицом, те да ми син носи име – Арсеније“³⁴⁵. Ћирилица је у Србији готово нестајала из јавне употребе, па се примећивало да је нема чак ни у Тршићу³⁴⁶. У Београду се, рецимо, 1985. године није могла купити писаћа машина са ћириличним словима³⁴⁷. Страх од ћирилице је отишао тако далеко да је на крају морао да интервенише и Драгослав Марковић, тврдећи да је и избегавање ћирилице такође – српски национализам.

„Употреба само латинице уместо и ћирилице на Београдској телевизији, по Марковићевим речима, не може да се протурла ‘техничким разлозима’. ‘Има и схватања да је неупотреба ћирилице извор непостојања националистичке ускогрудости, као што појединци сматрају да је одсуство српских застава на разним манифестацијама и празницима доказ да српског национализма нема. Пре би се могло рећи обрнуто: да је то израз српског национализма и његовог идентификовања са

344 Д. Јанковић, „Декан неосновано оптужен“, *Борба*, 26. септембар 1973, стр. 7, <https://sn.rs/y4jbf>.

345 Јован Б. Душанић, „Случај тројице бањалучких професора – Јована Душанића, Миодрага Зеца и Љубомира Золотића“, *НСПМ*, 3. април 2021, <http://skr.rs/zf7K>.

346 З. Кордић, „Кад сељак пође по књигу“, *Свет*, бр. 786, 12. новембар 1971, стр. 6–7; нав. у Стефановић, *Усион и њаг Вукове ћирилице*, исто, стр. 216.

347 Свој неуспешни покушај да било где купи ћириличну писаћу машину у Београду исцрпно је описао Зоран Аврамовић, „У трагању за ћириличном писаћом машином“, *Књижевна реч*, 10. фебруар 1986; прештампано у Зоран Аврамовић, *Наша некадашња криза: ђолийички и културни анђажман у Србији 1975–1998*, Београд: Филип Вишњић, 2020, стр. 191–193.

централистичко – унитаристичким југословенством`, додао је Марковић³⁴⁸.

Читава ова традиција демонизације „српског национализма“ као главног и непомирљивог непријатеља пренета је, током деведесетих година XX века, у идеолошке оквире „друге Србије“. Њени најугледнији протагонисти – Радомир Константиновић (1928–2011) и Латинка Перовић (1933–2022) – транспоновали су старе обрасце осуде српског национализма као основног зла и у нову политичку стварност. Константиновић је тврдио да је, деведесетих година, „национализам окупирао већинску свест Србије, коме се ставила на располагање и већина српске интелигенције“³⁴⁹, а сам национализам је прогласио дословце „чудовиштем“³⁵⁰. „Национализам је *тероризам*“, гласила је једна од Константиновићевих важних сенценци о национализму³⁵¹. Његова књига *Философија паланке* (1969) актуелизована је, по речима Латинке Перовић, као „кључ за разумевање (...) агоније српске патријархалне цивилизације у њеном најновијем и најдраматичнијем судару са модерном цивилизацијом“³⁵², и проглашена „нашом најзначајнијом филозофском књигом 20. века“ (Ненад Даковић)³⁵³, „чудом од књиге“³⁵⁴ (Иван Миленковић) и „неком врстом наше библије“ (Филип Давид)³⁵⁵. Ова књига успоставила је доктрину о гвозденом детерминизму: „дух паланке – српски национализам – српски

348 „Нови квалитет у међунационалним односима“, разговор председника Председништва СР Србије Драгослава Марковића с новинарима НИИ-а, *Борба*, 30. септембар 1977, стр. 5, <https://sn.rs/r157a>.

349 Radomir Konstantinović, „Druga Srbija je Srbija koja se ne miri sa zločinom“, *Peščanik*, 19. maj 2002, <https://sn.rs/q8aqj>.

350 Radomir Konstantinović, „Živeti sa čudovištem“, izlaganje sa sesiji Beogradskog kruga 11. aprila 1992; *Druga Srbija: deset godina posle (1992–2002)*, Beograd, 2002: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, <https://sn.rs/m816k>, str. 17–18.

351 Radomir Konstantinović, „Vraćanje Sarajevu“, izlaganje na okruglom stolu, 26. aprila 2003, *Radomir Konstantinović – glas savjesti u nevremenu*, izdanje *Revije slobodne misli* 99, god. 9, br. 41–42 (juli–decembar 2003), Sarajevo 2003, <https://sn.rs/w7nnw>, str. 9–12; навод је на стр. 11, истицање Р.К.

352 Latinka Perović, „Istorijski kontekst dela Radomira Konstantinovića“, *Radomir Konstantinović – glas savjesti u nevremenu*, исто, str. 27–30; навод је на стр. 27; „Објављена први пут давне 1969. године, ‘Филозофија паланке’ почела се више читати и цитирати у последњој деценији 20. века – било је потребно да се дух паланке отелотвори у свим појединостима, да би ‘Филозофија паланке’ постала кључ за разумевање крвавог хаоса у тој деценији” (исто).

353 Branka Mihajlović, „Iskustvo nam je palanačko“, *Radio Slobodna Evropa*, 19. новембар 2006, <https://sn.rs/vz9th>.

354 *Исцито*.

355 Filip David, „Čovek suštine“, *Radomir Konstantinović – glas savjesti u nevremenu*, исто, стр. 46–47; навод је на стр. 47.

фашизам³⁵⁶, за коју смо видели да је једно од општих места савременог инверзног национализма³⁵⁷.

За Латинку Перовић слободно се може рећи да је својом интерпретацијом прошлости, али и садашњости, снажно утицала на главни ток данашње идеологије инверзног национализма у Србији. Она је новију српску историју видела првенствено као повест српског национализма, а њега самог као одлучујућу структуралну детерминанту наше прошлости и садашњости. По њеном тумачењу, Србија у XIX веку „осим националистичке, друге традиције није ни имала“³⁵⁸ – исказ је који је често понављала³⁵⁹, при томе се чак позивајући и на Слободана Јовановића³⁶⁰. Српски „империјални национализам“³⁶¹ она види као кључни политички покретач српских елита до 1918,³⁶²

356 „Српски нацизам је крајњи израз српског национализма, па и духа паланке који, у покушају повратка духу племена, неизбежно јесте и овај дух национализма“ (Radomir Konstantinović, *Filosofija palanke*, 3. izd., Beograd 1981: Nolit, str. 367). Постоји „нужност нацизма у духу паланке“ (373), „он није дело ‘туђинства’ или, како се то обично каже, ‘одођавања’“ (373), већ његова нужна завршна форма: „Идеја о томе да је нацизам туђ духу паланке, јесте идеја којом јасно проговара управо сам тај дух“ (373).

357 За моју критику *Философије паланке* видети: Слободан Антонић, *Културни раји у Србији*. Београд 2008: Завод за уџбенике, <http://skr.rs/znEa>, стр. 217–239.

358 Latinka Perović, „Počeci parlamentarizma u Srbiji: ograničenja i dometi“, u: Olga Popović–Obradović, *Kakva ili kolika država: ogledi o političkoj i društvenoj istoriji Srbije XIX–XXI veka*; прир. Latinka Perović, стр. 608–617. Београд (2009): Helsinški odbor za ljudska prava, <https://sn.rs/sy4eb>; навод је на стр. 611.

359 Срби су „један патријархални (народ – С. А.), заостали, уз то још народ у коме, осим национализма, није било других традиција“; Latinka Perović, *Između anarhije i autokratije: srpsko društvo na prelazima vekova (XIX–XXI)*. Београд: Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2006, <https://sn.rs/8o1l8>, стр. 83; „Аграрна и сиромашна земља, са високом неписмености, осим националистичке, друге традиције није ни имала“; Perović, *Dominantna i neželjena elita*, исто, стр. 443.

360 Међутим, када погледамо шта је Јовановић стварно рекао, видећемо да је он реч „национализам“ користио превасходно у меком значењу примата националног осећања над другим сентиментима: „Једина традиција која постоји, чврста и стамена, јер негована вековима, то је национализам. Он је тај који даје надахнућа за велике подвиге и владаоцима и странкама и народној маси“ (Слободан Јовановић, *Влада Александра Обреновића*, књ. III, Сабрана дела, XII, 1936, <https://sn.rs/9fa54>, стр. 427); Перовићева пак реч „национализам“ користи у најшврљем смислу „колективног стања духа које насиљем затвара друштво према свету: отуда чести ратови са другима и латентни грађански рат у друштву“ (Perović, *Dominantna i neželjena elita*, исто, стр. 640). Нема сумње да Јовановић није ни помишљао да каже оно што му Перовићева жели ставити у уста, односно да би се веома изненадио када би видео у какав се контекст поставља његов исказ.

361 Исто, стр. 448.

362 О томе сам исцрпно критички писао у Слободан Антонић, „Слика једног доба“, *Срби 1903–1914: историја идеја*, приредио Милош Ковић, стр. 763–850, <https://sn.rs/52pws>. Београд, 2015: Clio; посебно видети стр. 796–839.

затим сматра да је „у средишту кризе прве и друге Југославије српски национализам – он је идеолошки и војни мотор последњег рата“ (деведесетих)³⁶³, чак и смена Никезића и Перовићеве 1972. последица је, према њеној интерпретацији, здруженог деловања српских националиста и догматских комуниста³⁶⁴, последњу деценију XX века она види као „обнову и примену великосрпског националистичког пројекта“³⁶⁵, да би закључила како „фактички пораз великосрпског пројекта у рату (деведесетих – С. А) није истовремено и његов ментални пораз: оно што се није могло постићи ратом, покушава се (данас – С. А.) постићи мирним путем. Српски национализам узима нова лица: демократско, грађанско, чак хумано. Али, он остаје једнако игнорантски, ксенофобичан и аутистичан“³⁶⁶.

Из садржаја предочених цитата, уочљива је велика сличност која постоји између вишедеценијске демонизације српског национализма, од стране владајуће комунистичке идеологије, као најопаснијег национализма у Југославији, са његовом данашњом сатанизацијом, од стране доминантне неоколонијалне идеологије, као најопаснијег национализма на Западном Балкану³⁶⁷. Та сличност је, најпре, последица персоналног континуитета најугледнијих представника „друге Србије“ у критици српског национализма³⁶⁸, затим утицаја њихове школе мишљења, као и извесне културнополитичке инерције – што се све огледа у чињеници да је изразито негативно значење термина (српски) национализам апсолутно доминантно у нашој јавности³⁶⁹.

363 Perović, *Dominantna i neželjena elita*, исто, str. 362.

364 Исто, 582; опсесивно уверење Перовићеве да су за њену смену 1972. криви српски националисти критички сам анализирао у: Слободан Антонић, *Вишијевска Србија*, Београд 2011: Чигоја штампа, <http://skr.rs/znEz>, стр. 120–128.

365 Perović, *Dominantna i neželjena elita*, исто, 357.

366 Исто, 363.

367 Помињући „Другу Србију“, Ломпар каже да је „њена идеологија постала владајућа код нас у прве две деценије XXI века“, а да је данас „њен заштитни знак Радомир Константиновић“; Мило Ломпар, *Ойрошѿај са инѿелекѿуалцем: кулѿурноистѿоријски есеји*. Бања Лука: Центар за српске студије, и Београд: Српска књижевна задруга, 2022, стр. 131; исто и стр. 141: „идеологија Друге Србије је постала владајућа идеологија код нас“.

368 За анализу Константиновићевог дела и његовог утицаја видети: Ломпар, *Дух самојорицања*, исто, стр. 283–334; Зоран Ђирјаковић, *Оѿкривање ауѿошовиѿизма: од ѿјаве до ѿјма*. Београд: Catena mundi, 2021, стр. 49–62 и даље; о делу и утицају Латинке Перовић: Мило Ломпар, *Усѿон колонијалне свесѿи: лажна истѿориѿаѿија Латиѿке Перовић*. Београд, 2022: Catena mundi; Ђирјаковић, *истѿо*, стр. 9–44.

369 Заправо, свако друго одређење национализма, а поготово српског национализма, осим оног које је изразито негативно, и само ће бити означено као „националистичко“.

Овде ваља уочити да су носиоци доминантног „антинационалистичког“ дискурса, персонално посматрано, некад то били са становишта већма политичке, а данас већма идеолошке моћи. Али, остала је непромењена њихова снага у производњи владајућег дискурса. Указујући на чињеницу да је Радомир Константиновић 1968. обављао функцију саветника републичког министра за културу, а 1985. и члана Председништва ССРН Србије, Ломпар каже да је Константиновић „репрезентативни представник прелаза интелектуалног проповедника режима, као *културној комесара, у секуларној свештеника* новог и владајућег историјског кретања“³⁷⁰. Ово тим више важи за Латинку Перовић, која је, својевремено, била председник Конференције жена ССРН Србије (1961), секретар комисије ЦК СКЈ за реорганизацију СКЈ (1966), члан Извршног комитета ЦК СК Србије (1966) и секретар ЦК СК Србије (1968–1972).

Све то, наравно, не би било могуће без деловања одређених структуралних фактора, а најзначајнији од њих свакако је процена западних чинилаца о латентном проруском карактеру српског национализма³⁷¹. Српски национализам, процењивало се, у првом случају је угрожавао не–совјетску Југославију³⁷², а у другом угрожава евроамерички поредак успостављен на Западном Балкану ратовима 1991–1999. Из те процене, потом, произлази идеолошка и политичка подршка – некад из позадине, а некад и сасвим директна – „борби“ против српског национализма³⁷³, односно настојању да Србија (п)остане једино према Србима *етнички неутрална држава*.

* * *

Из угла инверзног национализма као кључне састојнице доминантне неоколонијалне идеологије у Србији, српски национализам се може елиминисати само тако што ће се Србија помирити са својим што мањим границама. Као што је то формулисала Соња

370 Ломпар, *Ојропшјај са интелектуалцем*, исто, стр. 126; моје истицање.

371 „Уверење да су Срби били и остали савезници Руса, најзначајнији је узрок дугорочне србофобије у англосаксонском јавном мњењу, све до данашњих дана“; Милош Ковић, *Ујоршћја: чланци, интјервјуи и бесеје*. Београд: Catena mundi, 2016, <http://skr.rs/zf4S>, стр. 170.

372 „Без обзира на завидан дипломатски таленат и умеће балансирања између блокова, Тито је био оруђе Запада, тим опасније јер су он и његови сарадници показивали комунистима у земљама Вашавског пакта да могу да буду и комунисти, и независни од Москве“; Ковић, исто, 49.

373 „Колонијалистичком импулсу западног (америчког) империјализма су културолошке анализе Радомира Константиновића савршено одговарале. (...) Културализам Радомира Константиновића: негацијом српске културне свести остаје мо колонијални субјект“; Ломпар, исто, стр. 138.

Бисерко, „српски национализам генерисао је дезинтеграцију СФРЈ која још увек није окончана. Регионална стабилност ће бити могућа једино када се та дезинтеграција доврши, што ће заузврат довести до свођења Србије на њену праву меру“³⁷⁴. „Навикавање на Србију у њеним стварним границама“³⁷⁵, „прихватање сужене, мање Србије“³⁷⁶, „свођење на меру примерену њеној величини“³⁷⁷, „да се Србија сведе на сопствену меру – значи без Косова, Црне Горе и Републике Српске“ – све су то биле формулације којима је прецизирано шта ће тек означити крај српском национализму³⁷⁸. Наравно, ту је још и „процес еманципације Војводине и Санџака“³⁷⁹, јер „Србији тек предстоји отварање мањинског питања“³⁸⁰, попут „питања Влаха у Источној Србији“³⁸¹, односно „суочавање са захтевима мањина као што су Власи, Роми, Албанци и Бошњаци“³⁸² у оном делу Србије који преостане након што се она сведе „на праву меру“.

Непрестано засипање поља јавности наративима о српском национализму, о његовој изразитој токсичности и малигности за регион, али и за саму Србију, има двојаку функцију. Најпре, тим наративом контруише се стварност, као и јавно знање о друштву и историји. Фуко је дефинисао дискурсе као праксу којима се *конституишу предмет* о којима се *говори*³⁸³, односно „као систем исказа који конструише објекат“³⁸⁴. Преко језичких конструкција производи се слика реалности, успостављају оквири за одређене начине размишљања, те формирају колективна знања и памћења³⁸⁵. Фреквентна употреба одређених језичких средстава ствара *језичке рушине* које имају тенденцију да буду општеприхваћене, добијајући чврсту дискурзивну функцију – да обликују светопогледне перспективе, односно менталну (когнитивну) мапу стварности, те да додељују колективна значења и културолошки

374 Sonja Biserko, *Srbija na Orijentu*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd 2004, <https://sn.rs/2qjc3>, стр. 107.

375 Исто, стр. 275.

376 Исто, стр. 186.

377 Исто, 187.

378 Исто, 334.

379 Исто, 146.

380 Исто, 99.

381 Исто, 115.

382 Исто, 128.

383 Мишел Фуко, *Археологија знања*, Београд: Plato, 1998, стр. 116.

384 Мишел Фуко, *Знање и моћ*, Нови Сад 2012: Mediterran, стр. 14.

385 Анђела Вујосевић, „Улога медија и конструисање негативне слике Србије у немачком магазину *Шпигел* током НАТО бомбардовања“, *Лийар: листи за књижевност, уметност и културу*, год. 22 (2021), бр. 75, стр. 187–207, <https://sn.rs/ps72x>; в. стр. 191.

смисао одређеним дешавањима³⁸⁶. Без сопствене, аутентичне слике света, колективни субјект прихвата туђе мапе стварности, почиње да гледа на ствари туђим очима, те креће да следи туђе интересе. Управо зато је функционално важна репетативност наратива о српском национализму, како би се у јавном мњењу Србије и региона утврдила идеја колективне кривице Срба и Србије не само за распад СФРЈ и ратове 1991–1999, већ и за свако садашње или будуће нарушавање безбедности и политичке стабилности на Западном Балкану.

И друго, наратив о изразитој малигности српског национализма део је колективне стигматизације Срба и Србије као особене врсте „семантичког поробљавања“³⁸⁷. Наиме, непрекидно *негајивно суйсијанцијализовање* одређене етничке групе, има функцију да код жигосаних „производи страх и сумњу у себе, незадовољство собом, осјећање унесрећености и недостојности, с циљем да жигосани прихвати и интериоризује кривицу“³⁸⁸. Семантички јак етикете, поготово ако оне долазе од оног ко има моћ да влада семантичким пољем јавног жигосања, узрокује да „неподношљиви притисак стигме подстиче (...) одрицање од идентитета“³⁸⁹. Пошто „нације управо јесу нарације“³⁹⁰, „произилази да национални идентитет почива на циркулисању једног корпуса прича унутар једне групе“, односно да је он „свакодневно потврђивање и афирмисање једног система нарација у односу на друге“³⁹¹. Контаминираност дискурса наративима о демонској природи српског национализма, отуда, доводи до бекства дела носиоца инверзног национализма у друге идентитете, како оне супранационалне („југословени“, „регионци“, „европљани“, „космополите“), тако и оне субнационалне („војвођани“, „београђани“).

Деконструкција овог наратива и одбацивање праксе стигматизације важан су корак друштвених и хуманистичких наука у Србији у правцу објективнијег сагледавања нашег положаја у регионалним политичким збивањима, као и проблема сопственог друштва, без обзира да ли је реч о садашњости или о ближој прошлости.

386 Исто, стр. 192.

387 Богољуб Шијаковић, „Стигматизација, идентитет, историјска одговорност“, *Летњојис Мајнице српске*, vol. 502 (2018), бр. 1–2 (јул–август), <https://sn.rs/yzfis>, стр. 36–45; в. стр. 38.

388 Исто, 38.

389 Исто, 39.

390 Edvard Said, *Kultura i imperijalizam*, prev. Vesna Bogojević, Beograd, Beogradski krug, 2002, стр. 11.

391 Слободан Владушић, „Национални идентитет и четврта генерација ратовања“, у: *Српски идентитетски критеријуми у процесу глобализације*, ур. Милимир Мучибабић и Милош Ковачевић, Београд: СКПД „Просвјета“, 2019, стр. 143–155; навод је на стр. 144.

Завршно разматрање

У добу смо *мутираној колонијализма*. Мутације су свуда у свету класични колонијализам учиниле неприметнијим и подмуклијим. Трупe колонизатора више не марширају главним градом колоније. Страна застава више не лепрша испред палате колонијалног гувернера. Али, земље капиталистичке (полу)периферије, у доба неолибералног глобализма, експлоатисане су и потчињене исто, а некад и горе, неголи у време класичног колонијализма.

Када је пак о политици у Србији реч, у њој је на делу *колонијална демократија* – симулакрум испражњен од истинског одлучивања. На изборима се бира скупштина, али законе српском парламенту доставља или потврђује Брисел (рецимо, Закон о култури³⁹²). Скупштина бира владу, али влада не одлучује чак ни о једноставним питањима попут цене струје или броја службеника који ће бити отпуштени, већ о томе питају ММФ, Светска банка или Савет комесара ЕУ. Србијом управља *колонијална њолиархија*. Моћ је у колонијалној полиархији сегментирана тако да су тачке контроле дифузно распоређене, често су носиоци моћи међусобно сукобљени, али сви они чине *систем* који контролише и експлоатише потчињено друштво. У Србији, једна линија моћи у естаблишменту иде од садашњег Председника према дну друштвене пирамиде. Први човек система има фактичку контролу над владајућом странком, над скупштином, над владом, над јавним сектором у економији и над делом медија. Велики је то део власти, али Србија је ипак далеко од монархатског система. Друга линија моћи у естаблишменту везана је за колонизатора: почиње од делова апарата Вашингтона и Брисела задужених за Србију и

392 „Тасовац: Закон о култури одобрен у Бриселу“, РТВ, 11. мај 2015. http://www.rtv.rs/sr_ci/zivot/kultura/tasovac-zakon-o-kulturi-odobren-u-briselu_598545.html

„Западни Балкан“, као и од тамошњих фондова „за развој демократије“, „борбу за људска права“, „суочавање са прошлошћу“ итд. Карика те линије моћи су и овдашње испоставе америчких и европских компанија, затим амбасаде САД и ЕУ, али ништа мање важна карика нису ни теледириговане (аутоколонијалне) НВО, затим, српски медији под контролом страних структура, итд.

Ове линије моћи унутар естаблишмента заједно бране систем, али су у појединим питањима конкурентне. Домаћа владајућа елита зна да не би била на власти да није лојална Вашингтону и Бриселу. Ипак, уколико компрадорски политичари почну одвећ да „врдају“, брзо ће им се наћи алтернатива из формалне опозиције. Њу колонизатор увек одржава као унутарсистемску алтернативу актуелној власти. У дисциплиновању компрадорских политичара учествују и медији који су под директном контролом колонизатора, као и аутоколонијални НВО скетор; али, овдашњи медији и НВО никада неће да доведу у питање атлантистичку идеологију која је заједничка за обе линије моћи: неолибералну приватизацију (продају странцима *свећа*), безусловну интеграцију (утапање) у ЕУ (и, у будућности, НАТО), као и тоталну десуверенизацију и акултурацију.

Колонијална полиархија има двоструку улогу – да замени механизам избора легитимне државне управе устројством политичког, економског, војног и културног *кријшћојројекћоратта* (прикривеног запоседања); и друго, да кроз доминацију пожељне идеологије у свим сферама друштва – од вртића до академије наука – обезбеди репродукцију *самоколонизујуће културе*. Управо то је највеће *лукавство колонијалној ума* – да се колонизовани радује што може служити колонијалном господару. И, као што указује Ј. А. Митрић у својој студији о атлантистичкој хегемонији у савременој (пост)колонијалној култури, „Србија је данас, у 21. веку, колонија западних сила која – за разлику од ранијих окупација, када је пружала жестоки отпор – сада скрушено моли колонијалну ЕУ да је прими под своје скуте“³⁹³.

Не смемо заборавити да је циљ колонијалистичке праксе *неојрањичена доминација* на једној страни и *бесјодоворно јошћинчавање* на другој³⁹⁴. Док не успостави пуну колонијалну *ситуацију*³⁹⁵, колонизатор инсистира на „реформамама“ које од колоније треба да начине

393 Јелена Арсенијевић Митрић, *Terra amata vs. terra nullius: дискурс о (јосћ)колонијализму у делима Б. Воніара и Ж. М. Г. ле Клезіоа*, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 2016, стр. 542.

394 Арсенијевић Митрић, *истіо*, стр. 61.

395 Албер Меми, *Портреті колонизатора и портреті колонизованој*; са предговором Жан-Пола Сартра; превод са француског Бранко Ракић. Вишеград: Андрићев институт, 2015, стр. 157.

„модерно друштво”. Но, свака од тих „реформи” заправо је умањење права домицилног становништва и давање привилегија колонизаторима. „Реформе” трају све док сви ресурси не пређу у руке странаца и све док и последње радно, грађанско или људско право домаћег становништва не буде укинато. После тога реформе престају и наступа време грчевите борбе за конзервацију успостављеног стања („колонијалне ситуације”). Тада колонизатор безобзирно помаже најназадније домаће елементе, како би предупредио било какву промену³⁹⁶.

У колонији је, заправо, најважније сломити заједницу, пресећи социјалне и емоционалне везе, уништити самопоштовање, пореметити и сасећи све што је важно, да би се заједница распала и да би од структурираног народа постало тек агрегатно становништво, скуп групација и појединаца који као целина немају своју вољу, јер су смишљено подељени и сукобљени³⁹⁷. Главна добит колонизатора, наиме, долази отуда што колонизиовани *може бити експлоатисан до миле воље* – баш као и природни ресурси колоније, који се могу црпети до уништења. Та узрочно–последична веза није видљива на почетку колонизације. Но, она делује *неумиљно* и како време више одмиче, њене последице све су погубније по домаће становништво. После неколико деценија, у колонији више нема средње имућних. Постоје само *бојачи* странци, бескрупулозни припадници домаће елите који заједнички с колонизатором експлоатишу „урођенике”, и бесконачна маса домородачке сиротиње³⁹⁸.

Већина у нашем друштву то не разуме, првенствено због моћног идеолошког (пропагандног) апарата колонизатора и његових сарадника. Тај апарат је и направљен зато да нам замагли видике и да нам утуви пожељне представе. *Колонијални естаблишмент* чине атлантистичка (ЕУ и НАТО) бирократија, шефови и јапијевци из компанија „10.000 евра дотације по раднику”, аутоколонијални (компраторски) политичари, домаћи „па–тако–је–у капитализму” тајкуни, лакејска системско–опслужујућа интелигенција – из медија, из културе, са универзитета, али и клајнербургерска провинцијска („паланачка”) елита која „само жели да живи као сав нормалан свет”³⁹⁹.

У колонији је уобичајено да део домаће елите презири свој народ и диви се колонизатору. Под тим утицајем је и део домаћег становништва. Обе групе су *ирешендени* на асимилацију⁴⁰⁰. Домаћи

396 *Истѿо*, стр. 118.

397 *Меми, истѿо*.

398 *Истѿо*, стр. 36–37.

399 Упореди: *Меми, истѿо*, стр. 49.

400 *Меми, истѿо*, стр. 139–140.

део колонијалног естаблишмента шири инверзни национализам. Колонизатор, наиме, систематски ради на *колонизацији ума* као „по-унутрењу (прихватању) инфериорности (осећаја ниже вредности)“ код запоседнутог народа⁴⁰¹. То је стога што колонизовани мора да се осећа *безвредно*, како би могао да почне да гаји дубоки презир и према целом свом народу и према својој земљи⁴⁰². „Западњачки службеници користе већ опробани метод компарације између *идеализованих* вредности Запада и *реалној* локалног система. Запад је симбол модерности, напретка, толеранције и цивилизације, док је овде све лоше, насилно, патолошко. Владајућа номенклатура у Србији непрестано ствара слику како Срби ништа не умеју и да смо, уколико странаца нема, ми потпуно немоћни”⁴⁰³.

Задатак аутоколонијалног политичара, у том смислу, и јесте да убеди свој народ да је сиромашан зато што је лењ, а не зато што њиме управља коалиција домаћих пљачкашких политичара и страних колонијалних експлоатаора. „Унижавање колонизованог има за циљ да објасни његову немаштину”, објашњава Меми⁴⁰⁴. Отуда колонизатор форсира „причу о лењости колонизованог: привилегије колонизатора ништа не оправдава боље од његове *марљивости*; беду у којој живи колонизовани ништа не оправда боље од његове *лењости*”⁴⁰⁵.

На тој основи, између колонизатора и лакејске елите успостављена је симбиоза. Основни задатак колонијалне интелигенције, а све заједно с компрадорским политичарима, управо и јесте да *наштурилизује колонијалну ситуацију*. Томе је намењен механизам медијског прања мозга домаћег становништва. Оно мора да изгуби свако самопоуздање и жељу за отпором, те да тако омамљено и контузовано почне да и „само допушта да га тлаче” и да своју максималну експлоатацију „одобрава збуњено, делимично, али неоспорно”⁴⁰⁶. У овом процесу *нормализације колоније*, функција колонијалне интелигенције првенствено је уништење, код домаћег становништва, сваког поштовања за сопствену историју, традицију и културу. Народу се његова прошлост стога приказује као *срамна и њимивна*, уз упућивање „да се окрене будућности”. Али, „будућност” је искључиво

401 Frantz Fanon, *Black Skin, White Masks: Get Political*, Pluto Press, London 2008, http://abahlali.org/files/___Black_Skin___White_Masks___Pluto_Classics_.pdf, p. 4.

402 Уп. Митрић, *истио*, стр. 112.

403 Данило Бабић, „Добродошли у Србистан“, НСПМ, 24. октобар 2016, <http://www.nspm.rs/komentar-dana-dobrodosli-u-srbistan.html>

404 Меми, *истио*, стр. 91.

405 *Истио*, стр. 101.

406 Меми, *истио*, стр. 109.

чиво *колонијална садашњост* *пројектована у вечност*. Јер, како се Србима упорно утвђује – „Европа нема алтернативу”.

С друге пак стране, основни задатак компрадорских политичара јесте да убеђују домаће становништво да једино „страни инвеститори” могу да развију њихову земљу. Али, као што знају народи с дужим колонијалним искуством, „колонијалиста је у колонији само у пролазу, улаже само у оно што му у кратком року може донети корист”⁴⁰⁷. Ниједно друштво није се развило тако што је то учинио колонизатор. Стога, та лаж о *добром колонијалном кайићалисти* – баш зато што је тако штетна за запоседнуто друштво, мора бити подмазивана материјалним и статусним наградама које компрадорски политичари и колонијална интелигенција добијају од *белих ђосџогара* (као део системске ренте).

Домородачки културни, академски или медијски медиокритети кооптирају се у естаблишмент и проглашавају *елићом* првенствено због упорности и вештине омаловажавања културе, традиције и интереса свог народа и своје земље. Сви ти припадници колонијалне интелигенције бирани су и кооптирани првенствено по способности горљивог исповедања политкоректне (колонијалне) идеологије и по пожељном пропагандном умећу. Отуда је читава компрадорска „елита” заправо *узурпаторска*. Премда медиокритети, добили су положаје који им не припадају, запосели оно што је туђе, а то им је допуштено само зато што служе као *аућоколонизатори*, корисни полудиоти и лакеји колонијалних структура чији су циљеви експлоатација, манипулација и дебилизација домаћег становништва.

Конечно, чак и део обичног домаћег света, пребивајући у све тежим материјалним приликама, без изгледа да ће у скорије време моћи да живи боље, а засут бесконачном пропагандом о „нашој лењости”, „примитивизму” и „глупости”, после извесног времена почиње да прихвата аутошвинистичку матрицу и да лоше говори о сопственом народу. Не о систему, који почива на манипулацији, клијентизму и експлоатацији, него баш о – народу. Тако је, очигледно, и део народа постао „колонизовани који ишчекују асимилацију”⁴⁰⁸.

Ни, иако је аутоколонијална култура дубоко продрла и у ниже слојеве, основни проблем остаје наша елита. И тај проблем мора бити решен.

407 Мери, *истио*, стр. 92.

408 Мери, *исто*, стр. 140.

Slobodan Antonić
Neocolonialism and Inverse
Nationalism: The case of Serbia
(Summary)

This book examines the phenomenon of inverse nationalism and its social root – the neocolonial character of Serbian society.

The first chapter discusses October 5th as a colonial counter-revolution. It is not only about the method of overthrowing the old regime, but also about the profound and negative social changes that followed: public property in the economy has become marginal, foreigners have taken over ownership of the economy (almost completely in the banking and trade sectors), the import lobby dominates economic policy, Serbia is rapidly deindustrializing, the foreign factor is also becoming key in domestic policy... If 1804, 1815 or 1941 were the years of anti-colonial (anti-imperialist) revolution, then, in fact, October 5, 2000 was the date of the essential colonial counter-revolution. The second chapter, “The Comprador Bourgeoisie in (Semi-)Colony Serbia”, begins with a description of the historical circumstances in which the concept of comprador emerged. It then explains the concept of “informal empire” and its significance for the analysis of current relations of dominance and hegemony in small and underdeveloped countries. The concept of “unofficial colony” is also introduced and the role of the global oligarchy and the comprador class is discussed. It also provides an overview of how social scientists in Serbia have used the comprador concept. From a

world-system perspective, it explains why China has managed not only to free itself from compradorism, but also to fight for the status of the most developed economy in the world – from which certain lessons are drawn for today's Serbia.

Disdain, contempt, hostility, and even hatred towards members of one's own society – this phenomenon has been observed in many countries. This book calls it inverse nationalism, and it is discussed in its third chapter, "The Social Roots of Inverse Nationalism." Other names for this phenomenon used in Serbia are also listed, followed by an overview of the naming and description of inverse nationalism in other countries (self-hatred, oikophobia, ethno-masochism, smerdjakovština, malinizm...). It then moves on to some explanations of this phenomenon and points out that it does not have the same causes in the countries of the center of the world capitalist system and in the countries of the (semi-)periphery. The most useful theoretical concept for explaining inverse nationalism in Serbia is the Mexican Malinizm theory: as the internalization of the neocolonial value system in the function of normalizing neo-imperial domination. The fourth chapter, "The Image of Serbia in Inverse Nationalism," describes the normalization of the image of Serbia as a place of primitivism and evil. This is demonstrated by the derogatory names for Serbia such as "Smrdija", "Serbiatria", "Gedžovania", "Chetnikija", "Srbistan", etc. This negative (auto)essentialization may seem to be the fruit of over-radical (self)criticism. However, the subject who uses such a discourse places himself in the privileged position of an exception, one who is disgusted by the "unworthy other", in this case most often a class-deprived compatriot. Such dehumanizing stigmatization becomes part of a cultural pattern, through which the middle and lower classes then internalize inferiority. Thanks to the media, this toxic discourse penetrates deep into society, finding fertile ground in aspirational strata that expect the privileges of the middle and upper classes of the West, as the privileged center of the world capitalist system. The dehumanizing stigmatization of Serbian society actually deconstitutes and then reconstructs collective identity. The frequent use of a certain discourse creates linguistic routines that are then generally accepted as collective meanings. The eternal position of inferiority is built into the presented discourse, as a justification for colonial rule over a barbaric country and its primitive people. And the established comprador self-contempt finalizes its colonial position.

The fifth chapter, "'Serbian Nationalism' as a Stigma and Its Genealogy," describes the rhetorical topos of Serbian nationalism as the source of all evil – so characteristic of inverse nationalism in Serbia. First, the research approach is explained, which implies genealogy as a historical

ontology of discourse – in this case, of the narrative relating to Serbian nationalism. The first analytical part of the chapter provides numerous examples of contemporary narratives about Serbian nationalism as the most dangerous nationalism in the Western Balkans and, at the same time, as the greatest social problem in Serbia itself. Such narratives are attributed to the influence of neocolonial ideology as dominant in contemporary Serbian society. The second analytical part of the chapter shows the similarity of these narratives with the ideological topos of Serbian nationalism as the most dangerous nationalism in Yugoslavia, which dominated the CPY-SKY almost throughout the entire history of this organization. It also points to the personal continuity of the bearers of the “anti-nationalist” rhetoric in the 1970s and 1990s, as well as to the identical structural determinants that encouraged such discourse. Finally, the ideological function of the stigma of “Serbian nationalism” and its impact on the deconstruction of identity are explained.

The Concluding Remarks point to a kind of neocolonial culture that has developed in Serbia, as a result of its position in the global capitalist system.

The book is part of the author’s work on the Science Foundation project: Formation of Serbian identity and theoretical controversies concerning attempts of its deconstruction (FSITC 1561), 2023–2025.

Белешка о аутору

Слободан Анђионић (Београд, 1959), дипломирао (1982) и магистрирао (1988) на Факултету политичких наука у Београду, а докторирао социологију на Филозофском факултету у Београду (1995). Радио као истраживач у Институту за политичке студије у Београду (1990–1996), предавао социологију на Филозофском факултету у Новом Саду (1996–2001), а од 2001. је запослен на Одељењу за социологију Филозофског факултета у Београду (доцент 2001, ванредни професор 2006, редовни професор 2011). Обављао дужности Управника одељења за социологију (2006–2010), главног уредника *Социолошког прегледа* (2006–2009) и председника Српског социолошког друштва (2009–2013). Члан је Одељења друштвених наука Матице српске (2020) и Одјељења друштвених наука Андрићевог института (2022).

Објавио је двадесетак књига, од којих се у књижарама тренутно могу наћи: *Искушења радикалног феминизма* (²2021), *Моћ и сексуалност* (³2021), *Моћ и послухност* (2021), *Досадна социологија* (2022), *Може бити само један: председнички избори у Србији 1989–2022* (2022), *Руси и Срби – два заветина народа* (²2023), *Украјински рат – буђење Царства* (2023), *Демонизација културе* (³2024), *Колонијално (анти)образовање* (²2024).

Прво издање књиге *Моћ и сексуалност* (2014) добило је награду Српског социолошког друштва као најбоља домаћа социолошка књига у тој години, а прво издање књиге *Колонијално (анти)образовање* (2024) добило је награду овдашње подружнице Светске организације за интелектуалну својину National Award for Creativity, за 2024. годину.

CIP – Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

316.4(497.11)

323.1(497.11)

329.17(497.11)

АНТОНИЋ, Слободан, 1959–

Неоколонијализам и инверзни национализам :
случај Србије / Слободан Антонић. – 1. изд. - Београд :
Универзитет, Филозофски факултет, 2025 (Београд : ЈП
Службени гласник). – 163 стр. ; 24 cm

Тираж 500. – Белешка о аутору: стр. 163. – Напомене и
библиографске референце уз текст. – Библиографија уз
свако поглавље. – Summary : Neocolonialism and Inverse
nationalism: the case of Serbia.

ISBN 978-86-6427-368-8

а) Неоколонијализам -- Србија

б) Национализам -- Србија

COBISS.SR-ID 173227273